

ISSN 2414-4207

ЮРИДИЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ

2016/ 3

Заснований у квітні 2015 р.

Співзасновники –
Головне територіальне управління
юстиції у Херсонській області;
Одеський державний університет
внутрішніх справ;
Асоціація нотаріусів
Херсонської області

Зареєстрований
Міністерством
юстиції України

Свідоцтво
Про державну реєстрацію
серія КВ № 2133-11133Р
від 06.04.2015 р.

Виходить один раз на півроку.
Мова видання: українська, російська та
англійська.

Адреса редакції:
вул. К. Маркса 42/14
м. Херсон
Україна, 73000

Міністерство
внутрішніх справ України
Одеський державний університет
внутрішніх справ

Міністерство
юстиції України
Головне територіальне
управління юстиції
у Херсонській області

Асоціація нотаріусів
Херсонської області

Юридичний бюлетень

Випуск 3 (3)

ОДЕСА - 2016

УДК 34(477)(05)
ББК 67.9 (4 Укр)Я5
Ю 70

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 17.11.2016 року)

Редакційна колегія:

Голова – Предместніков О.Г., кандидат юридичних наук;
Заступник – Магновський І.Й., доктор юридичних наук, доцент;
Відповідальний секретар – Беніцький А.С., кандидат юридичних наук, професор

Бабенко А.М., доктор юридичних наук, доцент;
Берназ В.Д., доктор юридичних наук, професор;
Бутенко В.Г., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України;
Грохольський В.Л., доктор юридичних наук, професор;
Зозуля І.В., доктор юридичних наук, професор;
Ковальська В.В., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
Конопельський В.Я., доктор юридичних наук, доцент;
Користін О.Є., доктор юридичних наук, професор;
Кузніченко С.О., доктор юридичних наук, професор;
Нікітенко О.І., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
Семенченко Ф.Г., доктор політичних наук, професор;
Стратонов В.М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
Фурса С.Я., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
Бараненко Р.В., кандидат технічних наук, доцент;
Жильцов О.Л., кандидат юридичних наук;
Іванищук А.А., кандидат юридичних наук;
Коровайко О.І., кандидат юридичних наук;
Лапчук В.С., кандидат психологічних наук;
Ненько С.С., кандидат юридичних наук, доцент

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікації

**Ю 70 Юридичний бюлетень : наук. журн. / редкол. : О. Г. Предместніков та ін. –
Одеса, ОДУВС, 2016. – Вип. 3 (3). – 183 с.**

У збірнику розглядаються актуальні питання теорії держави та права, цивільного права, адміністративного права та адміністративної діяльності, проблеми протидії злочинності, юридичної психології та освіти.

Для науковців, юристів – практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку науки та права.

УДК 34(477)(05)
ББК 67.9 (4 Укр)Я5

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Жильцов О.Л.
Значення практики Європейського Суду з прав людини у обмеженні судової дискреції..... 6

Юрій І.А.
Правові аспекти формування воєнної організації в Україні..... 15

Камінська О.А.
Проблеми визначення поняття «Правова охорона тваринного світу».... 23

Федорченко О.В.
Державне пенсійне забезпечення службовців відомства зв'язку Російської імперії у ХІХ – на початку ХХ ст.: історико-правовий аспект 32

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

Halahan O.Y.
International legal responsibilities of Ukraine on the problems of provision of functioning of communication navigation systems 46

Рубан К.П.
Проблемні аспекти у порядку визначення заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії за віком..... 56

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Вайда Т.С.
Стрітрейсинг як фактор блокування транспортних комунікацій: соціальні та правові аспекти забезпечення безпеки дорожнього руху..... 63

Бондар В.В.
Національна поліція України: проблеми та перспективи розвитку 77

Білорусов С.Г., Шкарапата Я.Є.
Правові засади формування та практика створення поліції місцевого самоврядування 85

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

Бараненко Р.В., Поляков В.С.
Кібервійни: основні проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави 95

Щирська В.С.

Поняття та зміст психічного насильства у теорії кримінального права України..... 112

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Дундич Л.В.

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування як основа планування розслідування злочинів в сфері грального бізнесу..... 122

Степаненко В.В.

Стандарти доведення в кримінальному судочинстві Канади 133

Темніков О.В.

Про деякі практичні переваги та законодавчі вади застосування інституту угод в кримінальному судочинстві 139

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Марченко А.О.

Теоретичні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності суддів 153

ЮРИДИЧНА ОСВІТА

Мирошникова М.

Структура та функції естетичної культури працівників поліції 160

Черкасов Ю.Е., Корнієнко М.В.

Системи професійної поліцейської освіти в країнах Європейського Союзу: загальні риси та особливості 168

Шановні автори та читачі журналу!

До вашої уваги представлено третій випуск науково-практичного видання «Юридичний бюлетень». Концепція журналу полягає у створенні можливостей вільного сприйняття, наукового осмислення та практичного запровадження кращих світових, європейських і вітчизняних тенденцій правової науки, критичного обговорення проблем застосування норм матеріального та процесуального права, а також здійснення справедливого та неупередженого правосуддя.

Крім того, доводимо до вашого відома, що журнал заплановано на розгляд з внесення до переліку фахових видань. Сподіваємося, що завдяки участі у формуванні перших номерів журналу досвідчених і компетентних науковців «Юридичний бюлетень» найближчим часом посяде гідне місце серед сучасних фахових наукових видань.

В номері цього року є матеріали, що наповнюють такі рубрики, як «Загальнотеоретичні проблеми держави та права», «Питання цивільного, господарського та трудового права», «Адміністративне право та адміністративна діяльність», «Кримінальний процес та криміналістика, оперативно-розшукова діяльність», «Юридична психологія», «Юридична освіта».

Сподіваємося, що наше видання буде провідником у складному юридичному світі, бажаю всім успіху та натхнення у подальших наукових розвідках!

*З повагою,
головний редактор журналу
кандидат юридичних наук
Олег Предместніков*

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 342.9

ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ОБМЕЖЕННІ СУДОВОЇ ДИСКРЕЦІЇ

Жильцов Олександр Леонідович,

кандидат юридичних наук,

завідувач кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Статтю присвячено значенню практики Європейського Суду з прав людини у обмеженні судової дискреції. Досліджено механізм імплементації в українське законодавство практики Європейського суду з прав людини, і визначено, що в Україні створена достатня нормативна база для виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини в нашій державі.

Разом з тим, конкретна норма закону повинна містити достатньо чіткі положення про межі і характер здійснення відповідних дискреційних повноважень, наданих органам державної влади, оскільки будь-яка законна підстава для здійснення дискреційних повноважень може створити таку юридичну невизначеність, яка є несумісною з принципом верховенства права, чи зіпсувати саму сутність права.

Автор доходить висновку, що у національному праві має бути визначений механізм юридичного захисту від свавільних втручань органів державної влади у права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод.

Ключові слова: Європейський Суд з прав людини, Рада Європи, судова дискреція, права та свободи людини, верховенство права, судовий прецедент.

ЗНАЧЕНИЕ ПРАКТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА В ОГРАНИЧЕНИИ СУДЕЙСКОЙ ДИСКРЕЦИИ

Жильцов Александр Леонидович,

кандидат юридических наук,

заведующий кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,

г. Херсон, Украина)

Статья посвящена значению практики Европейского Суда по правам человека в ограничении судебной дискреции. Исследовано механизм имплементации в украинское законодательство практики Европейского Суда по правам человека и констатировано, что в Украине создана достаточная нормативная база для исполнения и применения практики Европейского Суда по правам человека в нашем государстве.

Вместе с тем, конкретная норма закона должна содержать достаточно четкие положения о пределах и характере осуществления соответствующих дискреционных полномочиях, предоставленных органам государственной власти, поскольку какое-либо законное основание для осуществления дискреционных полномочий может создать такую юридическую неопределенность, которая есть несовместимая с принципом верховенства права или искривить саму сущность права.

Автор приходит к выводу о том, в национальном законодательстве должен быть определен механизм юридической защиты от произвола органов власти, задевающих права, гарантированные Конвенцией о защите прав человека и основополагающих свобод.

Ключевые слова: Европейский Суд по правам человека, Совет Европы, судебная дискреция, права и свободы человека, верховенство права, судебный прецедент.

IMPORTANCE OF PRACTICE OF HUMAN RIGHTS EUROPEAN COURT IN RESTRICTION OF JUDICIAL DISCRETION

Zhylytsov Oleksandr Leonidovich,

candidate of law sciences,

Associate Professor of the department of the general and socio-humanitarian disciplines

(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The article deals with studying the Human Rights European Court practice of restriction of judicial discretion. The mechanism of implementing the Human Rights European Court practice into the Ukrainian legislation has been researched; the normative basis for executing and applying the Human Rights European Court practice in our State is noted to have been created in Ukraine.

At the same time, a concrete norm of the law has to contain quite precise regulations about the limits and character of realizing the corresponding discretionary powers, represented to the organs of the State power since any legal foundation to realize discretionary powers can cause such juridical vagueness which is incompatible with the principle of Law Supremacy or distort the essence of Law.

The author comes to the conclusion that the mechanism of juridical protection from arbitrariness of the State organs inflicting the rights guaranteed by the Convention of Human Rights Protection and basic freedoms has to be determined in the national legislation.

Key words: Human Rights European Court, Council of Europe, judicial discretion, human rights and freedoms, law supremacy, judicial precedent.

Приєднання України до Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950р. (далі – Конвенція) ознаменувало не лише прагнення нашої держави імплементувати європейські стандарти у галузі прав людини у внутрішнє законодавство, але й надало громадянам можливість оскаржувати дії (бездіяльність) державних органів, установ, організацій та посадових осіб до Європейського суду з прав людини (далі – Євросуд). Саме на цей орган стаття 19 Конвенції покладає обов'язок забезпечення додержання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї.

Створення системи органів Ради Європи, в тому числі Євросуду, не мало на меті ліквідувати уряди чи будь-яким чином обмежити їхні владні повноваження. Перше і, мабуть, чи не найголовніше завдання цього кроку полягало у формуванні механізму, який був би здатний ефективно захищати права людини.

З огляду на євроінтеграційні процеси, активним учасником яких нині є й Україна, саме на державу покладається складне завдання: – забезпечити, з одного боку, високий рівень захисту та реалізації прав людини, а з іншого, відстояти суспільний інтерес, не допустити анархії й свавілля.

Як зазначає М.Б.Рісний, «створення Європейського суду з прав людини та надання йому повноважень із вирішення усіх питань щодо застосування і тлумачення норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод створює для цього органу методологічну проблему оцінки ним реалізації державами-членами належного їм розсуду, зокрема правозастосовного, у сфері обмеження прав людини та основоположних свобод. Існування цієї проблеми пояснюється політичною, економічною та культурною різноманітністю держав-членів Ради Європи, необхідністю для них постійно балансувати (з огляду на високий рівень оціночності конвенційних норм) між належним застосуванням Конвенції, з одного боку, і недопущенням їх надмірного втручання у права та свободи людини, з іншого [1, с. 13].

У зв'язку з цим, більш ніж доречним видається твердження П.М.Рабіновича, який, обґрунтовуючи необхідність теоретичного дослідження практики правозахисних органів Ради Європи, зазначив, що вона (така необхідність) зумовлюється насамперед тим, що зміст багатьох норм Конвенції, сформульованих здебільшого у надто абстрактній, нерідко оціночній формі, констатується, з'ясовується лише після їх витлумачення і застосування у рішеннях Євросуду [2, с. 33].

У рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи вказано, що «судді

повинні мати необмежену свободу щодо неупередженого розгляду справ відповідно до законодавства та власного розуміння фактів», а також що «судді повинні мати достатні повноваження та змогу їх здійснювати для виконання своїх обов'язків, підтримання юрисдикції та гідності суду» [3, с. 37–38].

Так, здійснюючи судочинство, Європейський суд з прав людини неодноразово аналізував наявність, межі, спосіб і законність застосування дискреційних повноважень національними органами та їх посадовими особами. У більшості випадків він вирішував справи із застосуванням аналізу меж таких повноважень, їх відповідності принципу верховенства права.

Із практики Євросуду випливає таке:

1) у національному праві має бути засіб юридичного захисту від свавільних втручань органів державної влади у права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Визначення дискреційних повноважень, якими наділені органи державної влади у сфері основоположних прав, у спосіб, що фактично робить ці повноваження необмеженими, суперечило б принципу верховенства права. Відповідно закон має чітко визначати межі повноважень компетентних органів і чітко визначати спосіб їх здійснення, беручи до уваги легітимну мету засобу, який розглядається, щоб гарантувати особі адекватний захист від свавільного втручання [4, с. 20, 23];

2) будь-яка законна підстава для здійснення дискреційних повноважень може створити таку юридичну невизначеність, яка є несумісною з принципом верховенства права, чи зіпсувати саму сутність права [5, с. 20, 23];

3) конкретна норма закону повинна містити достатньо чіткі положення про рамки і характер здійснення відповідних дискреційних повноважень, наданих органам державної влади [6, с. 172–176].

Отже, критеріями, що обмежували б суддівський розсуд, мають бути: сам закон, передусім норми Конституції, а також КПК України, якими встановлені гарантії захисту прав людини та громадянина; роз'яснення норм кримінально-процесуального права, що дане в актах офіційного тлумачення (рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України з питань роз'яснення відповідних правоположень); обґрунтування обраного рішення суду сукупністю наявних у справі доказів (фактичних обставин справи), метою та цілями судочинства, інтересами особи, суспільства і держави; вимоги справедливості, обґрунтованості та всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи [7, с. 94–96]., а також, безсумнівно, судова практика.

Тільки за таких умов судова дискреція буде виконувати ту позитивну роль, що на неї покладена, та відповідатиме демократичним засадам

національного судочинства.

В юридичній літературі, особливо в останні часи, з'являється значна кількість публікацій щодо застосування практики Європейського суду, не тільки для правильного, уніфікованого використання положень і приписів Конвенції та протоколів до неї, але й для застосування судових прецедентів.

Така ситуація зрозуміла з огляду на прийняття Верховною Радою України Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», статтею 17 якої встановлено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [8].

З метою імплементація Конвенції в українське законодавство Верховною Радою України прийнято Закон України: «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції [9]; «Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [10], якими поширено на Україну юрисдикції Європейського суду з прав людини.

Національне законодавство, зокрема статті 9 Конституції України [11] та 19 Закону України «Про міжнародні договори України» [12] визначає, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Отже, у зв'язку з ратифікацією Конвенції, Протоколів до неї та прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» судам у здійсненні судочинства необхідно застосовувати судові рішення та ухвали Євросуду з будь-якої справи, що перебувала в його провадженні. Крім того, у рішеннях Євросуду неодноразово зазначалося, що він керується своєю попередньою практикою і тлумачить Конвенцію та протоколи до неї, розглядаючи фактичні обставини конкретної справи в світлі вимог сьогодення [13].

В цьому контексті зазначимо, що в розвиток діючої нормативної бази щодо імплементації Конвенції у вітчизняне законодавство були прийняті Указ Президента України від 25.06.2002 р. № 581 «Про Порядок здійснення захисту прав та інтересів України під час розгляду справ у закордонних юрисдикційних органах» [14] та Постанова КМУ від 31.05.2006 р. № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та

застосування практики Європейського суду з прав людини» [15].

Таким чином можна стверджувати, що в Україні створена достатня нормативна база для виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини в нашій державі.

В останні роки в юридичній практиці з'явилося нове направлення щодо вирішення юридичних конфліктів – пошук судових рішень будь-яких інстанцій з конкретної або подібної категорії справ (судовий прецедент).

Р. Майданик, зазначає, що однією з тенденцій вітчизняної цивілістики є надмірний вплив вищих судових інстанцій, які нерідко змушені в своїй діяльності привласнювати своїм рішенням обов'язкову силу для всіх судів. Він вважає, що така ситуація негативно впливає, охолоджує порив юристів до науки, оскільки достатньо лише відслідковувати судову практику. Суди страждають вадою: їх рішення погано мотивуються і зазвичай прикриваються посиланнями на норму права, яка нерідко не дає прямої відповіді на питання, нібито вирішені рішенням суду [16, с. 43].

Інші науковці зосереджують увагу на недооцінці судової практики як джерела права [17, с. 173].

На їх думку вона сприяє зменшенню законодавчої інфляції та запобіганню подальшій деталізації законодавчого регулювання. Це не означає відмову від принципу законності, але означає можливість більш широкого вживання при розгляді спорів аналогії закону. Важливе значення, в цьому випадку, має якість судової практики, яка залежить не стільки від рівня фахової підготовки юристів, скільки від юридичної якості законодавства, від його змісту та форми.

Конституційним Судом України на даний час винесено ряд рішень у справах із застосуванням судової практики Європейського суду.

Так, наприклад 20.06.2007 р. Конституційним Судом винесено рішення у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності) [18], в якому суд зазначив, що вирішуючи питання, порушені у конституційному зверненні, виходить з приписів пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яким врегульовано, зокрема, що кожен має право на справедливий і відкритий розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру.

При розгляді справ та застосуванні Конвенції і Протоколів до неї, в тому числі і щодо порушень частини 1 статті 1 Першого протоколу, Європейський суд наголошував, що «... в національному праві має бути засіб

юридичного захисту від свавільних втручань органів державної влади в права, гарантовані Конвенцією. Визначення дискреційних повноважень, якими наділені органи державної влади в сфері основоположних прав, у спосіб, що фактично робить ці повноваження необмеженими, суперечило б принципу верховенства права. Відповідно, закон має чітко визначати межі повноважень компетентних органів та чітко визначати спосіб їх здійснення, беручи до уваги легітимну мету засобу, який розглядається, щоб гарантувати особі адекватний захист від свавільного втручання» [19]. В цьому ж рішенні Суд стосовно «передбачуваності» закону, який застосовувався в цій справі, зазначив, що він «... сумнівається, що положення закону були «передбачуваними» та надавали достатньо гарантій проти свавільного застосування, оскільки він не здатний запобігти зловживанню з боку державних органів реєстрації, які мають необмежені дискреційні повноваження в реєстраційних питаннях».

До цього слід додати, що й в інших рішеннях проти України Європейський суд неодноразово наголошував, що надання правової дискреції у вигляді необмежених повноважень несумісне з принципом верховенства права без чіткого визначення обставин, за яких компетентні органи здійснюють такі повноваження.

Отже, закон має достатньою чіткістю визначати межі такої дискреції й порядок її здійснення, з урахуванням законної мети певного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання у сферу законних прав, свобод та законних інтересів особи. У випадку, коли закон не має такої достатньої чіткості – повинен спрацьовувати принцип верховенства права.

Здійснений аналіз розвитку практики застосування Євросудом норм Конвенції та Протоколів у частині «нагляду» за правомірністю використання державами належного їм розсуду дозволяє дійти висновку про повільне, але неухильне розширення «наглядових» повноважень цього органу. Іншими словами, Євросуд під час прийняття рішень у справах відповідної категорії встановлює дедалі жорсткіші критерії застосування розсуду держав-учасниць.

З іншого боку, понад 50-річне функціонування конвенційної системи захисту прав людини та основних свобод має своїм наслідком проведення державами-учасницями значної роботи з імплементації норм цього акту та прецедентних правил, сформульованих Євросудом, у національне законодавство. Таким чином, з критеріїв розсуду держав при вирішенні тих чи інших питань імplementовані у внутрішнє законодавство прецедентні правила Євросуду перетворюються на межі дискреції національних правозастосовних органів. Усі ці процеси сприяють уніфікації стандартів правозастосування у галузі прав людини та основних свобод, а також

підвищенню якісного рівня таких стандартів.

Підсумовуючи вищезазначене, хотілось би наголосити про наступне:

– щодо судової практики Євросуду, то вона і обмежує, і вказує напрями, скеровує дії судді при обранні рішення по конкретній справі. Орієнтація на неї (саме орієнтація, а не «сліпе наслідування») дає змогу, по-перше, самому судді додатково мотивувати своє рішення з посиланням, наприклад, на правову позицію суду вищої інстанції; по-друге, надати впевненості суб'єктам, чийх прав, обов'язків та законних інтересів стосується відповідне рішення, у правильності, законності та справедливості останнього;

– щодо ролі судового прецеденту Європейського суду в Україні, то на даний час він недооцінений та мало застосовуваний, але таке явище може бути швидкоплинним через появу нових досліджень в практичному напрямку. Свіжий погляд на прецеденти Європейського суду як джерела права дадуть змогу швидше наблизитись до європейських правових систем.

Висновки:

– значення для національного законодавства судової практики Євросуду полягає в тому, то вона і обмежує, і вказує напрями, скеровує дії судді при обранні рішення по конкретній справі. Орієнтація на неї (саме орієнтація, а не «сліпе наслідування») дає змогу, по-перше, самому судді додатково мотивувати своє рішення з посиланням, наприклад, на правову позицію суду вищої інстанції; по-друге, надати впевненості суб'єктам, чийх прав, обов'язків та законних інтересів стосується відповідне рішення, у правильності, законності та справедливості останнього;

– застосування практики Європейського суду, має значення не тільки для правильного, уніфікованого використання положень і приписів Конвенції та протоколів до неї, але й для застосування судових прецедентів. Така ситуація зрозуміла з огляду на прийняття Верховною Радою України Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», статтею 17 якої встановлено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рісний М.Б. Правозастосовний розсуд (загальнотеоретичні аспекти): Автореф. дис. канд. юрид. наук: **12.00.01** / М.Б. Рісний – Л., 2006. – 17 с.
2. Рабінович П.М. Рішення Європейського суду з прав людини: спроба концептуально-методологічного аналізу // Право України.– № 12. – 1997. – С. 33–38.
3. Рекомендація **СМ/Rec (2010) 12** Комітету міністрів Ради Європи

державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів) // Вісн. Верхов. Суду України. – 2010. – № 12 (124). – С. 37–38.

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» // Закурін М. К. Дискреція – дія на власний розсуд. Поняття та прояв / М. К. Закурін // Вісн. госп. судочинства. – 2009. – № 4. – С. 20, 23.

5. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Мюрсел Ерен проти Туреччини» від 7 лютого 2006 р. // Закурін М. К. Дискреція – дія на власний розсуд. Поняття та прояв / М. К. Закурін // Вісн. госп. судочинства. – 2009. – № 4. – С. 20, 23.

6. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Мессіна проти Італії (№ 2)». Комюніке Секретаря Суду від 28.09.2000 р. // Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2000. – № 4. – С. 172–176.

7. Рогач О.Я. Проблема суддівського розсуду в сучасній практиці правозастосування / О.Я. Рогач // Бюл. М-ва юстиції України. – 2010. – № 3 (101). – С. 94–96

8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260

9. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – N 40. – Ст.263

10. Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 09.02.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – N 27. – Ст.229

11. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

12. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – N 50. – Ст. 540

13. Рішення Європейського Суду у справі «АТ Данжвіля проти Франції» від 16.04.2002 р. // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2006. – № 1

14. Про Порядок здійснення захисту прав та інтересів України під час розгляду справ у закордонних юрисдикційних органах: Указ Президента України від 25.06.2002 р. № 581 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 26. – Ст.1231.

15. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 р. № 784 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 22. – Ст.1655.

16. Майданик Р.В. Сучасна вітчизняна цивілістика: наукові центри, напрями, тенденції // Юридична Україна. – 2009. – № 2. – С. 41–49.

17. Добровольська В.О. Сутність та перспективи подальшого розвитку господарського судочинства // Право України. – 2009. – № 2. – С. 176–183.

18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності) № 5-рп/2007 від 20.06.2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 48. – Ст. 1991.

19. Рішення Європейського суду у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» від 14.06.2007 р. // Офіційний Вісник України. – 2007. – № 81. – Ст. 3042.

УДК 342:351.865 (477)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ВОЄННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Юрій Ігор Анатолійович,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін

(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

В статті досліджується поняття та загальна структура Воєнної організації України, розкривається її вплив на забезпечення воєнної безпеки. Підкреслюється, що Воєнна організація держави забезпечує її оборону, захист суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів, протидіє зовнішнім загрозам воєнного характеру. Характеризується поступовий процес правової трансформації Воєнної організації в сектор безпеки і оборони України, які повинні бути здатні ефективно вирішувати завдання зовнішнього і внутрішнього характеру. Підкреслюється, що це має бути комплексна система, що оперативно здатна вирішувати різного роду завдання, але її становлення відбувається вкрай повільно, і має неоднозначний характер.

Ключові слова: Воєнна організація держави, сектор безпеки і оборони, воєнна безпека, національна безпека, військова організація, Збройні Сили України, воєнне законодавство.

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ВОЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ В УКРАИНЕ

Юрий Игорь Анатольевич,
кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры профессиональных и специальных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

В статье исследуется понятие и общая структура Военной организации Украины, раскрывается ее влияние на обеспечение военной безопасности. Подчеркивается, что Военная организация государства обеспечивает его оборону, защиту суверенитета, территориальной целостности и неприкосновенности границ, противодействует внешним угрозам военного характера. Характеризуется постепенный процесс правовой трансформации Военной организации в сектор безопасности и обороны Украины, которые должны быть способны эффективно решать задачи внешнего и внутреннего характера. Подчеркивается, что это должна быть комплексная система, которая оперативно способна решать различного рода задачи, но ее становление происходит очень медленно и имеет неоднозначный характер.

Ключевые слова: Военная организация государства, сектор безопасности и обороны, военная безопасность, национальная безопасность, Вооруженные Силы Украины, военное законодательство.

THE LEGAL ASPECTS OF FORMATION OF THE MILITARY STATE'S ORGANIZATION OF UKRAINE

Yuri Ihor Anatoliiovych,
candidate of law sciences,
Associate Professor of department of the professional and special disciplines
(Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

In the article the concept and overall structure of the Ukrainian Military Organization is investigated, revealed its effect on military security. It is emphasized that the military organization of the state ensures its defense, the protection of sovereignty, territorial integrity and inviolability of borders, prevents external threats of a military style. The gradual process of legal transformation of the Military Organization to the defense and security sector of Ukraine is characterized, which should be able to effectively meet the challenges of the external and internal. It should be a comprehensive system that is capable of efficiently solving various kinds of problems, but its formation is very slow and has been mixed.

Primordial desire of the Ukrainian people to be an integral part of Europe led to the current domestic and foreign policy of our country, their doctrinal orientation to the concept of Europe, the European Union and NATO.

Formation of military security and systems management depends on the definition of "state military organization" and "security and defense sector". Planned, systematic development of the military organization in the country affects the military security.

Military organization of the state, its structure, objectives and principles of the legislation defined, concepts and state programs in line with national interests and international obligations of Ukraine. Under the law the state military organization ensures the defense of Ukraine, protect its sovereignty, territorial integrity and inviolability of borders; oppose external military threats.

The Military organization is a key element of maintaining military security of Ukraine and the lack of consistent, science-based public policy in the military sphere has led to extremely negative realities of today's public and social life. And watching the political process today, we can conclude that during the years of Ukrainian independence the military heritage of previous generations not used at the present stage of development of Ukraine's military and socio-political thought is not aimed at reviving the military spirit inherent Ukrainian people.

The new Military Doctrine of Ukraine noted that the main tasks of the military policy of Ukraine in the near future and in the medium term is just creating a holistic security sector and defense as the main element of the system of military security, integration capabilities of its components for the timely and effective responses to existing and potential threat.

Today we can talk about the successful transformation of the legal military organization in the sector of security and defense, which should be based on the new realities of social and public life and meet the modern requirements of military security. It's need to ensure active moral and political support for defense reform on the part of society to restore the prestige of military service and respect for the military profession, law enforcement.

Key words: Military state's organization, military security, national security, The Armed Forces of Ukraine, military legislation.

Постановка проблеми. Відновлення територіальної цілісності України, звільнення її території від терористів, іноземних військ та найманців, встановлення належного контролю над державним кордоном є головним завданням органів державної влади й моральним обов'язком кожного свідомого громадянина України.

Спостерігаючи за останніми політичними та воєнними подіями в Україні, можна свідчити про те, що українська територія та боротьба різних держав за політичне та економічне домінування над нею, володіння та контроль над її природними енергоресурсами завжди була причиною конфліктів і війн. Саме тому ефективного проведення політики воєнної безпеки України як складової національної безпеки є найважливішим завданням сьогодення і, як виявилось, для України воно є досить новим і непомірно складним на сьогодні. Забезпечення воєнної безпеки держави покладається на Воєнну організацію в Україні, яка, окрім низького рівня бойового стану та оснащення Збройних Сил донедавна, супроводжується сьогодні й значними ускладненнями в економічній, соціальній та правовій сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання воєнної безпеки та Воєнної організації держави досліджували В.М. Бегма, О.С. Бодрук, В.П. Горбулін, В.В. Зубарев, А.Б. Єрмоленко, А.Б. Качинський, О.І. Кузьмук, В.С. Чорний, М.І. Шпура та ін. Але сучасна політико-правова ситуація в

Україні підштовхує на перегляд основних підходів щодо визначення поняття «Воєнна організація» та її ролі у забезпеченні воєнної безпеки в державі. Це спонукає до нових наукових розробок зазначеної проблеми теоретиками та істориками права.

Фундамент Воєнної організації України, її теоретичні засади та нормативно-правова база функціонування було закладено в період становлення незалежності, починаючи з 1991 року [1, с. 181]. Законодавче закріплення питань воєнної безпеки та Воєнної організації держави міститься в Конституції України, Законах України «Про основи національної безпеки України», «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про боротьбу з тероризмом», «Про Національну гвардію України» та ін.

Мета статті полягає у теоретичному визначенні поняття Воєнної організації України та її впливу на забезпечення воєнної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Серйозне загострення протиріч між Російською Федерацією та Україною, що пов'язані з фінансовою, економічною та соціальною кризами міждержавних відносин, а також із нерівномірністю розвитку в результаті глобалізаційних процесів, нездатність забезпечення воєнної безпеки України всередині держави в цілому впливає й на розвиток світових міждержавних протиріч. Можна спостерігати явну недосконалість правових механізмів щодо зменшення загроз воєнній безпеці як внутрішньо, так і зовні.

Споконвічне прагнення українського народу бути невід'ємною складовою Європи зумовили сучасну внутрішню та зовнішню політику нашої держави, їх орієнтацію на доктринальні концепції Ради Європи, Європейського Союзу, організації Північноатлантичного договору. В зв'язку із зазначеним, повинна формуватися і концепція воєнної безпеки в державі, яка характеризується особливою напруженістю і складністю, що зумовлено появою нових загроз і необхідністю виділення значних ресурсів для підтримки на достатньому рівні бойової та мобілізаційної готовності Збройних Сил, Національної гвардії України, підрозділів Національної поліції та інших структурних ланок Воєнної організації держави в умовах сучасної військової агресії та фінансово-економічної кризи.

Формування системи забезпечення воєнної безпеки та системи управління нею залежить від визначення поняття «Воєнна організація держави» та «сектор безпеки і оборони». Планомірний, системний розвиток Воєнної організації в державі впливає на забезпечення воєнної безпеки.

Отже, Воєнна організація держави включає сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним

контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів країни від зовнішніх та внутрішніх загроз [2]. До Воєнної організації держави також входить частина оборонно-промислового й наукового комплексів країни, що призначена для забезпечення завдань воєнної безпеки і оборони держави [3, с. 53]. Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» уточнює, що Воєнна організація – це охоплена єдиним керівництвом сукупність органів державної влади та військових формувань [4].

Воєнна організація держави, її структура, завдання та принципи діяльності визначаються законодавством, концепціями та державними програмами у відповідності з національними інтересами та міжнародними зобов'язаннями України. Згідно із законодавством Воєнна організація держави забезпечує оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів; протидіє зовнішнім загрозам воєнного характеру [2].

У вищезгаданому Законі також закріплюється поняття демократичного цивільного контролю над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави як комплексу здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації та правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни [4].

Отже, законодавче теоретичне поняття Воєнної організації держави, на нашу думку, не досить повне й змістовне, оскільки до її складу в реальних умовах входять, окрім держави та Збройних Сил України, відповідні військові формування та правоохоронні органи, а також весь Український народ.

Воєнна організація України повинна бути здатною ефективно вирішувати завдання зовнішнього і внутрішнього характеру, це має бути комплексна система, здатна оперативно вирішувати різного роду завдання. Але її становлення відбувається вкрай повільно, і сьогодні має неоднозначний та суперечливий характер.

Основні напрями діяльності Воєнної організації щодо забезпечення воєнної безпеки держави формують її функції. Це можуть бути ймовірні або реальні напрями впливу, які розкривають завдання, мету та соціальне призначення Воєнної організації.

З початком анексії АР Крим Російською Федерацією, а також бойових дій в Донецькій та Луганській областях була явно помітна низка практичних помилок і прорахунків, допущених військовим керівництвом держави.

Проблеми Воєнної організації та воєнної безпеки держави яскраво виявилися в надзвичайних умовах, і ті укорінені проблеми, які вийшли з минулого та перших років незалежності в подальшому набули розвитку й посилилися відсутністю системних реформ безпекового простору України. Нехтуючи радикальними перетвореннями у воєнній сфері, Україна отримала на початку **2014** року дисфункцію силових структур, у тому числі Воєнної організації держави як специфічного соціального інституту суспільства.

Характеризуючи структуру Воєнної організації держави, потрібно зазначити, що існують різні точки зору щодо її визначення. У всілякому разі необхідно акцентувати увагу на тому, що Воєнну організацію не можна ототожнювати лише із Збройними Силами та іншими військовими формуваннями, оскільки це заводить розвиток теорії Воєнної організації у глухий кут [1, с. 183].

Єдиних підходів до бачення вітчизняного варіанту моделі Воєнної організації держави та перспектив її розвитку в Україні також не існує [5] і наявна наукова база для формування наукової концепції Воєнної організації України явно недостатня. Отже, зрозуміло, що таке становище вимагає розробки науково обґрунтованих концептуальних засад функціонування та розвитку Воєнної організації України, створення її сучасної ефективної соціальної моделі, що сприятиме формуванню необхідних умов забезпечення воєнної безпеки держави.

Досліджуючи особливості формування та перспективи розвитку воєнної організації, Чорний В.С. у своїй дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук встановив, що військова організація держави є складним, полісистемним утворенням найвищого рівня складності [5, с. 13], елементи якої утворюють певну структуру з усталеними внутрішніми зв'язками. В даному визначенні автор характеризує саме Воєнну організацію, але вживає при цьому термін «військова організація» і досить детально обґрунтовує свою позицію щодо його використання. Вважаємо, що потрібно все ж таки акцентувати увагу на тому, що поняття саме «Воєнна організація» має істотне смислове навантаження і, крім того, визначається українським законодавством. Вчений обґрунтував, що до складу Воєнної організації держави можуть належати тільки ті елементи, які здатні здійснювати повноцінну збройну боротьбу, а також структури політичного та військового керівництва, покликані створювати необхідні економічні, соціально-політичні, морально-психологічні та інші умови для вирішення завдань військового захисту незалежності та територіальної цілісності [5, с. 13].

Досліджуючи історіографію поглядів на Воєнну організацію України, потрібно відмітити, що в контексті практичних дій вказана організація

розвивається шляхом трансформації в сектор безпеки і оборони, що відповідає сучасним потребам суспільства. Науковці визначають, що поняття «сектор безпеки» значно ширший за призначенням, складом, структурою та функціями, ніж «воєнна організація держави» [6].

Ще у 2004 році зарубіжні експерти-науковці аналізували, що тодішній сектор безпеки в Україні – це переважно інструмент державної, а не національної безпеки. Повинно бути навпаки. Проблеми, які з'явилися в Україні в 2014 році переконливо свідчать саме про це.

Висновки і пропозиції. Отже, Воєнна організація – ключовий елемент системи підтримання воєнної безпеки України і відсутність системної, науково обґрунтованої державної політики у воєнній сфері призвело до сьогоднішніх вкрай негативних реалій державного й суспільного життя. І, спостерігаючи за політичними процесами сьогодення, можна зробити висновок, що за роки української незалежності військова спадщина попередніх поколінь недостатньо використовувалася на сучасному етапі розбудови Воєнної організації України, а соціально-політична думка не спрямовувалася на відродження військового духу, властивого українському народу. Тільки в умовах безпосередньої воєнної загрози ми можемо з гордістю і з впевненістю говорити про консолідацію української нації та відродження бойової слави українського народу. Патріотизм як моральний обов'язок кожного свідомого громадянина України покликав стати до лав добровольчих батальйонів тисячі свідомих громадян, які, не шкодуючи життя, захищають територіальну цілісність та незалежність нашої держави. За даними МВС станом на вересень 2014 року в Україні налічувалося більше тридцяти добровольчих батальйонів територіальної оборони, організація яких більшою мірою формувалася за рахунок волонтерів, які на той час також входили до Воєнної організації.

До речі, Законом України «Про організацію оборонного планування» від 18 листопада 2004 року передбачено, що одним із основних документів оборонного планування як складової частини системи стратегічного планування та управління державними ресурсами у сфері оборони є Державна програма розвитку Воєнної організації держави [7]. Але це законодавче положення є нереалізованим. Указом Президента України від 24 вересня 2014 року введено в дію рішення РНБО від 28 серпня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності», в якому рекомендується утворити Міжвідомчу комісію з питань реформування та розвитку сектору безпеки і оборони України, а також визначається пріоритетним національним інтересом України у сфері зовнішньополітичної діяльності у 2014 та наступних роках дальший розвиток відносин стратегічного партнерства України з США, ЄС та НАТО [8].

Як зазначається у новій Воєнній доктрині України, основними завданнями воєнної політики України у найближчий час і в середньостроковій перспективі є саме створення цілісного сектору безпеки і оборони держави як головного елемента системи забезпечення воєнної безпеки, інтеграція спроможностей його складових для своєчасного і ефективного реагування на наявні та потенційні загрози [9]. Отже, можемо говорити про успішну юридичну трансформацію Воєнної організації в сектор безпеки і оборони, який повинен будуватися на основі нових реалій громадського й державного життя і відповідати сучасним вимогам забезпечення воєнної безпеки. Для цього потрібно забезпечити активну морально-політичну підтримку воєнної реформи з боку суспільства, відродити престиж військової служби, повагу до військової професії, правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузьмук О.І. Воєнна організація України як об'єкт дослідження вітчизняної воєнної науки у період 1991 – 2004 рр. / О.І. Кузьмук // Військово-науковий вісник Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. – 2012. – Вип. 18. – С. 181–200.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України –2003. – № 39. – Ст. 351.
3. Організаційно-правові основи стратегії національної й воєнної безпеки України. Практичні аспекти державного управління / [М.І. Шпура, І.В. Романов, Ф.В. Саганюк та ін]. – К.: ННДЦ ОТ і ВБ України, 2006. – 238 с.
4. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №46. – Ст. 366.
5. Чорний В.С. Військова організація України: особливості формування та перспективи розвитку (українознавчо-філософський підхід): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософ. наук: спец.: 09.00.12 – українознавство (філософські науки); Відділ філософсько-психологічних проблем українознавства Національного науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України / В.С. Чорний. – Київ, 2010. – 40 с.
6. Семенченко А.І. Поняття «сектор безпеки» та «воєнна організація держави»: методика розробки й обґрунтування призначення, складу, структури та взаємозв'язків / А.І. Семенченко // Стратегічна панорама. – 2007. – № 3. – С. 54–69.

7. Про організацію оборонного планування: Закон України від 18 листопада 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 4. – Ст. 97.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності»: Указ Президента України № 744/2014 // Офіційний вісник Президента України. – 2014. – № 40. Стор. 26. – Ст. 1652; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18125.html>.

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [Текст]: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 // Урядовий кур'єр. – 2015. – 26 вересня. – № 178.

УДК 349.6:347

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВА ОХОРОНА ТВАРИННОГО СВІТУ»

Камінська Олена Анатоліївна,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Стаття присвячена з'ясуванню змісту та характерних ознак поняття «правова охорона тваринного світу». На підставі аналізу норм фауністичного законодавства та узагальнень здобутків учених-юристів зроблено висновок, що під правовою охороною тваринного світу доцільно розуміти систему правових норм, спрямованих на регулювання діяльності державних та недержавних суб'єктів, пов'язану із збереженням, раціональним використанням і відтворенням об'єктів тваринного світу, а також застосуванням санкцій до осіб, які не виконують вимог цих норм та заохочення осіб, що плідно здійснюють охорону фауни.

Аналіз фауністичного законодавства та юридичної літератури дав змогу виділити певні ознаки правової охорони тваринного світу: фауністичне законодавство має регулювати, перш за все, ті відносини, які складаються з приводу живих тварин, що перебувають у певному біологічному стані, у якому вони здатні до самопідтримання, самовідтворення та саморозвитку, а також характеризуються певною подразнюючістю та рухомістю, можливістю обміну із зовнішнім середовищем; правова охорона передбачає стан дикості тварин; інститут правової охорони тваринного світу є засобом збереження

форм власності, у яких можуть перебувати об'єкти тваринного світу (виключній власності народу України, державній, комунальній, приватній); правова охорона на ті або інші види (групи) тварин відноситься не тільки до наземних тварин, але й тих, які живуть у воді; правова охорона тваринного світу, розповсюджуючи свою дію на диких тварин, не ставиться у залежність від їх промислового значення або тих функцій, які ними виконуються; об'єктом охорони в Україні є тільки дикі тварини, що перебувають у межах її території або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони; самостійному правовому регулюванню й охороні належать лише ті об'єкти тваринного світу, що є самостійними матеріальними об'єктами; правова охорона розповсюджується не тільки на самих тварин, але й на інші об'єкти тваринного світу.

Зазначено, що у наш час що правова охорона тваринного світу здійснюється у декількох напрямках, а саме: збереження генетичного фонду тваринних спільнот; охорони середовища, де мешкають тварини; організації раціонального користування об'єктами тваринного світу, регулювання чисельності тварин і їх відтворення. Такий широкий підхід законодавця до визначення терміну «тваринний світ» принципово відрізняє вітчизняні нормативні акти, присвячені охороні тваринного світу, від актів радянських часів та актів, які діють у деяких зарубіжних країнах.

Ключові слова: тваринний світ, правова охорона, фауністичне законодавство

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «ПРАВОВАЯ ОХРАНА ЖИВОТНОГО МИРА»

Каминская Елена Анатольевна,
кандидат исторических наук, доцент,
доцент кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
Херсон, Украина)

Статья посвящена выяснению содержания и характерных черт понятия «правовая охрана животного мира». На основании анализа норм фаунистического законодательства и обобщений достижений ученых-юристов сделан вывод, что под правовой охраной животного мира целесообразно понимать систему правовых норм, направленных на регулирование деятельности государственных и негосударственных субъектов, связанную с сохранением, рациональным использованием и воспроизводством объектов животного мира, а также применением санкций к лицам, которые не выполняют требований этих норм и поощрения лиц, плодотворно осуществляющих охрану фауны.

Анализ фаунистического законодательства и юридической литературы позволил выделить определенные признаки правовой охраны животного мира: фаунистическое законодательство должно регулировать, прежде всего, те отношения, которые складываются по поводу живых животных, находящихся в определенном биологическом состоянии, в котором они способны к самовоспроизведению и саморазвитию, а также характеризуются определенной возбудимостью и подвижностью, возможностью обмена с внешней средой; правовая охрана предполагает состояние дикости животных; институт правовой охраны животного мира является средством сохранения форм собственности, в которых могут находиться объекты животного мира (исключительной собственности народа Украины, государственной, коммунальной, частной); правовая охрана на те или

иные виды (группы) животных касается не только наземных животных, но и тех, которые живут в воде; правовая охрана животного мира, распространяя свое действие на диких животных, не зависит от их промышленного значения или тех функций, которые ими выполняются; объектом охраны в Украине являются дикие животные, находящиеся в пределах ее территории или принадлежащие к природным богатствам ее континентального шельфа и исключительной (морской) экономической зоны; самостоятельному правовому регулированию и охране подлежат только те объекты животного мира, которые являются самостоятельными материальными объектами; правовая охрана распространяется не только на самих животных, но и на другие объекты животного мира.

Отмечено, что в наше время правовая охрана животного мира осуществляется в нескольких направлениях, а именно: сохранение генетического фонда животных сообществ; охрана окружающей среды, где обитают животные; организация рационального пользования объектами животного мира, регулирование численности животных и их воспроизведения. Такой широкий подход законодателя к определению термина «животный мир» принципиально отличает отечественные нормативные акты, посвященные охране животного мира, от актов советских времен и актов, которые действуют в некоторых зарубежных странах.

Ключевые слова: животный мир, правовая охрана, фаунистическое законодательство.

PROBLEMS OF DECISION OF CONCEPT «LEGAL SAFEGUARD OF ANIMAL KINGDOM»

Kaminskaya Helena Anatoliyvna,
candidate historically sciences, assistant professor,
Associate Professor of department of common law and social humanitarian disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The article is sanctified to finding out of maintenance and characteristic signs of concept «legal safeguard of animal kingdom». On the basis of analysis of norms of faunistic legislation and generalizations of achievements of scientists-lawyers drawn conclusion, that under the legal safeguard of animal kingdom it is expedient to understand the system of the legal norms sent to adjusting of activity of state and non-state subjects, related to maintenance, rational use and recreation of objects of animal kingdom, and also by application of approvals to the persons, that does not execute the requirements of these norm and encouragement person, that fruitfully carry out guarding fauna.

The analysis of faunistic legislation and legal literature gave an opportunity to distinguish the certain signs of legal safeguard of animal kingdom: a faunistic legislation must regulate, foremost, those relations, that is folded concerning living animals, that are in the certain biological state, in that they are capable to self-support, reproduction and self-education, and also certain annoyance is characterized and movable, by possibility of exchange with an environment; a legal safeguard envisages the state of wildness of animals; an institute of legal safeguard of animal kingdom is the means of maintenance of patterns of ownership, there can be objects of animal kingdom (to exceptional property of people of Ukraine, state, communal, private) in that; a legal safeguard on those or other types (groups) of animals behaves not only to the surface animals but also those that live in water; the legal safeguard of animal kingdom, distributing operating on wild animals, does not belong from their commercial-size or those

functions that executed by them; the object of guard in Ukraine is only wild animals that are within the limits of her territory or belong to natural riches her continental shelf and exceptional (marine) economy zone; to self-legal adjusting and protection belong only that objects of animal kingdom, that is self-material objects; a legal safeguard spreads not only to the animals but also on other objects of animal kingdom.

It is marked that in our time that the legal safeguard of animal kingdom comes true in a few directions, namely: maintenance of genetic fund of animal associations; guard of environment, where animals live; organizations of the rational use by the objects of animal kingdom, adjusting of quantity of animals and their recreation. Such wide going of legislator near the decision of term «animal kingdom» fundamentally distinguishes the home normative acts sanctified to the guard of animal kingdom, from the acts of soviet times and acts that operate in some foreign countries.

Key words: animal kingdom, legal safeguard, faunistic legislation.

Постановка проблеми. Забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги є надзвичайно важливими проблемами глобального масштабу, тому охорона довкілля, особливо в умовах бурхливого розвитку промисловості, транспорту, сільського господарства, росту різноманітних матеріальних та культурних потреб суспільства стає однією з провідних функцій Української держави. Високий рівень суспільної потреби в цінних продуктах харчування, великий попит на них, зростання обсягів промислового виробництва, забруднення водою, вирубка лісу, браконьєрство – все це призводить до зменшення ресурсів тваринного світу, зниження інтенсивності його природного відтворення.

Відповідно до Закону України «Про тваринний світ», охорона тваринного світу включає систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення і використання об'єктів тваринного світу.

Разом з цим відмітимо, що серед усіх названих заходів охорони тваринного світу найбільшу увагу слід приділити правовій охороні, оскільки саме її норми визначають зміст і спрямованість усіх інших заходів, визначають процес взаємодії людини і природи. Тобто, нагальною потребою є визначення змісту терміну «правова охорона тваринного світу».

Питанням визначення поняття правової охорони тваринного світу займалися провідні вчені із загальної теорії держави та права, адміністративного, екологічного та інших галузей права, зокрема, Н.Р. Кобецька, В.К. Колпаков, В.І. Книш, В.В. Петров та ін. Однак, остаточного з'ясування і, тим паче, законодавчого закріплення досліджуваній термін так і не отримав.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України та узагальнень здобутків вчених-юристів визначити сутність та особливості правової охорони фауни. Мета дослідження передбачає виконання наступних завдань: вивчити тлумачення поняття

«правової охорони тваринного світу» подані вченими-юристами; виділити характерні ознаки цього терміну; з'ясувати зміст поняття «правовий захист» та його співвідношення з досліджуваним поняттям

Аналіз наукової літератури, присвяченої даному питанню, показує, що сьогодні існує чимало визначень згаданого вище терміна, що, з одного боку, свідчить про актуальність сформульованого завдання, а з іншого про відсутність єдності щодо його тлумачення.

Так, В.В. Петров під правовою охороною тваринного світу розуміє один із способів охорони тваринних спільнот, який полягає у виданні і застосуванні правових норм, спрямованих на збереження цілісності, багатоманітності природних спільнот тварин, їх раціональне використання та відтворення [1, с. 267].

Майже подібним чином цей термін визначається у колективній праці «Правова охорона навколишнього природного середовища у країнах Східної Європи», де під ним розуміється один із заходів вирішення завдань охорони тваринного світу, який полягає у виданні і застосуванні правових норм, спрямованих на збереження цілісності, багатоманітності природних спільнот тварин, їх раціональне використання і відтворення [2, с. 261-262].

На думку І.П. Лаптева, охорона тварин становить систему заходів із забезпечення їх благополучного існування на невизначено довгий час [3, с. 49].

Значно ширше тлумачать цей термін автори підручника «Правова охорона природи», розуміючи його як сукупність державних та громадських заходів, закріплених у законодавстві і спрямованих на охорону дикої фауни, раціональне використання мисливського фонду тварин і рибних запасів, відтворення промислових, рідкісних, зникаючих видів тварин як складової частини природи і ресурсу економічного розвитку суспільства і засобу виховного впливу. Вчені особливо наголошували на тому факті, що охорона тваринного світу не обмежується лише охороною дикої фауни у власному розумінні цього слова, а включає у себе також регулювання чисельності тварин, відтворення окремих їх видів, охорону того середовища, у якому вони існують [4, с. 197-198].

Для того, щоб визначити зміст поняття «правова охорона», необхідно з'ясувати її співвідношення з поняттям «правовий захист».

Аналіз юридичної літератури засвідчив, що категорія «захист» передбачає необхідність відновлення порушеного правопорядку або порушених прав, притягнення винної у таких порушеннях особи до юридичної відповідальності. Тобто, «охорона» розглядається як категорія більш загальна у порівнянні з категорією «захист» [5, с. 192; 6, с. 180].

На думку В.І. Книша, різниця між зазначеними термінами полягає у тому, що в охороні тваринного світу задіяний увесь правовий інструментар,

тобто уся сукупність закріплених у Конституції України, законодавчих та підзаконних нормативних актах прийомів, методів, способів впливу на суспільні відносини з метою досягнення конкретного результату [7].

Отже, під правовою охороною тваринного світу доцільно розуміти систему правових норм, спрямованих на регулювання діяльності державних та недержавних суб'єктів, пов'язану із збереженням, раціональним використанням і відтворенням об'єктів тваринного світу, а також застосуванням санкцій до осіб, які не виконують вимог цих норм та заохочення осіб, що плідно здійснюють охорону фауни.

Говорячи про зміст терміну «охорона тваринного світу», не можна не звернути увагу також, що науковці і законодавець дещо по-різному підходять до його тлумачення. Правова наука до змісту правової або будь-якої іншої (економічної, технічної тощо) охорони включає заходи, що спрямовуються на вирішення трьох, відносно самостійних завдань: зберегти тваринний світ; забезпечити його раціональне використання; сприяти його відтворенню.

Подібний підхід, за твердженням деяких авторів, ґрунтується на законі про загальний взаємозв'язок та взаємообумовленість явищ і предметів у природі, відповідно до якого збереження, раціональне використання і відтворення тварин є взаємозв'язаними між собою явищами одного поняття «охорона тваринного світу».

І з цим, дійсно, важко не погодитися. Проте законодавець стоїть на дещо іншій позиції.

Вивчення Закону України «Про тваринний світ» показує, що у його тексті такі терміни як «охорона тваринного світу», «використання тваринного світу» і «відтворення тваринного світу» у деяких місцях (статті 1, 2) [8] вживаються не як поняття, що входять до змісту якоїсь більш широкої категорії, а як дефініції, кожна з яких уособлює цілком автономний вид діяльності. Пояснення цьому підходу можна знайти на сторінках юридичної літератури [4, с. 156].

Так, наприклад, на думку І.П. Лаптева, іноді є недоцільним включення до змісту терміну «охорона тварин» їх раціонального використання та відтворення, оскільки це призводить до розширеного тлумачення «охорони», що не завжди виправдано [3, с. 48–49].

Подібної точки зору, напевно, дотримується і законодавець, який в одних випадках розглядає названі вище терміни окремо, а в інших як складові частини охорони тваринного світу. Такий підхід, на нашу думку, дозволяє показати, що діяльність держави у названій сфері не обмежується лише суто охоронними заходами, а може виявлятися також і в інших формах: використання та відтворення тваринного світу, які, однак, як і охорона, спрямовуються на забезпечення існування об'єктів тваринного

світу.

Аналіз фауністичного законодавства та юридичної літератури дає змогу виділити певні ознаки правової охорони тваринного світу:

1. Фауністичне законодавство має регулювати, перш за все, ті відносини, які складаються з приводу живих тварин, що перебувають у певному біологічному стані, у якому вони здатні до самопідтримання, самовідтворення та саморозвитку, а також характеризуються певною подразнюючістю та рухомістю, можливістю обміну із зовнішнім середовищем.

2. Правова охорона передбачає стан дикості тварин. У тому ж випадку, коли тварини вилучаються з навколишнього природного середовища, автоматично відбувається їх індивідуалізація, яка, як наслідок, спричиняє і виникнення для конкретних осіб права власності на цю тварину у цивільно-правовому розумінні.

3. Інститут правової охорони тваринного світу засобом збереження форм власності, у яких згідно зі ст. 5 Закону України «Про тваринний світ» [8] можуть перебувати об'єкти тваринного світу (виключній власності народу України, державній, комунальній, приватній). Але, слід зауважити, що статті 7, 8 Закону [8] встановлюють можливість обмеження, припинення права власності на об'єкти тваринного світу, наприклад у випадку жорстокого поводження з ними тощо. У ч. 6 ст. 5 [8] передбачено, що об'єкти тваринного світу в Україні знаходяться під охороною держави незалежно від права власності на них [10, с. 235].

4. Правова охорона на ті або інші види (групи) тварин відноситься не тільки до наземних тварин, але й тих, які живуть у воді. Інакше кажучи, правова охорона розповсюджується виключно на природні запаси тварин, середовищем існування яких вода. Якщо, наприклад, риба виловлена або іншим способом добута, виділена з природного середовища, вона виключається зі складу рибних запасів, переходячи, як наслідок, під охорону законодавства про власність [11, с. 12].

5. Правова охорона тваринного світу, розповсюджуючи свою дію на диких тварин, не ставиться у залежність від їх промислового значення або тих функцій, які ними виконуються. Сучасне законодавство про тваринний світ відмовилося від поділу тварин на корисних і шкідливих (окрім, зрозуміло, тварин-паразитів), вважаючи, що в екологічному відношенні усі тварини є корисними, оскільки вони виступають ланками у природному ланцюгу обміну речовин та енергії. З цієї точки зору, лось може виявитися шкідливим для навколишньої природи, якщо його чисельність перевищує допустимі розміри, а вовк, навпаки, корисним у межах оптимальної кількості, бо він сприяє покращенню природного відбору тварин та санітарного стану лісу [1, с. 268].

Крім того, за прикладом правового регулювання інших природних об'єктів та їх ресурсів ст. 4 Закону України «Про тваринний світ» [8] виділяє перелік об'єктів тваринного світу, що належать до природних ресурсів загальнодержавного значення: дикі тварини, як перебувають у стані природної волі у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони; інші об'єкти тваринного світу, на які поширюється дія цього Закону і які перебувають у державній власності; об'єкти тваринного світу, що у встановленому законодавством порядку набуті у комунальну або приватну власність і визнані об'єктами загальнодержавного значення.

Однак, на відміну від інших поресурсових кодексів, чіткого поділу на природні ресурси загальнодержавного і місцевого значення Закон України «Про тваринний світ» [8] не містить.

6. Об'єктом охорони в Україні є тільки дикі тварини, що перебувають у межах її території або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. Об'єкти тваринного світу (птахи, звіри) рухливі, а тому можуть переміщатись у просторі, покидаючи чи навпаки проникаючи на територію України.

Щодо правового режиму приналежності об'єктів тваринного світу слід звернути увагу на наступне. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про тваринний світ» [8] об'єкти тваринного світу, які перебувають у стані природної волі і знаходяться у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, є об'єктами права власності Українського народу. Разом з тим, відповідно до ст. 4 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» [12] Україна має суверенні права щодо розвідки, розробки і збереження природних ресурсів (зокрема, живих). Це підтверджується і визнаними міжнародними нормами, а тому поширення права власності Українського народу на ці об'єкти не відповідає спеціальному регулюванню даного виду відносин;

7. Самостійному правовому регулюванню й охороні належать лише ті об'єкти тваринного світу, що є самостійними матеріальними об'єктами. Наприклад, не самостійним об'єктом охорони є мікроорганізми, які є невід'ємною частиною ґрунтів. Вони не можуть бути відокремлені від ґрунту, не можуть бути індивідуалізовані, а відповідно і не складають самостійного об'єкта регулювання законодавства про тваринний світ.

8. Правова охорона розповсюджується не тільки на самих тварин, але й на інші об'єкти тваринного світу: частини диких тварин (роги, шкіра тощо); продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск, тощо); залишки викопних тварин; нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин. Крім цього, об'єктами тваринного світу визнаються

також і місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, інші території, що є середовищем перебування об'єктів тваринного світу [10, с. 236].

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що правова охорона тваринного світу здійснюється у декількох напрямках, а саме: збереження генетичного фонду тваринних спільнот; охорони середовища, де мешкають тварини; організації раціонального користування об'єктами тваринного світу, регулювання чисельності тварин і їх відтворення [9, с. 158].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що під правовою охороною тваринного світу доцільно розуміти систему правових норм, спрямованих на регулювання діяльності державних та недержавних суб'єктів, пов'язану із збереженням, раціональним використанням і відтворенням об'єктів тваринного світу, а також застосуванням санкцій до осіб, які не виконують вимог цих норм та заохочення осіб, що плідно здійснюють охорону фауни.

У наш час під охороною закону перебувають не тільки дикі тварини, але й середовище, у якому вони існують, а також продукти їх життєдіяльності. Такий широкий підхід законодавця до визначення терміна «тваринний світ» принципово відрізняє вітчизняні нормативні акти, присвячені охороні тваринного світу, від актів радянських часів та актів, які діють у деяких зарубіжних країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Петров В.В. Правовая охрана природы в СССР : учебник / В.В. Петров. – М. : Юрид. лит., 1984. – 384 с.
2. Правовая охрана окружающей природной среды в странах Восточной Европы : учеб. пособие [для вузов] / [Т. Лялев, С. Кушлев, М. Шювегешь и др.] ; под ред. В.В. Петрова. – М. : Высш. шк., 1990. – 368 с.
3. Лаптев И.П. Охрана и рациональное использование наземных животных : курс лекций / И.П. Лаптев. – Томск : Том. гос. ун-т, 1981. – 102 с.
4. Правовая охрана природы / под ред. В.В. Петрова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 312 с.
5. Малеин Н.С. Гражданский закон и права личности в СССР. – М. : Юрид. лит., 1981. – 216 с.
6. Алексеев С.С. Общая теория права : Курс в двух томах. – М. : Юрид. лит. Т. 1, 1981. – 359 с.
7. Книш В.І. До розуміння сутності та особливостей адміністративно-правової охорони тваринного світу / В.І. Книш. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/35578/%CA>
8. Закон України «Про тваринний світ»: за станом на 09.05.2015 р.

/ Верховна Рада України від 13.12.2001 р. № 2894-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.

9. Книш В.І. Щодо поняття правової охорони об'єктів тваринного світу / В.І. Книш // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 153-158.

10. Кобецька Н.Р. Екологічне право України : навч. посіб. / Н.Р. Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.

11. Колбасов О.С. Природа как объект правовой охраны // Правовые вопросы охраны природы. – М., 1963. – С. 5-16.

12. Закон України «Про виключну (морську) економічну зону України» : за станом на 09.12.2012 р. / Верховна Рада України від 16.05.1995 р. № 162/95-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/162/95-вр>.

УДК 349.3 +656.811

ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВЦІВ ВІДОМСТВА ЗВ'ЯЗКУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Федорченко Олег Володимирович,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті на основі широкого кола нормативно-правових джерел охарактеризовано становлення і юридичне закріплення пенсійного забезпечення службовців відомства зв'язку Російської імперії у ХІХ – на початку ХХ ст. Проаналізовано нормативно-правову базу соціальних стандартів зв'язківців.

Висвітлено критерії формування пенсійного забезпечення чиновників – зв'язківців. Охарактеризовано умови отримання пенсійних гарантій нижчими службовцями.

Ключові слова: пенсія, зв'язківці, соціальне забезпечення, чиновники.

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПЕНСИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СЛУЖАЩИХ ВЕДОМСТВА
СВЯЗИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В XIX – НАЧАЛЕ XX СТ.:
ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ**

Федорченко Олег Володимирович,
кандидат исторических наук,
доцент кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
Херсон, Украина)

В статье на основе широкого круга нормативно-правовых источников охарактеризовано становление и юридическое закрепление пенсионного обеспечения служащих ведомства связи Российской империи в XIX – начале XX вв. Осуществлен анализ нормативно-правовой базы социальных стандартов связистов.

Освещены критерии формирования пенсионного обеспечения чиновников-связистов. Дана характеристика условий получения пенсионных гарантий нижними служащими ведомства связи.

Ключевые слова: пенсия, связисты, социальное обеспечение, чиновники.

**STATE PENSION SYSTEM OF OFFICE WORKERS OF DEPARTMENT OF CONNECTION
IN RUSSIAN EMPIRE IN XIX - THE BEGINNING OF XX CENTURY:
HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS**

Fedorchenko Oleh,
candidate historically sciences, assistant professor,
Assistant Professor of department of common law and social humanitarian disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

In the article on the basis of wide circle of normatively-legal sources, the becoming and legal fixing of the pension system of office workers of department of connection of the Russian empire is described in XIX - the beginning of XX century. The normatively-legal base of social standards of signallers is analysed. By the basic source of pension legislation of the Russian state, at the beginning of XIX century and to its falling, became "Charter about pensions and lump-sum grants" which was given out in 1827, that in 1832 entered to "Lawbook of Russian Empire". In 1842 and in 1857 there were reediting of "Lawbook of Russian Empire" and made alteration in "Charter about pensions and lump-sum grants".

It is shown in the article that despite of codification of pension legislation of Russia, there was inconvenience in its practical use. The criteria of forming of the pension system of officials are reflected. Pension salary of official, including signaller, depended on a pension digit tied down to the position one held, and his time-in-service. The lack of the pension system was that salary did not have an influence on the size of pension. It goes to show that a pension in the Russian state was examined in the first turn as a caress and reward, and only then as a right. Such situation is explained by class society and autocratic character of monarchy power.

The positive aspects of pension legislation of the Russian empire were: existence of pension low-limit; diminished terms of qualifying for persons in that the state of health got worse through service; in default of terms for the receipt of pension by an official, a non-permanent help was envisaged him; a pension or non-permanent help that their man or father

could get was envisaged families of the dead on service officials, if went out on a pension in the day of death; family of the dead in retirement official could count his pensions on part.

The terms of receipt of pension guarantees are described by lowest staff. The lowest staff (postmen, non-commissioned officers, sorters, watchmen etc.) were not envisaged with pension at legislative level, however lowest staff of department of connection of the Russian empire had the opportunity to get a pension, that was related to complication and risk on service. Equal as in a situation with officials, families of the dead or seriously sick and disabled lowest staff could apply on the pension of a man or father. From positions of motivational package successful were norms of social privileges that envisaged a help families of lowest staff if case of their death, or loss of capacity through the heavy wounds of lowest staff during execution of service.

Key words: pension, signalers, social welfare, officials.

Постановка проблеми. Серед основних функцій управління персоналом, зорієнтованих на задоволення визначених потреб підприємств, організацій та установ різних форм власності, важливе місце займає мотивація персоналу. Щоб залучити і утримати кваліфікованих працівників, необхідно не лише застосовувати матеріальне стимулювання у вигляді заробітної плати, а розробляти комплексні збалансовані мотиваційні пакети. Вони повинні передбачати матеріальне заохочення, соціальне забезпечення, в тому числі медичне страхування, корпоративну культуру, навчання й підвищення кваліфікації.

Важливе місце серед зазначеного переліку займає пенсійне страхування, оскільки пенсія є правом осіб, які віддали свій інтелект, сили державі і суспільству. Під час проведення пенсійної реформи в Україні актуальним стає використання досвіду, здобутків, а в деяких випадках і прорахунків становлення і розвитку соціального страхування попередніх епох.

Аналіз досліджень з теми. У царський період загальними аспектами пенсійного забезпечення чиновництва Російської імперії займалися І. Андрієвський [1], А. Градовський [2], Н. Коркунов [3]. Одноосібно вирізняється спеціалізацією праця Б. Малашевського [4], в якій на прикладі діяльності пенсійних кас автор подав статистичний та економічний аналіз недержавного пенсійного забезпечення. Дослідник А. Греков [5] висвітлював правове забезпечення пенсій військових і цивільних чиновників у провідних країнах Європи.

У радянський час історичний аспект становлення і розвитку пенсійного забезпечення Російської імперії не привертав увагу дослідників історії права. Стосовно тематики даної розвідки деяку інформацію можна віднайти в роботах з історії зв'язку. Так К. Базилевич [2], В. Лебедев [8] зазначали про незначні пенсії та обмеженість соціальної політики царського уряду стосовно службовців відомства зв'язку.

Корінний злам у дослідженні соціального страхування і його

нормативно-правової бази спостерігається у пострадянський період. У цей час дослідники захищають дисертації, які висвітлюють окремі аспекти становлення і розвитку пенсійного забезпечення Російської держави. Так, І. Сбітнева [9] охарактеризувала розвиток законодавства, яке регулювало державну соціальну політику Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. Д. Квасов [10] проаналізував становлення і розвиток пенсійного законодавства стосовно чиновників Російської імперії, особливу увагу приділив діяльності емеритальних кас на прикладі кас гірських інженерів. Історико-правовий аспект розвитку пенсійної системи Російської держави у XVI – XVII ст. розглядається у дисертації Ю. Применко [11]; особливостям розвитку пенсійного забезпечення в Російській імперії присвячена робота О. Баранової [7]. Економічну складову пенсійної політики Російської держави надала Т. Муравльова [13].

Дослідження пенсійного забезпечення Російської держави відбувалося і на рівні наукових статей, доповідей на конференціях. Так, загальну характеристику становлення пенсійного забезпечення подає Ю. Чеснокова [14]. М. Левшук [15, 16] та Є. Сапілов [17, 18] проаналізували правову базу і організаційний механізм пенсійного забезпечення у Російській імперії. Недержавному пенсійному забезпеченню присвячена розвідка І. Ташбекової [19]. Характеристику правової бази, термінологічного апарату пенсійного забезпечення містять праці О. Торопкіна та А. Фоменкова [20, 21], Є. Столярової [22].

Утім варто констатувати, що проблема пенсійного забезпечення службовців відомства зв'язку Російської імперії не стала предметом окремого дослідження. У результаті такої історіографічної ситуації автор поставив за мету показати еволюцію пенсійного забезпечення зв'язківців і членів їхніх сімей. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**: проаналізувати нормативно-правову базу пенсійного забезпечення поштово-телеграфних службовців і членів їхніх сімей; охарактеризувати систему пенсійного забезпечення зв'язківців і членів їхніх родин. Разом з тим автор не претендує на вичерпність даної тематики, а лише спробує розкрити деякі аспекти теми.

Предметом дослідження є суспільні відносини у сфері соціального забезпечення службовців відомства зв'язку і членів їхніх родин, що регулювалися нормами законодавства Російської імперії.

Об'єктом дослідження є система пенсійного забезпечення зв'язківців і членів їхніх сімей, що регулювалася законодавством Російської імперії.

Виклад основного матеріалу. Спершу зупинімось на характеристиці нормативно-правової бази та головних аспектах пенсійного забезпечення зв'язківців царської Росії. Зазначимо, що з латини «**pensio**» перекладається як «платіж». У XIX ст. у Російській імперії під терміном «пенсія» розуміли

обов'язкові платежі як винагороду за службу, а згодом і правом на соціальне забезпечення [7, с. 12-13]. У той же час політична еліта так і не визначилася до кінця, що таке пенсія – царська ласка, винагорода чи право [20, с. 323].

До початку XIX ст. пенсійне законодавство Російської імперії було представлено значною кількістю розрізаних правових актів, та й у цілому, воно не було виокремлено в окрему галузь права, а було частиною державного права. Лише у 1827 р. прийняли «Устав о пенсиях и единовременных пособиях», який у 1832 р. увійшов до «Свода законов Российской империи» (далі «СЗРИ»): «Свод учреждений государственных и губернских. Часть третья. Уставы о службе гражданской». У 1842 р. та 1857 р. були перевидання «СЗРИ», у подальші роки перевидували окремі книги або додавали нові. Оскільки перевидання 1896 р. було останнім, тому зупинімося на його характеристиці детальніше. Том III «СЗРИ» включав «Свод уставов о службе гражданской» який, у свою чергу складався із чотирьох книг:

I. Устав о службе по определению от правительства;

II. Уставы о пенсиях и единовременных пособиях;

III. Положение об Особых преимуществах гражданской службы в отдаленных местностях, а также в губерниях Западных и Царства Польского;

IV. Уставы эмеритальных касс гражданского ведомства.

Для нашої розвідки важливим джерелом є книга II й опосередковано книга IV. Остання цікава тим, що в ній визначено правове регулювання діяльності емеритальних кас Міністерства юстиції, гірських інженерів, інженерів шляхів сполучення та деяких інших організацій. Створення та функціонування емеритальних кас зазначених організацій стали прикладом для емеритальних кас інших відомств, у тому числі й відомства зв'язку.

Друга книга «Уставы о пенсиях и единовременных пособиях» (далі «Уставы...») складається з трьох розділів: I. Общий Устав о пенсиях и единовременных пособиях по гражданским ведомствам; II. Особенные Уставы о пенсиях и единовременных пособиях по некоторым ведомствам; III. Особенный Устав о пособиях, определяемых Комитетом Призрения Заслуженных чиновников.

Для дослідження зазначеної теми необхідно охарактеризувати Розділ I, який складався з шести розділів: I. О правах на пенсии и единовременные пособия. II. О количестве и сроках выслуги пенсий и единовременных пособий. III. О порядке испрошения пенсий и единовременных пособий и об удостоверении в праве на них. IV. О суммах, из которых производятся пенсии и единовременные пособия. V. О назначении и выдаче пенсий и единовременных пособий. VI. О прекращении производства пенсий.

Розділи ділилися на відділення, а ті, в свою чергу, склалися з параграфів. У кінці другої книги Т.ІІІ «СЗРИ» поданий табель пенсійних окладів цивільних чиновників, їхнім вдовам і сиротам. Інформативним

моментом табелю є те, що у ньому розписано пенсійний оклад відповідно до пенсійного розряду, вислуги років і розмір пенсії вдові і дітям службовця.

«Устави...» викликав труднощі під час використання на практиці, оскільки він був украй обмежений на загальні визначення і перевантажений казуїстичністю, суть деяких статей за давністю важко було зрозуміти. Спостерігалася невідповідність і суперечливість статей, деякі статті не визначали права й обов'язки осіб, а перенаправляли на інші закони, а ті, в свою чергу, на інші. Тому, по суті, пенсійне законодавство Російської імперії потребувало досконалого доопрацювання та кодифікації, відповідної часу [23].

Незважаючи на явні недоліки «Уставов...» він все ж таки створив підґрунтя державних соціальних гарантій. Варто розглянути загальні вимоги для отримання пенсії службовцями відомства зв'язку. Чиновники* Російської імперії, у тому числі і відомства зв'язку, повинні були мати необхідний для отримання пенсії строк служби. У 1857 р. відбулися зміни в термінах служби і розмірі пенсії: до 1857 р., чиновники, які прослужили від 20 до 30 років отримували третину зазначеного в табелі окладу пенсії, від 30 до 35 років – дві третини, більше 35 років – повний оклад [25, с. 323]. За редакцією «Устави...» 1857 р. чиновники, які прослужили від 25 до 35 років – отримували половину пенсійного окладу, більше 35 років – повний пенсійний оклад [26, с. 20; 23, с. 191, 192]. Тобто, дещо збільшили пенсійний вік, однак збільшився і розмір виплат. Разом з тим, чиновникам, які не дослужили до визначених термінів отримання пенсії не більше шести місяців, зараховувався повний строк служби [26, с. 20].

Законодавець передбачав пільги для чиновників, у яких під час служби почав погіршуватися стан здоров'я. Так, чиновники, які йшли у відставку через хворобу, мали скорочені строки вислуги для отримання пенсії: від 10 до 20 років отримували одну третину пенсійного окладу, від 20 до 30 років – дві третини окладу, які послужили від 30 років і більше – повний оклад [26, с. 20]. За редакцією 1896 р. вислуга становила мінімум п'ять років [23, с. 181]. Більше того, службовці, хворі тяжкими невиліковними хворобами, такими як параліч, втрата зору та інші, мали ще коротші терміни отримання пенсії: від п'яти до 10 років отримували третину від визначеного законом окладу, від 10 до 20 років – дві третини; більше 20 років – повний оклад [23, с. 91]. За редакцією 1896 р. для таких категорій чиновників встановлювався термін вислуги – мінімум один рік [23, с. 181], у цьому випадку пенсія

* Автор притримується поглядів П. Зайончковського, який під чиновниками мав на увазі осіб, що «...мали класний чин і перебували на державній службі та канцелярські службовці, які займали аналогічне становище і згодом отримували класний чин» [24, с. 4].

нараховувалася за останньою посадою [23, с. 187].

Розглянемо пенсійні оклади чиновників. Так, розмір пенсії був диференційований і залежав від займаної посади, яка й визначала пенсійний розряд (див. табл. 1). Всього було дев'ять розрядів, але третій мав дві ступені [23, с. 194–196; 26, с. 74–75]. Для прикладу співвідношення займаної посади і пенсійного розряду візьмемо чиновників Одеського поштово-телеграфного округу, так начальники контор зв'язку I–II класу за пенсією займали III розряд, 2 ступінь, а поштово-телеграфні чиновники I–II класу – VI розряд [28]. Слід наголосити, що канцелярським некласним службовцям теж передбачалося пенсійне утримання. Пенсія останніх прирівнювалася до пенсії чиновників, які отримували таку саму заробітну плату [26, с. 120].

Аналізуючи дані таблиці 1, видно, що пенсійне страхування у Російській імперії мало дещо непрогресивний характер. На це вказує велика різниця в найнижчому і найвищому окладі заробітної плати на один пенсійний розряд. Так, візьмемо VI пенсійний розряд. До нього належали начальники контори VI класу, які за посадою займали VIII ранг (колезький асесор), за мундиром також VIII розряд, заробітна плата яких складала 600 руб. на рік, пенсія відповідно 214 руб. 50 коп., що становило приблизно 36 % від заробітної плати. Поштово-телеграфний чиновник I класу за посадою, за мундиром і за пенсією займав аналогічні місця, але заробітна плата його складала 1200 руб. на рік, відповідно з виходом на пенсію він отримував приблизно 18% від заробітної плати. Зрозуміло, що зайняття посади поштово-телеграфного чиновника I класу, було скоріше привілеєм на час служби, підкріпленим матеріальною винагородою, (наприклад, станом на 1 січня 1908 р. в Одеському поштово-телеграфному округу нараховувалося лише 25 чиновників I класу, що становило 2% від усіх поштово-телеграфних службовців (підраховано автором за [27, с. 180–181]), тому закладений принцип явно не був справедливим.

Разом з тим, дані таблиці засвідчують, що пенсії поштово-телеграфних чиновників мали верхню межу в 428 руб. 85 коп. на рік.

Таблиця 1.

Пенсійне забезпечення чиновників Російської імперії (середина XIX – початок XX ст.)

Пенсійний розряд	Пенсія в руб. на рік	Заробітна плата поштово-телеграфних чиновників Одеського поштово-телеграфного округу у руб. на рік відповідно до розряду за пенсією
I	1143,60	
II	857,70	

III, 1 ст.	571,80	
III, 2 ст.	428,85	1500-2500
IV	343,05	900-1200
V	285, 90	
VI	214,50	600-1200
VII	171,60	450-750
VIII	128,61	
IX	85,6	360

Варто відмітити, що законодавством передбачався своєрідний мінімум пенсійного окладу для чиновників у розмірі **28 руб. 59 коп.** Такий розмір діяв з середини XIX і до початку XX ст. Мінімум встановлювався незважаючи на те, що за вислугою пенсія повинна бути меншою [26, с. 21]. Звісно, зазначена сума була незначною. Наприклад, ціна фунту хліба вищого гатунку у Херсоні наприкінці XIX ст. коливався у межах **5 коп.**, фунту м'яса – **12 коп.**, вартість оренди квартири з чотирьох кімнат і кухні на околиці Херсона у **1913 р.** складала **15 руб.** на місяць [29, 2 січня с. 2; 30, 29 березня с. 4]. У цілому, закладений принцип мінімальної пенсії був доволі перспективним соціальним стандартом.

Крім того, деякі положення «Уставов...» мали позитивну характеристику і захищали інтереси чиновників. Зрозуміло, що за час служби чиновники переміщалися по службовій драбині і, відповідно, могли мати різні пенсійні розряди. У такому випадку, ст. **53** видання «Уставов...» **1896 р.** передбачала нарахування пенсії чиновникам за вищим розрядом, який вони займали за весь час служби, за умови вислуги не менше **5 років** [23, с. 187].

Слід зазначити, що існували соціальні гарантії родинам померлих на службі класних чиновників. Що підтверджує принцип формування політичною елітою мотиваційних пакетів особам, які докладають зусилля для функціонування державного апарату. Так, вдова і діти отримували пенсію, яку б отримував чоловік або батько, якщо б вийшов у відставку в день смерті [26, с. 22]. Більше того, вдові і дітям призначалася частина пенсії померлого у відставці чиновника [26, с. 23].

Відмітимо, що законом встановлювалася можливість отримання одноразову допомогу у розмірі річного окладу, тобто без столових чиновниками, які не мали визначеної законом вислуги років для отримання пенсії, а за станом здоров'я не могли продовжувати службу [23, с. 109; 26, с. 4]. Чистий оклад чиновників становив приблизно **2/3** заробітної плати. Так, заробітна плата поштово-телеграфного чиновника III розряду становила **750 руб.** на рік і складалася з окладу **500 руб.** і столових грошей **250 руб.** [13].

На одноразову допомогу могла розраховувати і родина померлого на службі чиновника, але розмір виплат залежав від вислуги років: якщо вислуга складала менше **10** років – виплачувалася половина річного окладу, якщо більше **10** – повний річний оклад [23, с. 26; 26, с. 4]. Зауважимо, що було законодавчо визначено існування мінімуму одноразової допомоги родинам померлих на службі чиновників. Її розмір не залежав від окладу і становив **85 руб. 80 коп.** У той же час, вислуга років чиновника коригувала суму, яку видавали на руки родині. Так, при вислузі менше **10** років видавалася половина мінімальної допомоги, більше **10** – повний розмір допомоги [26, с. 29].

Детальніше зупинімося на пенсійному забезпеченні нижчих службовців. Для відомства зв'язку це унтер-офіцери, сортувальники, листоноші, сторожі і т.д. Законодавець чітко прописав те, що пенсія сторожам та іншим нижчим службовцям не передбачалася [23, с. 196; 31, с. 676; 26, с. 29]. Однак, окремими законами були введені пенсії нижчим службовцям визначеним відомствам. Перелік «привілейованих» відомств, вірогідно, залежав від його значення для функціонування державного апарату. Отже, повертаємося до дилеми, «пенсія це подарунок чи право». Виходячи з того як подавалося призначення пенсії нижчим службовцям, це було більше схоже на царську ласку.

Оскільки державний апарат Росії розумів значення засобів комунікації для країни, відомство зв'язку ввійшло в перелік «привілейованих». Так, ще у **1828** р. Державна Рада зазначаючи, що праця зв'язківців «многотрудная», встановила пенсії кур'єрам, а в **1829** р. нижчим поштовим службовцям і їхнім сім'ям. Знову ж таки, розмір пенсійного окладу залежав від заробітної плати і вислуги. Так нижчим службовцям із заробітною платою **70** руб. асигнаціями на рік і більше, за вислугу від **25** до **35** років встановлювалася пенсія **60** руб. на рік, а з вислугою більше **35** років – **70** руб. За умови, що заробітна плата була менше **70** руб. на рік, за вислугу **20-35** років встановлювалася пенсія у розмірі **60** руб. на рік [31; 33].

Продовженням політики формування корпусу зв'язківців є право на утримання родини померлого на службі нижчого службовця. Зупинімося на умовах отримання нею соціальних виплат. Так, вдова і діти нижчого службовця могли претендувати на повний пенсійний оклад чоловіка або батька, якщо він мав вислугу **25** років і більше. Якщо з родини померлого службовця залишалася одна особа, вона мала право на пансіон у розмірі **30** руб. на рік за умови, що заробітна плата складала не менше **30** руб. на рік, для дітей виплата пансіону припинялася з досягненням **20**-річного віку, а для доньок ще й з виходом заміж.

У другій половині XIX ст. відбулося розширення соціальних гарантій родинам нижчих службовців відомства зв'язку, що можна пояснити із

зростанням ролі комунікаційних магістралей, а відповідно стандартів соціального захисту працівників, які забезпечували їх функціонування. Було законодавчо встановлено, що дітям померлого на службі нижчого службовця, з вислугою не менше **15** років, або тяжкохворого нижчого службовця, який не мав права на пенсію, призначалося сирітське утримання у розмірі **17** руб. **16** коп. на рік кожному до часу вступу на службу [34, с. 58; 35, с. 421–423].

Деякими пільгами у відомстві зв'язку користувалися унтер-офіцери. Вони отримували пенсією за військову службу і заробітну плату [26, с. 30]. Пенсіонери цивільних відомств, у випадку повернення на службу отримували або заробітну плату або пенсію. Проте, при звільненні з відомства зв'язку унтер-офіцери мали право лише на військову пенсію [23, с. 196]. У такий спосіб чином заохочували вступати на службу колишніх військових, які були вкрай необхідні для організації охорони пересилання кореспонденції. Та й у цілому відомство зв'язку до **80-х** років XIX ст. можна назвати напіввійськовим [7, с. 141-142].

У **1857** р. Державна Рада прийняла рішення про те, що нижчим поштовим службовцям при отриманні тяжких травм при виконанні службових обов'язків, які не дають можливості продовжувати службу, призначалася пенсія незважаючи на вислугу років, у розмірі **20** руб. **1** коп. Разом з тим, це право поширювалося і на родину службовця у разі його смерті. Більше того, такі зв'язківці прирівнювалися до осіб, які відслужили десяти- або двадцятирічний строк, що давало їм можливість не повертатися в податний стан [36, с. 909].

У результаті погіршення криміногенної ситуації у **1905-1907** рр., коли реєструвалися непоодинокі випадки загибелі і поранень листонош і ямщиків, які супроводжували «грошову» кореспонденцію, було прийнято Закон від **18** березня **1909** р. про призначення пенсій і допомоги особам або їх сім'ям, які постраждали з **1** січня **1905** р. від злочинних дій, скоєних з політичною метою [37]. Зрозуміло, що останні положення, явно свідчили про розширення і покращення соціальних гарантій особам, які перебували у зоні ризику і докладали зусиль для функціонування державного апарату.

Висновки. Таким чином, зважаючи на значення державної служби для функціонування державного апарату Російської імперії, постійно поліпшувалися і розширювалися мотиваційні пакети для бажаючих вступити на службу. На початку XIX ст. гостро постало питання соціального забезпечення літнього і непрацездатного чиновництва у результаті чого було кодифіковано пенсійне законодавство і законодавчо закріплено юридичну форму пенсії.

Відомство зв'язку входило в когорту найбільш важливих структур для життєдіяльності державного механізму, тому у пенсійному забезпеченні

зв'язківців простежується ряд позитивних тенденцій. Однак, не вдалося уникнути й певних недоліків, що було викликано зародженням і становленням соціального і пенсійного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреевский И. Е. Русское государственное право. – СПб. – Т. 1. **1866.** – 500 с.
2. Градовский А. Д. Начала русского государственного права. Т. II. – СПб. : Тип-я М. Стасюлевича, **1876.** – [Електронний ресурс] / А. Д. Градовський. – Режим доступу: onstitution.garant.ru/science-work/pre-revolutionar/3988988/chapter/43/#block_222300.
3. Коркунов Н. М. Русское государственное право / Н. М. Коркунов. – СПб., Тип-я М. М. Стасюлевича, **1909.** – 749 с.
4. Малешевский Б. Ф. Теория и практика пенсионных касс. В 5 томах. – СПб. – Тип-я Мин-ва путей сообщения (А. Бенке). – **1889–1890.**
5. Греков А. Правовое положение армии в государстве. Опыт исследования правовых оснований жизни армии в главнейших государствах современной Европы. СПб., **1908.** – 233 с. – [Електронний ресурс] / А. Греков. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=zyj4BQAAQBAJ&pg=PA49&lpg=PA49&dq>.
6. Базилевич К. В. Очерки по истории профессионального движения работников связи (1905-1906) / К. В. Базилевич. – М.: Издание ЦК союза связи, **1925.** – 453 с.
7. Базилевич К. В. Почта в России в XIX веке / К. В. Базилевич. – М.: НКПиТ, **1927.** – 196 с.
8. Лебедев В. И. Участие работников связи в революционном движении России / В. И. Лебедев. – М.: Профиздат, **1974.** – 155 с.
9. Сбитнева И. Н. Развитие законодательства о социальном обеспечении в России в конце XIX начале XX веков (историко-правовой аспект): автореферат диссертации на соискание уч. степени кандидата юридических наук : спец. **12.00.01** «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / И. Н. Сбитнева. – Ставрополь, **2002.** – 29 с.
10. Квасов Д. А. Становление и развитие пенсионного законодательства о государственных служащих Российской империи XIX – начала XX в.: автореферат диссертации на соискание уч. степени кандидата юридических наук : спец. **12.00.01** «теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Д. А. Квасов. – Москва, **2005.** – 25 с.

11. Применко Ю. В. Становление пенсионного обеспечения в России в XVI-XVII веках (историко-правовое исследование) : автореферат диссертации на соискание уч. степени кандидата юридических наук: спец. **12.00.01** «теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Применко Ю. В. – Н. Новгород, **2005.** – **30** с.

12. Баранова Е. А. Особенности развития пенсионного обеспечения в России в XVII – XIX вв. : автореферат диссертации на соискание уч. степени кандидата юридических наук: спец. **12.00.01** «теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Е. А. Баранова. – Краснодар, **2010.** – **30** с.

13. Муравлева Т. В. Становление и развитие пенсионной системы России: автореферат диссертации на соискание уч. степени кандидата экономических наук: спец. **08.00.10** «финансы, денежное обращение и кредит» / Т. В. Муравлева. – Саратов, **2001.** – **26** с.

14. Чеснокова Ю. В. Становление пенсионного обеспечения в России в XVI – начале XX вв. / Ю. В. Чеснокова // Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Белинского : Общественные науки. – **2012.** – № **28.** – С. **173–175.**

15. Левшук М. В. Генезис организационного механизма пенсионного обеспечения в России в XIX – XX вв. / М. В. Левшук // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. – **2011.** – № **8 (103).** Выпуск **16.** – С. **138–153.**

16. Левшук М. В. Становление правовой основы дореволюционного государственного пенсионного обеспечения / М. В. Левшук // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. – **2011.** – **14 (109):** Выпуск **17.** – С. **125–138.**

17. Сапилов Е. В. Пенсионное обеспечение дореволюционной России / Е. В. Сапилов // Всероссийский экономический журнал. – **2004.** – № **10.** – С. **181–192.**

18. Сапилов Е. В. Российское пенсионное законодательство XIX – начала XX века / Е. В. Сапилов. – М., **1996.** – **48** с.

19. Ташбекова И. Ю. Негосударственное пенсионное обеспечение в России во второй XIX – начале XX века / И. Ю. Ташбекова // Альманах современной науки и образования. – **2010.** – № **9 (40).** – С. **25–27.**

20. Торопкин А. И. Проблемы терминологии пенсионного законодательства Российской империи / А. И. Торопкин // Юридическая техника. – **2009.** – № **3.** – С. **322–325.**

21. Торопкин С. А. Источники права пенсионного обеспечения в России второй четверти XIX – начала XX в. / С. А. Торопкин, А. А. Фоменков // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2015. – № 10(60) : Ч. 1. – С. 177–182.

22. Столярова Е. Е. Российский чиновник в отставке. (Пенсионное обеспечение государственных служащих в российском законодательстве XIX в. // Судьба России: прошлое, настоящее, будущее. / Е. Е. Столярова // Тезисы Всероссийской конференции, Екатеринбург. – 1995. – С. 135–138.

23. Уставы о Пенсиях и Единовременных пособиях. – [Кн. 2 изд. 1896 г.] // СЗРИ. – Т. III. – СПб. : Печатня Графического института, 1912. – 180–229 с.

24. Зайончковский П. А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. / П. А. Зайончковский. – М. : Мысль, 1978. – 288 с.

25. Уставы о Пенсиях и Единовременных пособиях. – [Кн. 2 изд. 1832 г.] // СЗРИ. – Т. III. – СПб. : Тип-я II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1832. – С. 313–436.

26. Уставы о Пенсиях и Единовременных пособиях. – [Кн. 2 изд. 1857 г.] // СЗРИ. – Т. III. – СПб.: Тип. Второго Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1857. – 1-314 с.

27. Державний архів Одеської області. – Ф. 307. – Оп. 7. – Спр. 91.

28. Временное расписание класных должностей в местных почтово-телеграфных учреждениях // ПСЗРИ. Собрание третье. Т. V. 1885: (Приложение к V тому: Штаты и табели). – СПб. : Гос. Тип-фия, 1887. – С. 112–113.

29. Херсонские губернские ведомости. – Херсон. – 1899.

30. Южная Русь : Ежедневная газета. – Херсон. – 1913.

31. О порядке замещения должностей по разным ведомствам // ПСЗРИ. Собрание второе. Т. VII. 1832: . – СПб. : Тип-я Е.И.В. Канцелярии, 1833. – С. 669–676.

32. О пенсиях нижних почтовых и неклассным служителям // ПСЗРИ. Собрание второе. Т. IV. 1829. – СПб. Тип-я Е.И.В. Канцелярии, 1830. – С.873–874.

33. О распространении на курьеров правила, изображенного в Высочайшее утвержденном 17 Февраля 1825 мнении Государственного Совета, о пенсиях присяжным // ПСЗРИ. Собрание второе. Т. III. 1830. – СПб.: Тип-я Е.И.В. Канцелярии, 1830.– С. 62.

34. Устав почтово-телеграфный (Из Свода Законов, т. XII, часть 1). Издание журнала «Почтово-телеграфное Эхо». – Спб.: Художественно-Графическое Ателье и печатня, 1914. – 63 с.

35. Об исключении из почтового ведомства детей нижних почтовых служителей, и об изменении некоторых служебных прав сих последних // ПСЗРИ. Собрание второе. Т. XXXV. 1860: – СПб.: Тип-я Е.И.В. Канцелярии, 1862. – С. 421–423.

36. О пенсиях нижним почтовым служителям, увольняемым в отставку, по случаю понесенного на службе увечья // ПСЗРИ. Собрание третье. Т. XXXII. 1857: – СПб.: Тип-я Е.И.В. Канцелярии, 1858. – С. 909.

37. О пенсиях и пособиях лицам, пострадавшим от преступных деяний, совершенных с политической целью, и семействам сих лиц // ПСЗРИ. Собрание третье. Т. XXIX. 1909. – СПб.: Тип-я Е.И.В. Канцелярии, 1912. – С. 208–210.

**ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО
ТА ТРУДОВОГО ПРАВА**

УДК: 341.232:004

**INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITIES OF UKRAINE ON THE
PROBLEMS OF PROVISION OF FUNCTIONING OF COMMUNICATION
NAVIGATION SYSTEMS**

**Halahan Olena,
Lecturer at the Department of professional and special disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)**

The article deals with the problems of the international legal obligations of Ukraine on the issues of navigation communication system operation. The legal consequences of the absence in Ukraine of a purposeful state policy of development of the market of geoinformation services in the sphere of navigation geoinformation systems are analyzed. The obligation to consolidate at the legislative level provisions on the international legal responsibility of Ukraine arising in the field of the functioning of communication navigation systems is explained. It is indicated that objectively growing needs for digital cartographic products for transport and navigation geoinformation systems have led to a series of initiative projects of enterprises of various forms of ownership for the production of digital navigational charts and software.

The development of the right to communication in Ukraine is an important prerequisite for the integration of national and international communications legislation. In order to solve a number of development problems, the existence and application of national legislation in the field of satellite communications, which is separated from the realities of the development of the international legislative process in general, is not enough. Also it is said that the decisions of the EU institutions, as well as the decisions of the Joint Committee of the Association, form the part of the national legal order of the associated countries.

Key words: international legal obligations, navigation communication system, geoinformation services, geoinformation systems, the EU institutions, public administration, radio frequency resource, ICAO, IMO.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ НАВІГАЦІЇ

Галаган Олена Ярославівна

викладач кафедри професійних та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті досліджуються питання міжнародно-правових зобов'язань України з питань забезпечення функціонування комунікаційних систем навігації. Аналізуються правові наслідки відсутності в Україні цілеспрямованої державної політики розвитку ринку геоінформаційних послуг в сфері навігаційних геоінформаційних систем. Пояснюється обов'язковість закріплення на законодавчому рівні положень щодо міжнародно-правової відповідальності України, яка виникає в області функціонування комунікаційних систем навігації. Зазначається, що об'єктивно зростаючі потреби в цифровій картографічній продукції для транспортно-навігаційних геоінформаційних систем зумовили низку ініціативних проектів підприємств різних форм власності з виробництва цифрових навігаційних карт і програмних засобів.

Розвиток права на комунікацію в Україні є важливою передумовою інтеграції національного та міжнародного комунікаційного законодавства. Для вирішення ряду проблем розвитку вже недостатньо існування та застосування національного законодавства в області супутникового зв'язку, відірваного від реальності розвитку міжнародного законодавчого процесу в цілому. Також йде мова про те, що Україна може запровадити механізм реалізації через відсилання в національному законодавстві до актів ЄС чи здійснити інкорпорацію в національне законодавство окремих положень або цілих блоків норм права Євросоюзу. Постанови інститутів ЄС, а також постанови Спільного комітету асоціації стають складовою національних правопорядків асоційованих країн.

Ключові слова: Міжнародно-правові зобов'язання, навігаційна система зв'язку, геоінформаційні послуги, геоінформаційні системи, установи ЄС, державне управління, радіочастотний ресурс, ІКАО, ІМО.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ ПО ВОПРОСАМ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КОММУНИКАЦИОННЫХ СИСТЕМ НАВИГАЦИИ

Галаган Елена Ярославовна

преподаватель кафедры профессиональных и специальных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

В статье исследуются вопросы международно-правовых обязательств Украины по вопросам обеспечения функционирования коммуникационных систем навигации. Анализируются правовые последствия отсутствия в Украине целенаправленной государственной политики развития рынка геоинформационных услуг в сфере навигационных геоинформационных систем. Объясняется обязательность закрепления на законодательном уровне положений об международно-правовой ответственности Украины, возникающей в области функционирования коммуникационных систем навигации. Отмечается, что объективно растущие потребности в цифровой картографической продукции для транспортно-навигационных геоинформационных

систем обусловили ряд инициативных проектов предприятий различных форм собственности по производству цифровых навигационных карт и программных средств.

Развитие права на коммуникацию в Украине является важной предпосылкой интеграции национального и международного коммуникационного законодательства. Для решения ряда проблем развития уже недостаточно существования и применения национального законодательства в области спутниковой связи, оторванного от реалий развития международного законодательного процесса в целом. Также говорится о том, что Украина может ввести механизм реализации через отсылку в национальном законодательстве к актам ЕС или осуществить инкорпорацию в национальное законодательство отдельных положений или целых блоков норм права Евросоюза. Постановления институтов ЕС, а также постановления Общего комитета ассоциации становятся составной национальных правопорядков ассоциированных стран.

Ключевые слова: Международные правовые обязательства, система навигационной связи, геоинформационные услуги, геоинформационные системы, институты ЕС, государственное управление, радиочастотный ресурс, ИКАО, ИМО.

The issue of the use of modern navigation technologies at the international level is governed by the International Telecommunication Convention, 1991, the Statute of the International Telecommunication Union, which entered into force on July 1, 1994, the Brussels Convention on the Distribution of Carrier Programs of Signals Transmitted via Satellite 1974, Agreement on cooperation on the civilian global navigation satellite system (GNSS) between the European Community, its member states and Ukraine (2005). The principle of ensuring freedom of information is common for the specified legal acts in the framework of cooperation on the basis of concluded agreements. The range of applications of communication navigation systems is potentially large; it extends from the use of transportation (including personal and passenger vehicles, public transport, truck fleet), rail, sea and air transport, for LBS services, geodesy, mapping, personal security, emergency response, in the oil and gas sectors, energy and utilities, asset accounting and logistics, agriculture, fisheries, construction, healthcare, etc. It is believed that the application of navigation systems is on the verge of formation, and that its apparent popularity at the moment is only the tip of the iceberg [1].

The development of the right to communication in Ukraine is an important prerequisite for the integration of national and international communications legislation. In order to solve a number of development problems, the existence and application of national legislation in the field of satellite communications, which is separated from the realities of the development of the international legislative process in general, not enough.

Issues of international legal regulation of mass communication were violated in a series of complex scientific papers. An analysis of recent doctrinal studies suggests that O. Baranov, I. Bachilo, O. Gorodov, V. Gryshchenko, I. Zabara, R. Kalyuzhny, Yu. Kolosov, V. Kopylov, E. Krivchikova, A. Maruschak, V. Meer-Schonberger, P. Melnyk, V. Pavlovsky, M. Rasolov, D. Savelyev, M. Shvets,

V. Tsimbalyuk and other domestic and foreign scientists studied the theory of information law, but these works, not being numerous, nevertheless determine only certain aspects of the problem. Outside the attention of researchers remained issues about international legal regulation of satellite communications, navigation and positioning, liability of subjects of navigation activities.

In this connection, the international integration of information systems, information and telecommunication technologies and information resources becomes relevant. According to Art. 92 of the Constitution of Ukraine "Only the Laws of Ukraine determine the principles of the use of natural resources, ..., organization and operation of energy systems, transport and communications" [2]. Legal regulation in the field of telecommunications and use of the radio frequency resource of Ukraine is regulated by the Laws of Ukraine "On Telecommunications" [3] and "On radio frequency resource of Ukraine" [4], regulations of the Cabinet of Ministers of Ukraine and other legal acts. In addition, since Ukraine has been a member of ITU and has ratified its Constitution and the Convention, it has undertaken to apply the provisions of the Charter and the ITU Convention in the country, to adopt the relevant national legislation, which must necessarily include the main provisions of the international Contracts.

According to Art. 9 of the Law of Ukraine "On Radio Frequency Resource of Ukraine", the state administration in the area of the use of radio frequency resource is carried out by the Cabinet of Ministers of Ukraine and the central executive body in the field of communication. According to Art. 17 of the Law of Ukraine "On Telecommunications" and Art. 12 of the Law of Ukraine "On radio frequency resource of Ukraine" by the regulatory body in the spheres of telecommunications and the use of the radio frequency resource of Ukraine is the National Commission on Communications Regulation, the tasks and powers of which in the area of the use of the radio frequency resource are determined by the relevant Provisions [5].

In 2005, the National Commission for Communications Regulation of Ukraine developed and registered at the Ministry of Justice of Ukraine "Licensing Terms of Use of the Radio Frequency Resource of Ukraine". As the frequency resource of Ukraine is limited and due to the introduction of new radio technologies in Ukraine, the free frequency resource is almost exhausted, one of the tasks of the National Commission on Communications Regulation of Ukraine is to improve the process of licensing the radio frequency resource and licensing on a competitive basis in accordance with the Law. Ukraine, on licensing certain types of economic activity. "Legal regulation in the area of licensing of radio frequency resources is stipulated by Article 31-40 of the Law of Ukraine" On Radio frequency resource of Ukraine" and "Licensing conditions for activities in the field of telecommunications for the provision of mobile telephony services

with the right to maintain and operate telecommunication networks and the provision of telecommunication channels" [6].

By 2010, satellite navigation information activity in Ukraine was coordinated in accordance with the State Program for ensuring the functioning and development of the state monitoring network of global navigation satellite systems by 2010, which stated that "... the most efficient way to guarantee the provision of executive power, Public services and establishments of high-quality satellite navigation information is the creation of the National Terrestrial Differential Addition to the GLONASS and GPS-based networking with the possibility of further integration into the EGNOS system, and in the long run - into the GALILEO system» [7].

On December 1, 2005, in Kyiv at the Ukraine-EU Summit, it was announced the signing of the Agreement on cooperation between Ukraine and the European Community (EU) on the development of the project of GALILEO satellite-based radionavigation system.

The National Space Agency of Ukraine (NSAU) carries out the responsibility for the planning and implementation of the national space program, accompanying the projects implemented in Ukraine in accordance with this Agreement.

In addition, the National Space Agency of Ukraine carries out the preparation and development of relevant intergovernmental agreements, protocols and other documents.

Ukraine's cooperation with foreign countries in the field of navigation is based on the current legislation of Ukraine and international treaties concluded by foreign states in the space sector.

A radio navigation plan is an official document that defines state policy in the field of navigation at the present stage of development of Ukraine in a complex and multifactorial way.

The regulatory role of this official document is that the state proclaims sovereign rights to the radio navigation space; informs about the current state of radio navigation; defines priority directions of the development of radio navigation and necessary technical means for all categories of consumers of Ukraine; harmonizes the relationship between national and international regulatory documents in the field of modern radionavigation; defines the requirements for equipment and technical equipment that can be developed by domestic producers to meet the radio navigation needs of consumers.

International organizations ICAO and IMO have developed promising standards for navigational requirements.

This greatly increased the requirements for the zone of operation of the RNS, the accuracy of the location, integrity and availability of the radio navigation information.

The RNPU is being harmonized as part of the European Radionavigation Plan (ERNP), which is being developed by the European Commission.

This principle allows protecting the interests of Ukrainian consumers in the world community. Data from Earth observation satellites helps to address the urgent tasks of planning the development of territories, assessing the condition of forests, classifying soils and crops, finding oil and gas deposits, monitoring fires, flooding and flooding, detecting land pollution and natural reservoirs.

International regulatory legal instruments are developed by organizations such as ICAO, IMO, International Electrotechnical Commission, International Telecommunication Union, EUROCAE (European Civil Aviation Organization), US Federal Aviation Administration (FAA) and others, including RTCA, RTCM, ARINC. The state navigation policy is also determined by the State Standards of Ukraine.

Consequently, the implementation of the space navigation and time security system of Ukraine is carried out with the aim of development of navigational and temporal security on the territory of Ukraine that would meet the requirements of users of navigation information on the accuracy of its local definition throughout the territory of Ukraine in the national airspace, waters of the seas with the necessary level of reliability and availability, and also would ensure integration of Ukraine into international navigation service systems.

At the same time, the space navigation and time security system of Ukraine must take into account the international requirements and responsibilities that Ukraine has assumed as a member of the International Civil Aviation Organization (ICAO) and the International Maritime Organization (IMO), namely: to provide international air navigation in accordance with the Standards and practices of ICAO; to provide the navigation of ships, in accordance with IMO requirements in the territorial waters of Ukraine.

The Radio Navigation Program of Ukraine (hereinafter referred to as the RNPU) highlights the state of the existing radionavigation systems, defines the promising technologies and the main directions of development of these systems. The space navigation and time security system of Ukraine is created as an autonomous system for more efficient use of air, sea and ground space, as well as a dual-purpose system for a special period.

The use of the GALILEO navigation information system project in Ukraine in conjunction with the currently operating global GPS and GLONASS systems will enable, in the long term, to significantly improve and guarantee the accuracy, reliability and availability of user services for navigation services.

Ukraine's cooperation with foreign countries in the field of exploration and use of outer space for peaceful purposes is based on fundamental international treaties in this area, Ukraine's international obligations in the field of space activities and the current legislation of Ukraine governing space activities.

In 2013, projects with the participation of Ukrainian scientific organizations under the framework of the Seventh Framework Program of the European Union for Research and Technological Development (FP-7) began to be discussed, with the aim of discussing the possibilities of Ukraine's participation in the European system of remote sensing of Earth "Copernicus" (GMES), which includes The system of various means of observing the Earth (spacecraft, unmanned aerial vehicles, airplanes, etc.), The benefits of using Sentinel satellite grouping and the core services provided by Copernicus with these satellites (atmospheric observation, sea and surface observations, climate change observations, emergency response and detection services and tracking threats) were noted. Ukraine's membership in the European Space Agency (ESA) is very important for the participation in European projects, particularly for the remote sensing of the Earth.

Legal bases for providing information on the results of radio monitoring by the state authorities of frequency regulation of other countries are based on the application of the provisions of the Charter, the ITU Convention, the Radio Regulations for the establishment by the Communications Administrations of all ITU member countries of acceptable conditions for the safe operation of radiocommunication of other States and Are regulated by bilateral and multilateral agreements on cooperation between the neighboring countries' administrations.

The relationship between the State Enterprise "Ukrainian State Center of Radio Frequencies" as a regulatory body in the area of the use of radio frequency resources and its users is regulated by the Law of Ukraine "On Radio Frequency Resource of Ukraine" and are determined by the terms of contracts for work on technical radiocontrol of radio emission parameters and provision of radiotelegraphic communication between the indicated parties [4].

Unfortunately, it should be noted that in Ukraine there is no targeted state policy of developing geoinformation services market in the field of navigation geoinformation systems. Objectively growing needs for digital cartographic products for transport and navigation geoinformation systems have led to a series of initiative projects of enterprises of various forms of ownership for the production of digital navigational charts and software.

Nevertheless, Ukraine has also signed bilateral international treaties on cooperation with space agencies and agencies of the United States, the European Union, Brazil, Argentina, India, China, Israel, Turkey and Kazakhstan.

Multilateral agreements and cooperation agreements with international organizations and telecommunication companies "Panamsat", "Intelsat", "Intersputnik", "Eutelsat", "Inmarsat", "Eumetsat" have been concluded. During the years of Ukraine's independence, favorable international legal conditions have been provided for the release of enterprises and facilities of the space industry to

the world market.

The participation of Ukrainian enterprises in international commercial space projects is spreading. The most significant of them are "Sea Launch", "Ground Start", "Dnepr", "Cyclone-4", "Vega", "Antares".

Cooperation agreements with more than 20 countries, with the space agencies of US (NASA), of France (CNES), of Germany (DLR), of the European Union (ESA), of Italy (ASI), of Spain (INTA) are signed.

In addition, at the level of institutional implementation of international legal obligations of Ukraine in the field of navigation, as well as on the implementation of Article 22 of the Code of Commercial Seafaring of Ukraine - "Technical oversight of seagoing vessels", the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 814 established the classification society "Register of Shipping of Ukraine" One of the main tasks of which is the classification of sea and river spaces of the state with the definition of the boundaries and conditions of navigation of the corresponding classes of ships [8].

As for the bases of legal regulation of information activities at the stage of rescue, they are enshrined in Art. 30 of the Civil Protection Code of Ukraine of 02.10.2012, which states that the notification of a threat or emergence of an emergency is to promptly bring such information to the civil protection of the authorities, civil defense forces, business entities and the population, by: 1) functioning of the national, territorial, local automated systems of the centralized alert about the threat or occurrence of emergency situations, special, local and object notification systems; 2) centralized use of telecommunication networks of general use, including mobile communication, departmental telecommunication networks and telecommunication networks of business entities in the order established by the Cabinet of Ministers of Ukraine, as well as networks of national, regional and local broadcasting and television and other technical means of transmitting (displaying) information; 3) automation of the process of transmission of signals and messages of threat or emergence of emergencies; 4) operation of high-risk objects of automated systems for early detection of emergencies and alerts; 5) the organizational and technical integration of various systems for the centralized alert about the threat or emergence of emergencies and automated systems for early detection of emergencies and alerts [9].

The decisions of the EU institutions, as well as the decisions of the Joint Committee of the Association, form the part of the national legal order of the associated countries. The regulations have direct effect in the legal order of the associated countries, and the directives are binding on the result to be obtained, leaving the choice of how the implementation of the authorities in these countries.

Ukraine may introduce a similar mechanism of implementation through the sending of the national legislation to EU acts or to incorporate into national legislation certain provisions or whole blocs of EU law. The decisions of the EU

institutions, as well as the decisions of the Joint Committee of the Association, form part of the national legal order of the associated countries.

The conclusion in 2014 of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States involves the implementation of a comprehensive program of adaptation of Ukraine within the free trade zone between Ukraine and the EU. Regulations are directly applicable in the legal orders associated countries, and directives are binding as to the result, which must be obtained by leaving the choice of method for implementing the governmental institutions of these countries.

Trade liberalization-service is a part of a comprehensive program of adaptation of Ukraine, where electronic communications services are determined to occupy a special place.

The legal status of the Cabinet of Ministers of Ukraine, as the subject of information management, is characterized by a certain level of legal uncertainty. In accordance with the general principles of the Constitution of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine must act only on the basis, within the limits of authority and in the manner prescribed by the Constitution and laws of Ukraine.

That is, the managerial activity of the government implies the presence of legally established powers and competencies. At the same time, the basic law - "On the Cabinet of Ministers of Ukraine" does not contain norms that would give it clear tasks, functions, rights and duties (powers) in the information sphere.

In the legislative process of modern Ukraine, there was the possibility of choosing an independent position in solving problems of implementing its international obligations by developing an optimal approach to the relation of international and national law. V. Muraviov states that "this is especially true of the problems of the application of universally accepted principles and norms of international law in the internal legal order and judicial practice. All this fully applies to the provisions of the law of the European Union in the national legal order of Ukraine, in particular, the Association Agreement. The further development of the processes of Ukraine's integration into the EU requires the introduction of changes in the national legislation in order to create in the internal law and order of Ukraine the conditions for the legislation of the EU integration structures to be in force in it, and for this provision the European choice of Ukraine should be consolidated in the preamble or in section I of the Basic Law, which would promote continuity in its external and internal policies, regardless of the change of political forces in power, and the consistency in the progressive development of our state" [10, p. 29].

The integrated system of powers of the central executive authorities in the more important tasks of forming and ensuring the implementation of the state policy in the field of information and information society development is not formed.

Separate regulations form a set of diverse tasks in reforming the information sphere, which have different meanings and often not supported by either the

organizational or resources.

It is necessary to modernize state bodies in the direction of generalization and integration of information resources into a single system of strategic priority directions, and to ensure a clear system of public administration.

THE LIST OF USED SOURCES:

1. Информационный бюллетень «Текущее состояние и оценка рынка навигационных услуг и прикладных навигационных технологий за рубежом» «Реализация мероприятий по обеспечению совместимости и взаимодополняемости глобальных навигационных спутниковых систем». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.glonass-iac.ru/aboutIAC/Bul_1.pdf.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.

3. Закон України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 № 1280-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>.

4. Закон України «Про радіочастотний ресурс України» від 01.06.2000 № 1770-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1770-14>.

5. Положення про Національну комісію з питань регулювання зв'язку України від 12.12.2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 94. – С. 32.

6. Ліцензійні умови здійснення діяльності у сфері телекомунікацій з надання послуг рухомого (мобільного) телефонного зв'язку з правом технічного обслуговування та експлуатації телекомунікаційних мереж і надання в користування каналів електрозв'язку, затверджені Рішенням Національної комісії з питань регулювання зв'язку України від 26.01.2006 р. № 179. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0145-06>.

7. Скорик Є.Т. Нова супутникова система проекту GALILEO // Наука та інновації. – 2007. – Т. 3. – №2. – С. 64-73.

8. Постанова КМУ «Про вдосконалення технічного, класифікаційного і судноплавного нагляду на морському і річковому транспорті» від 8 червня 1998 р. № 814 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 23. – Ст. 829.

9. Кодекс цивільного захисту України, прийнятий Верховною Радою України від 02.10.2012 № 5403-VI // Відомості Верховної Ради України, офіційне видання від 30.08.2013 р. – № 34-35. – С. 1802, Ст. 458.

10. Муравйов В. Організаційно-правовий механізм реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом / В. Муравйов // Право України. – 2015. – № 8. – С. 17-31.

УДК 342.11.4

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ У ПОРЯДКУ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ (ДОХОДУ) ДЛЯ ОБЧИСЛЕННЯ ПЕНСІЇ ЗА ВІКОМ

Рубан Катерина Павлівна,
кандидат юридичних наук,
старший інспектор Тренінгового Центру
ГУНП України в Херсонській області,
(м. Херсон, Україна)

У статті проаналізовані окремі норми законодавчих актів, які встановлюють порядок визначення заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії за віком у солідарній системі. Підкреслюється, що в умовах євроінтеграції України чинне пенсійне законодавство зазнає численні зміни, які подекуди є неузгодженими і навіть протирічать Конституції України. Пенсіонери позбавляються законного права реалізувати можливість вибору доходу, за яким має визначатися пенсія за віком. Для працівників існують ускладнення щодо підтвердження таких відомостей, як розмір заробітку, стаж роботи, шкідливі умови праці, виробничий травматизм. Причиною цього є відсутність чіткої процедури передання документів підприємств-банкрутів до архівних відділів. Звернення громадян за захистом до адміністративних судів не гарантує вирішення вказаного питання.

Автор визначає існуючі прогалини та проблемні аспекти у зазначеній сфері, пропонуючи шляхи їх розв'язання. Необхідним є встановлення на законодавчому рівні можливості працівниками управлінь пенсійного фонду здійснювати перевірку первинних документів ліквідованого підприємства за фактичним місцем їх знаходження. У роботі наводяться приклади із практичної діяльності окремих архівних установ в Україні, які засвідчують позитивний досвід з підтвердження довідок про заробітну плату потрібних для нарахування пенсії за віком.

Ключові слова: система пенсійного забезпечення, обчислення пенсії за віком, визначення розміру заробітної плати, ліквідація підприємства, архівні довідки, зміни законодавства, соціальне забезпечення.

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ В ПОРЯДКЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ (ДОХОДА) ДЛЯ ИСЧИСЛЕНИЯ ПЕНСИИ ПО ВОЗРАСТУ

Рубан Екатерина Павловна,
кандидат юридических наук,
старший инспектор Тренингового Центра
ГУНП Украины в Херсонской области,
(г. Херсон, Украина)

В статье проанализированы отдельные нормы законодательных актов, которые устанавливают порядок определения заработной платы (дохода) для исчисления пенсии по возрасту в солидарной системе. Подчеркивается, что в условиях евроинтеграции Украины действующее пенсионное законодательство претерпевает многочисленные

изменения, которые иногда являются несогласованными и даже противоречат Конституции Украины. Пенсионеры лишаются законного права реализовать возможность выбора дохода, по которому должна определяться пенсия по возрасту. Для работников является невыполнимым подтверждение таких сведений, как размер заработка, стаж работы, вредные условия труда, производственный травматизм. Причиной этого является отсутствие четкой процедуры передачи документов предприятий-банкротов в архивные отделы. Обращение граждан за защитой в административные суды не гарантирует решения указанного вопроса.

Автор определяет существующие пробелы и проблемные аспекты в указанной сфере, предлагая пути их решения. Необходимо установление на законодательном уровне возможности управления пенсионного фонда осуществлять проверку первичных документов ликвидированного предприятия по фактическому месту их нахождения. В работе приводятся примеры из практической деятельности отдельных архивных учреждений в Украине, которые имеют положительный опыт по подтверждению справок о заработной плате необходимых для начисления пенсии по возрасту.

Ключевые слова: система пенсионного обеспечения, начисления пенсии по возрасту, определение размера заработной платы, ликвидация предприятия, архивные справки, изменения законодательства, социальное обеспечение.

PROBLEM ASPECTS IN THE PROCEDURE FOR DETERMINING THE EARNINGS (INCOME) FOR THE CALCULATION OF PENSION IN THE VICTIM

Ruban Katerina Pavlovna,
 candidate of law sciences,
 Chief inspector of the Training Centre
 of the National Police Head Office in Kherson Region,
 (Kherson, Ukraine)

The article analyzes certain rules of legislation that establish the procedure for determining wages (income) for the calculation of the old-age pension in the solidarity system. It is emphasized that under the conditions of European integration of Ukraine, the current pension legislation undergoes numerous changes, which are sometimes uncoordinated and even contradict the Constitution of Ukraine. Pensioners are deprived of the legal right to exercise the opportunity to choose the income on which age-related pension is to be determined. For employees, there are difficulties in verifying such information as earnings, work experience, harmful working conditions, occupational injuries. The reason for this is the lack of a clear procedure for the transfer of bankruptcy documents to archival departments. Appeal of citizens for protection to administrative courts does not guarantee solution of this issue.

The author identifies the existing gaps and problem aspects in the given field, proposing ways of their solution. It is necessary to establish at the legislative level the possibility for employees of pension funds' departments to check the primary documents of the liquidated enterprise at the actual place of their location. In this paper, examples of practical activities of certain archival institutions in Ukraine are presented, which testify to the positive experience with the confirmation of the information about the wages necessary for the calculation of the old-age pension.

Key words: pension system, calculation of old-age pension, determination of wages, enterprise liquidation, archival certificates, changes in legislation, social security.

Постановка проблеми: нормативне регулювання права соціального забезпечення для України з року в рік набуває все більшого загострення, оскільки не знаходять належної підтримки у населення намагання уряду переорієнтувати громадян України на пріоритетність накопичувальної системи пенсійного страхування чи пенсійних виплат із системи недержавного пенсійного забезпечення. Тому основним при виході особи на пенсію залишається порядок обчислення пенсії за солідарною системою. Втім, внесені у 2011 році кардинальні зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» ще більше ускладнили існуючу проблему із призначенням пенсій за віком.

Аналіз публікацій на тему дослідження: Проблема пенсійного забезпечення присвячено багато робіт українських дослідників, таких як Н.Б. Болотіна, М.Д. Бойко, В.М. Рошканюк, С.С. Синчук, І.М. Сирота, Л.Г. Ткаченко, М.М. Шумило та багатьох інших. Як правило, у більшості наукових робіт ретельно розглянуті окремі інститути пенсійного права. Втім, в умовах євроінтеграції України, коли значні перетворення стосуються саме правил виходу українців на заслужений відпочинок – пенсію, наукові пошуки у зазначеному напрямку набувають усе більшої актуальності та затребуваності.

Метою статті є аналіз окремих норм законодавчих актів, які встановлюють порядок визначення заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії за віком у солідарній системі, із акцентуванням уваги на існуючих проблемних аспектах у зазначеній сфері.

Виклад основних положень: Безперечно ключовим нормативним джерелом, яке встановлює порядок визначення заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії за віком у солідарній системі є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (2003 р.), який постійно зазнає змін та поправок. Зокрема у статтю 40 «Порядок визначення заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії». Відповідно до якої для обчислення пенсії враховується заробітна плата (дохід) за весь період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 року. За бажанням пенсіонера та за умови підтвердження довідки про заробітну плату первинними документами або в разі, якщо страховий стаж починаючи з 1 липня 2000 року становить менше 60 місяців, для обчислення пенсії також враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд по 30 червня 2000 року незалежно від перерв [1].

Вказане положення на перший погляд надало бажаним особам право вибору при виході на пенсію визначати період, за яким має обчислюватися

пенсія. Втім, на практиці виходить зовсім інша картина. Приміром, потенційний пенсіонер подає до відповідного Управління Пенсійного фонду України (далі УПФ) довідку про заробітну плату вже ліквідованого підприємства. У свою чергу працівники УПФ мають здійснити перевірку про відповідність даних із первинними документами підприємства. Натомість з'ясовується, що після процедури ліквідації арбітражний керуючий не передав первинні документи до архівної установи. З цього випливає, що майбутній пенсіонер позбавляється законного права реалізувати можливість вибору доходу, за яким має визначатися пенсія за віком з вини ліквідатора. Причинами того, як правило є відсутність будь-яких коштів на балансах підприємства банкрута, і передача первинних документів до архівів, яка до того ж є платною процедурою - стає не можливою. Хто має сплачувати за неї? Ліквідатор? Майбутні пенсіонери? Чіткої відповіді законодавством не передбачено. При чому мова йде про будь-які ліквідовані підприємства за роки незалежності України, серед останніх є підприємства із загальною кількістю у декілька десятків тисяч осіб, які працювали на них. Державна статистика свідчить, що з часу набрання чинності Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (1992 р.) через процедуру банкрутства пройшло понад 80 тис. підприємств. За даними Вищого господарського суду України, тільки за останні декілька років банкрутами визнано 8,8 тис. підприємств [2]. Тому ліквідація підприємств створює для працівників ускладнення щодо підтвердження таких відомостей, як стаж роботи, шкідливі умови праці, виробничий травматизм, розмір заробітку тощо.

Крім того, звернення за захистом до адміністративних судів абсолютно не гарантує справедливого вирішення вказаного питання. Оскільки такий адміністративний позов підпадає під дію п. 2 ст. 183-2 Кодексу адміністративного судочинства України «Скорочене провадження», - оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг. І як правило, не передбачає проведення експертиз, безпосереднього дослідження доказів у судовому засіданні, що могло б вплинути на прийняття рішення судом на користь позивача.

У наукових колах вже неодноразово наголошувалось про визнання неконституційними ряду положень вищевказаного закону. Зокрема, В.М. Рошканюк, зауважує про зміни до абзацу третього ч. 1 ст. 40 закону

(в редакції закону від **28.12.2007** р.), які було визнано неконституційними. Тим не менше, відповідних змін до закону так і не внесено. Фактично перерахування розміру заробітної плати за минулі періоди повинно здійснюватися виходячи з реальної купівельної спроможності доходів за відповідні періоди [3].

Замовчування цієї проблеми аж ніяк не може бути її вирішенням. Без державного впливу на такий фактичний стан справ реалізація запропонованого у ст. **40** Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» права вибору стає просто правовою фікцією.

З цього приводу хотілось би навести приклад розв'язання таких спірних питань напрацьований у м. Запоріжжі, де у **1998** році було створено архів ліквідованих установ у складі міського архіву (з **2004** року – архівного відділу міської ради). Аналіз динаміки надходження фондів проведений Архівним відділом Запорізької міської ради свідчить, що кожного року до фондового масиву надходять понад **100** одиниць архів ліквідованих установ [4]. Протягом часу свого функціонування вказаним архівним відділом напрацьовано значний досвід роботи з архівами ліквідованих установ, який дозволяє оптимізувати процеси та досягти високої результативності. А саме: крім списку фондів, журналів реєстрації прийнятих на облік документів, обліку виданих довідок, справ фонду архівним відділом ведеться абетковий покажчик підприємств, у тому числі в електронній базі. У ньому поряд з останньою назвою фіксуються всі назви підприємства з відповідними перехресними посиланнями. У дужках обов'язково подаються вживані аббревіатури назв. Така, на перший погляд, перевантаженість покажчика обґрунтована і доцільна через те, що часто люди, які шукають архіви, працювали лише на якомусь проміжному етапі функціонування установи і не знають останніх назв, назви головного підприємства. Отже, така система покажчика дозволяє оптимізувати пошук даних. Крім того, абетковий покажчик ведеться, на відміну від всієї іншої документації, російською мовою – специфікою у регіоні (м. Запоріжжя) є переважно російськомовне середовище, і громадяни часто не мають уяви, як офіційно називалося підприємство українською мовою. Покажчик доповнюється роками існування кожного підприємства, тому що за наявності, наприклад, у районах міста п'яти «Констант» визначення дат початку та припинення діяльності одразу звужує коло пошуку. Дуже зручною у роботі показала себе створена у відділі папка перейменувань, у якій за номерами фондів, кожен – окремим файлом, виписані в хронологічному порядку всі зміни назв та підвідомчості підприємств.

У якості добровільного навантаження працівники архівного відділу окремо ведуть книгу обліку відомостей місцезнаходження документів з

особового складу перейменованих та реорганізованих діючих підприємств, а також ліквідованих підприємств, документи яких зберігаються в інших установах. Книга ведеться за розділами «управління», «промисловість», «сільське господарство», «транспорт», «комунальні та побутові послуги», «освіта», «охорона здоров'я», «військові установи» тощо. У книгу вносяться адреси, телефони місцезнаходження архівних документів, а також відомості про осіб, які видають довідки. Такий підхід дозволив допомогти вже тисячам громадян, які шукають та не знаходять документи на підтвердження трудового стажу або заробітку. Тому люди охоче діляться інформацією про місцезнаходження документів. Отже, архів має й зворотній зв'язок із громадянами [4].

У фондах архівного відділу Запорізької міської ради наявні такі види класифікації особових рахунків в межах року: - за абеткою; - за табельними номерами; - за роком звільнення; - за дільницями роботи; - за прізвищами майстрів, під керівництвом яких працювали; - помісячно; - поквартально. З огляду на таку строкатість інформації працівники архівного відділу ретельно вивчають стан і форми ведення обліку на конкретному підприємстві та, за необхідністю, вимагають створення у справі внутрішнього опису (абеткового покажчика прізвищ із зазначенням сторінок справи, особливо – у випадках формування справ за табельними номерами, роками звільнення тощо). Такий підхід оптимізує виконання запитів громадян та значно економить робочий час.

Втім, є декілька дискусійних питань щодо термінів та місця зберігання окремих документів ліквідованих підприємств. З 1 січня 2013 року вступили в дію положення нового Переліку типових документів, що створюються під час діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів (затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2012 року № 578/5). Відповідно суттєво змінилися строки зберігання деяких документів, що можуть зачіпати інтереси громадян і мають вноситися до описів справ з особового складу в організаціях, наприклад:

- штатні розписи і переліки змін до них — збільшено з 3 років до 75;
- положення про структурні підрозділи організації; про відділення, філії та представництва; про колегіальні виконавчі (як-от, колегію, дирекцію, правління, раду директорів, раду орендарів) та дорадчі (як-от, наукові, технічні, експертні, методичні, консультативні та інші комітети, ради, комісії) органи – встановлено конкретний строк – 75 років замість умовного «до ліквідації організації» [5].

Висновки: Отже, вирішення піднятих питань є нагальним і необхідним без зволікань. Втім, основним можна назвати саме визначення на

законодавчому рівні чіткої процедури передання документів підприємств-банкрутів до архівних відділів міських рад, зокрема з урахуванням позитивного досвіду аналогічної установи у м. Запоріжжі. Також необхідним є внесення змін до ст. 40 Закону України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування» щодо можливості працівниками УПФ здійснювати перевірку первинних документів ліквідованого підприємства за фактичним місцем їх знаходження. Щоб значна кількість людей, які досягають пенсійного віку могли отримувати зароблену ними пенсію, і не страждати від того, що їх колишнє місце роботи ліквідоване.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

2. Офіційний веб-сайт Вищого господарського суду України. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://vgsu.arbitr.gov.ua>.

3. Рошканюк В.М. Окремі аспекти пенсійної реформи / В. М. Рошканюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 29. - Т. 1. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: [http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4098/1/ОКРЕ% 20 МІ %20АСПЕКТИ%20ПЕНСІЙНО%20І%20РЕ%20ФОР%20МИ.pdf](http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4098/1/ОКРЕ%20МІ%20АСПЕКТИ%20ПЕНСІЙНО%20І%20РЕ%20ФОР%20МИ.pdf).

4. Архівний відділ Запорізької міської ради Система роботи з архівами ліквідованих установ в архівному відділі міської ради. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://rada.berdyansk.net/?p=97517>.

5. Про затвердження Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів : наказ Міністерства юстиції України від 12 квітня 2012 року № 578/5. – [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0571-12>.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.85 (347.518) : 351.754

СТРІТРЕЙСИНГ ЯК ФАКТОР БЛОКУВАННЯ ТРАНСПОРТНИХ КОМУНІКАЦІЙ: СОЦІАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Вайда Тарас Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

В статті розглянуто актуальну для суспільства проблему, яка виникає внаслідок незаконного використання правопорушниками автомобільних доріг для проведення несанкціонованих вуличних перегонів.

Проаналізовано природу стрітрейсингу як сучасного соціального явища, уточнено його різновиди та форми блокування транспортних комунікацій. Охарактеризовано норми чинного законодавства, які встановлюють відповідальність за порушення громадського порядку та безпеки дорожнього руху в контексті вчинення цього виду правопорушення. Визначено небезпечні фактори, які створюють загрозу для життя та здоров'я громадян під час змагань стрітрейсерів.

Запропоновані методичні рекомендації працівникам поліції та представникам інших органів влади щодо удосконалення їх взаємодії з організаціями, які проводять на дорогах спортивні змагання (автоперегони). Визначено комплекс заходів з профілактики дорожнього травматизму на місці проведення вищезазначених масових заходів; зроблено висновок про важливу роль та домінуючий вплив громадянського суспільства у боротьбі з порушниками публічної безпеки; вказана необхідність створення органами місцевого самоврядування сприятливих умов для функціонування громадських організацій в сфері автоспорту.

Ключові слова: несанкціоновані вуличні перегони (стрітрейсинг), безпека дорожнього руху, поліцейські, профілактика дорожнього травматизму, громадянське суспільство, правові норми, громадський порядок.

СТРИТРЕЙСИНГ КАК ФАКТОР БЛОКИРОВАНИЯ ТРАНСПОРТНЫХ КОММУНИКАЦИЙ: СОЦИАЛЬНЫЕ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ

Вайда Тарас Степанович,

кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры специальной физической и огневой подготовки
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

В статье рассмотрена актуальная для общества проблема, которая возникает в результате незаконного использования правонарушителями автомобильных дорог для проведения несанкционированных уличных гонок.

Проанализирована природа стритрейсинга как современного социального явления, уточнены его разновидности и формы блокирования транспортных коммуникаций. Определены опасные факторы, которые создают угрозу для жизни и здоровья граждан во время соревнований стритрейсеров. Охарактеризованы нормы действующего законодательства, которые устанавливают ответственность за нарушение общественного порядка и безопасности дорожного движения в контексте осуществления этого вида правонарушения.

Предложено методические рекомендации работникам полиции и представителям других органов власти относительно усовершенствования их взаимодействия с организациями, которые проводят на дорогах спортивные соревнования (автогонки).

Обозначен комплекс мероприятий по профилактике дорожного травматизма на месте проведения вышеупомянутых массовых мероприятий; сделан вывод о важной роли и доминирующем влиянии гражданского общества в борьбе с нарушителями публичной безопасности; указано на необходимость создания органами местного самоуправления благоприятных условий для функционирования общественных организаций автоспорта в сфере автоспорта.

Ключевые слова: несанкционированные уличные гонки (стритрейсинг), безопасность дорожного движения, полицейские, профилактика дорожного травматизма, гражданское общество, правовые нормы, общественный порядок.

**STREETRACING AS FACTOR OF BLOCKING OF TRANSPORT COMMUNICATIONS:
SOCIAL AND LEGAL ASPECTS OF PROVIDING OF SAFETY OF TRAVELLING
MOTION**

Vaida Taras Stepanovich,

candidate of pedagogical sciences, assistant professor,
Associate Professor of department of the special physical and fire preparation
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

Actual problem for the society, which arises up as a result of the illegal use of highways by offenders for realization of unauthorized street races, is considered in the article.

Dangerous factors during the competitions of street racers which create a threat for public safety and life and health of citizens are certain: 1) ceiling of travel part with formation of travelling congestions, impossibility of motion of special transport; 2) accumulation of great number of technique and participants of mass measure on wayside territory, absence of the proper organizationally-administrative providing of this process; 3) locality contaminations by

garbage; 4) substantial increase of level of the noise loading in a housing district (from work of engines of cars which participate in races; loud devices, screaming of crowd of fans); 5) creation of obstacles for work of patrol service workers of police (sedentary protests of fans and partitioning off of driving as a reaction on the legal requirements of policemen; uncivilized communication of crowd with authority, hissing and ridiculing of law enforcements, photographing them on mobile telephones and others); 6) indignation of habitants and participants of road traffic participants by inactivity of policemen or a disorder of street racers and others like that.

Nature of street racing as the modern social phenomenon and form of blocking of transport communications is analyzed, its varieties are specified: 1) illegal drags; 2) street-challenge; 3) roll-on; 4) various quests. Some varieties of them are also distinguished: «check-point»; «city-style»; «city-jungle»; «hunt on foxes»; «flight of cannon-ball runs»; «drafts or traffic lights races», drifting.

The norms of current legislation, which set responsibility for violation of a public order and safety of road traffic in the contest of this kind of offence (part 1 of the article 279 «Blocking of transport communications, and also fascination of a transport enterprise» of the Criminal code of Ukraine) are described.

Direct composition of offence is specified: 1) object of crime (normal work of transport, controlled use of stationary transport objects and also safety of functioning of transport communications, motion and exploitation of transport, safety of exploitation of all transport system); life and health of person, property, other blessings can come forward as an additional optional object; 2) subject of crime (transport communications; stations, air ports, stations and other transport enterprises, establishments and organizations; 3) objective side of a crime; 4) subject and subjective side of a crime.

Methodical recommendations to the workers of police and other organs of power in relation to an improvement of their co-operating with organizations, which conduct sporting competitions (autoraces) on streets and roads are given.

Prevention measures of travelling traumatism in place of realization of the above-mentioned mass measures are offered; conclusion about an important role and dominant influence of civil society in a fight against the violators of public safety is drawn; it is indicated on the necessity of creation of local self-government of favorable conditions for functioning of public organizations of motor-car aspiration.

Key words: unauthorized street races (street racing), safety of travelling motion, policemen, prevention measures of travelling traumatism, civil society, legal norms, public peace.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення безпеки дорожнього руху (далі – БДР) є складовою частиною громадського порядку, нагляд за яким в українському суспільстві здійснюється працівниками Національної поліції України [1]. Вчені, зокрема, О.Ф. Скакун, визначають громадський порядок як зумовлений об'єктивними і суб'єктивними чинниками стан урегульованості та організованості порядку у публічних місцях, що складається на основі реалізації всіх соціальних норм і принципів (правових, моральних, релігійних, корпоративних тощо) [2, с. 508].

Завдяки встановленню і підтриманню громадського порядку забезпечуються: а) публічна безпека та суспільна злагода; б) безпека

життєдіяльності громадян, захист від зазіхань на їх конституційні права та інтереси; в) сприятливі умови для нормального функціонування організацій й громадських об'єднань, для праці і відпочинку громадян, поваги їхньої честі, людської гідності й суспільної моральності. Основу громадського порядку складають правомірні взаємовідносини, поведінка та всі види діяльності, що виникають у місцях спілкування людей при задоволенні їхніх матеріальних, духовних потреб, під час відпочинку (тобто в публічних місцях).

Поняття громадського (публічного) порядку ширше за поняття правового порядку, оскільки у зміцненні та підтримці першого важлива роль належить усім соціальним нормам. Правопорядок забезпечується тільки на основі правових норм і тому охороняється спеціальними державно-правовими засобами. Громадський порядок гарантується переважно силою суспільного впливу, однак держава теж бере участь у забезпеченні цього стану – вводить заборони на певні дії (бездіяльність) фізичних чи юридичних осіб, встановлює відповідальність за правопорушення, визначає завдання, функції, повноваження, форми і методи діяльності державних органів, їх посадових осіб, громадських формувань з охорони порядку.

Під БДР (в тому числі й при експлуатації машин і механізмів на дорожній мережі) нами розуміється відсутність небезпеки для його учасників, тобто такий стан, за якого не заподіюється і не може бути завдана шкода життю і здоров'ю людей, власності, іншим соціальним цінностям внаслідок користування наземними транспортними засобами як джерелом підвищеної небезпеки, а також нормальному функціонуванню матеріальної інфраструктури об'єктів транспортної галузі.

БДР визначає ціла низка умов (соціальних, технічних, метеорологічних, організаційних тощо). Одним із сучасних факторів небезпеки для дорожнього руху, як показує практика проведення несанкціонованих вуличних перегонів в Україні та інших країнах світу, є стрітрейсинг. *Стрітрейсинг* (з англ. «**street**» – вулиця і «**race**» – змагання у швидкості, перегони) – форма неофіційних і часто незаконних вуличних гонок на автомобілях чи мотоциклах [3, с. 573, 693]. Вуличні автозмагання можуть бути самовільними (стихійними) або добре запланованими і зкоординованими.

Основними причинами проблем, які створюють при цьому для суспільства нелегальні гонщики як представники вищезазначеного масового руху, є амбіції молодих водіїв і, як наслідок, – порушення ними норм чинного законодавства в галузі БДР. Часто в засобах масової інформації (далі – ЗМІ, *уточнено нами*) до стрітрейсерів помилково відносять і чиновників, які керують транспортними засобами в стані алкогольного сп'яніння, і водіїв-

далекобійників, котрі не справилися з керуванням автомобіля, – тобто будь-якого порушника правил дорожнього руху (далі – ПДР, *уточнено нами*).

Поведінка стрітрейсерів перебуває за межами законодавства, оскільки під час влаштування ними несанкціонованих вуличних перегонів порушуються базові соціальні норми публічної безпеки щодо забезпечення належних умов для нормальної життєдіяльності суспільства як на вулично-дорожній мережі, так і в придорожній інфраструктурі. Порушення законодавства і особиста безвідповідальність більшості гонщиків-стрітрейсерів становить актуальну проблему для всіх інших користувачів вітчизняних доріг. Присутність у представників цієї масової течії характерного почуття свободи і романтики залишає дискусійним питання щодо їх їзди міськими вулицями навіть при наданні трас для змагань на безкоштовній основі (наприклад, на околицях міст замість центральних вулиць), оскільки швидкісні перегони саме у населеному пункті за присутності глядачів є фактором для виникнення у стрітрейсерів вищезазначених гострих відчуттів.

В Україні драг-рейсинг (з англ. **drag** (*сленг*) – смуга, пряма дорога, **racing** – змагання, перегони) як один з видів стрітрейсингу отримав офіційний статус тільки у **2009** році, коли було проведено перший чемпіонат країни. Стрітрейсинг набув значної популярності та масштабів в окремих населених пунктах нашої держави (м. Київ, Дніпро та ін.), у кожному з них налічується біля двох десятків рейсинг-клубів (наприклад, в м. Києві – **24**), кількість яких може хаотично збільшуватися або зменшуватися. Причинами цієї динаміки є, наприклад, резонансні аварії з участю стрітрейсерів, дорослішання учасників автоклубу, поява в окремих його представників сім'ї, відсутність вільного часу на участь у змаганнях, потреба більше працювати, проблеми зі здоров'ям тощо [4, с. 4].

Актуальність проблеми. Не дивлячись на офіційний статус вищезазначеного масового руху, проблема порушення безпеки на вулично-дорожній мережі (проведення нелегальних гонок) регулярно піднімається в ЗМІ, є причиною для справедливого обурення громадян та осуду громадськості, вона викликає закономірне занепокоєння в органів державної влади, місцевого самоврядування та підрозділів МВС України в регіонах. Зокрема, до основних небезпек та загроз, які створюються при цьому для публічної безпеки (жителів), варто віднести наступні:

– несанкціоновано перекривається проїзна частина, внаслідок чого утворюються на деякий час дорожні «пробки» та стає неможливим транспортування, наприклад, осіб, які потребують оперативного лікарського втручання чи оперативних реанімаційних заходів; погіршуються умови для руху спецтранспорту – автомобілів швидкої медичної допомоги, пожежних та інкасаторських машин тощо; спостерігається неадекватне реагування

глядачів та учасників масового заходу на попереджувальні сигнали спецавтомобілів (при включенні ними аварійної світлової сигналізації, переключенні світла фар, подачі звукових сигналів тощо);

– відбувається значне скупчення авто- та мототехніки на придорожній території, а також людей – учасників масового заходу та вболівальників, відсутність належного організаційно-управлінського забезпечення цього процесу;

– забруднюється сміттям місцевість (пляшками з-під пива, алкогольних напоїв, целофановими пакетами від їжі тощо), руйнуються газони, клумби і т.ін.; зростає шум в житловому мікрорайоні від двигунів автомобілів, що беруть участь у перегонах, від гучної музики, оголошень через гучномовні пристрої та викрики натовпу вболівальників;

– створюються перешкоди для роботи працівників патрульної служби поліції – вболівальниками вчиняються сидячі протести (проводиться перегородження проїзду як реакція на законні вимоги поліцейських), спілкування з представниками влади здійснюється у більшості випадків з порушенням норм культури мови (з застосуванням нецензурної лайки та використанням ненормативної лексики, освистуванням і висміюванням правоохоронців, фотографуванням їх на мобільні телефони тощо);

– обурення пішоходів, інших учасників дорожнього руху чи місцевих жителів бездіяльністю патрульної служби та безалаберністю стрітрейсерів.

Результати таких змагань-розваг можуть мати негативні наслідки не тільки безпосередньо для самих водіїв, але й для жителів навколишніх будинків та інших учасників дорожнього руху.

Стан вивчення проблеми. Питання БДР та профілактики правопорушень, які обумовлені особливостями факторів у вищезазначеній сфері публічної безпеки, у різному обсязі відображені в дослідженнях таких вчених як К.К. Афанасьєв, Ю.П. Битяк, М.Ю. Веселов, В.К. Гіжевський, О.М. Джужа, Р.А. Калюжний, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, Г.М. Максимов, В.В. Новиков, О.П. Рябченко, Х.П. Ярмакі та ін. Однак, незважаючи на обґрунтованість у роботах вчених розглянутих ними шляхів вирішення піднятих проблем БДР у цій сфері, на сьогоднішній день деякі аспекти залишаються дискусійними чи не потрапили в поле зору фахівців і потребують своєчасного реагування правоохоронців з врахуванням сучасних умов правозастосування. Зокрема, в національній юриспруденції не досліджувалася профілактика дорожньо-транспортного травматизму під час проведення несанкціонованих перегонів як цілісна системна адміністративно-правової діяльності підрозділів поліції при їх взаємодії з громадянським суспільством.

Таким чином, необхідність удосконалення теоретичних підходів і подальшої розробки практичних рекомендацій щодо здійснення

профілактики дорожньо-транспортного травматизму в Україні в умовах несанкціонованих вуличних перегонів обумовлюють актуальність обраного нами предмету дослідження.

Мета статті (постановка завдань дослідження): 1) розглянути актуальну для суспільства проблему незаконного використання автомобільних доріг при проведенні водіями-правопорушниками несанкціонованих вуличних перегонів; 2) проаналізувати природу стрітрейсингу як сучасного соціального явища та форми блокування транспортних комунікацій, охарактеризувати його різновиди й уточнити небезпечні фактори, які виникають під час змагань та створюють загрозу для публічної безпеки, життя і здоров'я громадян; 3) описати безпосередній склад цього правопорушення; надати методичні рекомендації працівникам поліції та держслужбовцям інших органів влади щодо удосконалення їх взаємодії з організаціями, які проводять на вулицях та дорогах України спортивні змагання (автоперегони); запропонувати заходи з профілактики дорожнього травматизму на місці проведення вищезазначених масових заходів.

Результати дослідження. Виникнення стрітрейсингу як соціального явища – масового руху вуличних гонщиків – пов'язують із США (20-ті роки ХХ століття, штат Каліфорнія). Передумовами для цього слугували:

1) значна автомобілізація населення цієї країни (випуск 5,5 млн автомобілів на 125 млн громадян), яка сприяла започаткуванню серед молодих американців змагань у майстерності водіння та тюнінгування автомобілів;

2) повернення з війни молодих військовослужбовців-автомеханіків;

3) зниження вартості вживаних автомобілів;

4) існування сприятливої місцевості (висохлі озера в пустині Мохаве) та закинутої післявоєнної інфраструктури (військових аеродромів, які мали значну кількість злітно-посадкових смуг та котрі згодом стали ідеальними драг-стрипами (дорогами для драг-рейсингу – *уточнено нами*));

5) створення у 50-х роках ХХ століття в США офіційної асоціації драг-рейсингу (в Європі – в 60-х роках), з 1963 року такі змагання були виокремлені у самостійний вид спорту;

6) узаконення швидкісної їзди на чверть милі (402 метри) – драг-рейсинг та ін.; в таких заїздах гонщики на своїх автомобілях фінішують з мінімальною швидкістю 120-180 км/год, максимальна досягає до 300 км/год;

7) з 1964 року з цього виду гонок проводиться значна кількість змагань і фестивалів, з 1965 року з'явилися два спеціалізованих журнали, які присвячені драг-рейсингу [4, с. 4–5].

Перші вуличні гонки були проведені в США в знак протесту на заборону продажу алкогольних напоїв в деяких штатах цієї країни.

У Великобританії в 30-х роках ХХ століття пройшли перші заїзди на 440 ярдів, які стали поштовхом до розвитку англійського рейсингу.

В Україні стрітрейсинг як соціальне явище став розповсюдженим значно пізніше – перші гонки на вулицях населених пунктів відбулися в 90-х роках ХХ століття на мотоциклах, пізніше до них приєдналися також і автомобілі.

Стрітрейсинг – поняття узагальнене, його можна розділити на два основних підтипи (види нелегальних гонок):

1) *драг-рейсинг* (лінійна гонка з максимальним прискоренням, яка проводиться часто в темний час доби за межами населених пунктів; у змаганнях беруть участь два або чотири учасники на дистанції довжиною 1/2, 1/4 або 1/8 сухопутної американської милі (відповідно 804,5, 402,3 або 201,1 метра). На відміну від класичного драг-рейсингу, який офіційно дозволений, несанкціоновані змагання поза межами спеціально обладнаних трас вважаються протизаконним (на автомобільних дорогах часто зустрічаються транспортні засоби пересічних громадян, траси мають багато поворотів чи перехресть, на яких присутні світлофори або інші елементи дорожнього обладнання тощо).

Щоб зрівняти шанси учасників змагань, автогонки проводять в декількох класах, які відрізняються за потужністю двигуна: **Fast street limited** – об'єм двигуна до 1800 см³, **Fast street A** – об'єм двигуна 1800-2500 см³, **Fast street B** – об'єм двигуна 2500-4000 см³ і **Unlimited street** – об'єм двигуна більше 4000 см³.

Для стрітрейсингу необхідний спеціальний автомобіль, котрий пройшов тюнінг відповідними компонентами – встановлено удосконалений двигун з підвищеною потужністю (за рахунок додаткового турбонаддуву повітря та використання закису азоту), доопрацьована підвіска ходової частини, покращені її характеристики та експлуатаційні параметри гальмівної систем, колеса замінені спеціальними шинами з вилитими дисками тощо. При цьому засоби безпеки у таких автомашинах мають найвищий пріоритет.

Кожний автомобіль є унікальним і гонщик намагається підкреслити його оригінальність з допомогою аерографії, вінілових наклеюк «**Street Racing**» та аеродинамічних навісів на кузові транспортного засобу. Останній часто декоративно розписують з використанням фарб, які не змиваються, автомобільну аерографію виконують також хімічними речовинами з балончиків (наприклад, нанесення різноманітних рисунків – квітів, психоделічних картин тощо на автобусах, в котрих живуть стрітрейсери); кузов аерографом фарбуються під камуфляж, зебру, леопарда і т.д.;

2) *стрітпойнт*: заїзд відбувається на звичайних вулицях населеного пункту. В стрітпойнті дотримання ПДР є обов'язковою умовою змагань.

Автомобілі стартують за принципом раллі з інтервалом у 5 хвилин: коли учасник досягає точки призначення, йому видається нове завдання, і так продовжується до самого фінішу.

Існують й інші різновиди стрітрейсингу, до яких, зокрема, відносяться *раллі-он* (гонка на ходу **60-200** км/год, учасники стартують не з місця, а на швидкості **60** км/год), *раллі спринт* (компактна і короткочасна гонка), *taxi race* (допускаються автомобілі тільки із заднім приводом), «*free air*», різноманітні квести. Наприклад, розрізняють «*check-point*» – змагання в населеному пункті, де учасник переміщається від точки до точки (зазвичай **5-7** чек-пойнтів); «*street-challenge*» – відрізняється від звичайного «*check-point*» наявністю набору завдань, котрі, як правило, мають вигляд гумористичної загадки або характер логічного ребуса, вирішення яких і буде відповіддю-вказівкою на наступне місце чек-пойнту. Можливий також варіант, коли місця розміщення чек-пойнтів відомі учасникам гонки з самого початку, однак невідомий порядок їх проходження (тобто спочатку треба приїхати на точку № **1**, далі – на точку номер № **3** і т.д.); «*city-jungle*» – різновид «*street-challenge*», в котрому відомі всі чек-пойнти, але невідоме місце фінішу, котрий розміщений на одному з чек-пойнтів; «*city-style*» – спортивне орієнтування (деколи в нічний час) в населеному пункті на автомобілі за маршрутом, який вказаний у легенді (екіпажу пропонується знайти певний об'єкт або напис на ньому і сфотографувати їх. В подальшому зроблена фотографія є доказом знахідки цього місця, його надають організаторам на чек-пойнтах та на фініші); «*полювання на лисиць*» – пошук і переслідування одного з учасників («лисиці») іншими гравцями («мисливцями»); «*політ гарматного ядра*» (англ. *cannonball runs*) – незаконні гонки громадськими трасами від точки до точки, в котрих беруть участь декілька гонщиків серед звичайних автомобілів. Під час таких заїздів часто страждають не тільки самі учасники гонки, але й пішоходи чи інші водії, на котрих відбуваються наїзди чи зіткнення. У таких гонках водії повинні добратися від одної частини міста до іншої, а переможцем визначається той, хто доїхав до фінішу за менший час; «*шашкові або світлофорні гонки*» – перегони на шляху від одного світлофора до іншого: два і більше «гонщиків» зустрічаються на дорозі випадково та намагаються довести один одному хто з них «крутіший» – здійснюється обгін один одного; переключення дальнього світла фар призводить до виникнення страху у інших учасників дорожнього руху та створення аварійних ситуацій; гра в «шашки» як правило відбувається із значним перевищенням швидкості. Зазвичай перегони закінчуються тим, що один водій суттєво випереджає «суперника» (поки той зупиняється на світлофорі або впирається у повільний транспортний потік і т.д.). Цей вид світлофорних перегонів є розповсюдженим явищем на довгих швидкісних проспектах, котрі влаштовують на дорогах з трьома і більше світлофорами,

випередження проводять на ділянках шляху від одного до іншого засобу регулювання – стартують як правило на зелений (не раніше), далі – швидкий розгін, «шашки» і гальмування перед наступним світлофором. Правилами встановлено такі обмеження: або зайняти першу позицію на наступному світлофорі, або встигнути проїхати на зелений сигнал світлофора, щоб водій, який переслідує, потрапив на перехресті на червоний сигнал; *слалом* – змагання автомобілістів на льоді або снігу, які полягають у проходженні дистанції за мінімальний час (аналог вправи «змійка», в котрій водій проїжджає між розміщеними в ряд фішками, причому за збиті фішки нараховується штрафний час; *дрифтинг* – порівняно молодий вид змагань з стрітрейсінгу (його батьківщина – Японія), мета котрого полягає у проведенні автомобіля через повороти, не втрачаючи швидкості і керованості транспортним засобом. При цьому водій використовує так званий «керований занос» автомашины або «дрифт». У змаганнях беруть участь тільки транспортні засоби із заднім приводом коліс з турбірованими двигунами.

Стрітрейсінг подібний до змагань «Формули-1» і автораллі, але має і деякі відмінності. Команди, які беруть участь у перегонах «Формули-1», використовують на гран-прі боліди (гоночні автомобілі власного виробництва) та змагаються на чемпіонаті світу з кільцевих гонок з відкритими колесами. *Автораллі* – вид автомобільних гонок, які проходять на відкритих або закритих трасах на модифікованих або спеціально зібраних автомобілях; заїзди головним чином прокладаються автомобільними дорогами загального користування у форматі «із пункту А до пункту В» з проходженням контрольних точок; спортсмени пересуваються з максимальною швидкістю тільки на спеціально перекритих швидкісних ділянках, а від однієї спеціальної ділянки до іншої ралісти переміщуються, дотримуючись всіх ПДР і за чітко визначений часовий норматив.

Основним завданням працівників поліції в контексті організації їх боротьби із порушниками ПДР є попередження несанкціонованої організації авто гонок, запобігання виникненню дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП, *уточнено нами*) та травмування людей у місцях їх проведення внаслідок недотримання організаторами масового заходу встановлених вимог безпеки.

У відповідності до вимог частини 1 статті 279 «Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства» Кримінального кодексу України (далі – ККУ, *уточнено нами*) передбачено, що «блокування транспортних комунікацій шляхом влаштування перешкод, відключення енергопостачання чи іншим способом, яке порушило нормальну роботу транспорту або створювало небезпеку для

життя людей, або настання інших тяжких наслідків, – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років» [5].

Основним безпосереднім об'єктом злочину є нормальна робота транспорту, контрольоване використання стаціонарних транспортних об'єктів, а також безпека функціонування транспортних комунікацій, руху та експлуатації транспорту, безпека експлуатації всієї транспортної системи. Його додатковим факультативним об'єктом можуть виступати життя і здоров'я особи, власність та інші блага.

Предметом злочину є: 1) транспортні комунікації (ч. 1 ст. 279 ККУ); 2) вокзали, аеродроми, порти, станції та інші транспортні підприємства, установи та організації (ч. 2 ст. 279 ККУ). Під транспортними комунікаціями розуміємо шляхи сполучення, споруди на них, засоби сигналізації та зв'язку всіх видів транспорту, включаючи й трубопровідний.

Посягання, передбачене ч. 2 ст. 279 ККУ, може стосуватися відповідного об'єкта в цілому або його окремих частин – диспетчерських пунктів, перонів, причалів, злітних смуг, депо, тягових підстанцій і т.д. При цьому не мають значення відомча підпорядкованість об'єкта транспорту, наявність у нього статусу юридичної особи. Предметом цього злочину є лише ті транспортні підприємства, установи, організації, які забезпечують рух та експлуатацію транспорту. Не повинні визнаватися предметом злочину рекламні, торговельні та інші організації, які хоча структурно і належать до транспортного підприємства, установи чи організації, але від їх діяльності безпосередньо не залежать безпечний рух та експлуатація транспорту (наприклад, трамвайно-тролейбусне управління, бензозаправна станція тощо).

Об'єктивна сторона злочину може виражатися у формі блокування транспортних комунікацій (ч. 1 ст. 279 ККУ). Блокування транспортних комунікацій може здійснюватися шляхом дії або бездіяльності правопорушників. Способами вчинення цього діяння є: 1) влаштування різноманітних перешкод для їх експлуатації; 2) відключення енергопостачання; 3) інші способи.

Влаштування перешкод означає перекриття руху шляхом створення барикад, завалів на шляхах, організація протестів на дорозі сидячими мітингувальниками або способом постійного переходу пішоходів пішохідним переходом, встановлення нерухомих великогабаритних транспортних засобів, спрямування потоків води, каменепадку. Відключення

енергопостачання – це вимкнення джерел струму, які необхідні для підтримання руху транспорту або убезпечення його експлуатації (живлення світлофорів, засобів сигналізації; зв'язку, радіолокації тощо). Блокування транспортних комунікацій в інший спосіб може полягати в найрізноманітніших діях, які роблять неможливою безпечну експлуатацію транспорту (зокрема, виставлення пікетів, постів, перекриття шлагбаумів, вимкнення засобів сигналізації чи зв'язку або увімкнення їх в режимі заборони руху, перекриття засувок трубопроводів, влаштування перепон для радіозв'язку чи сприйняття сигналів регулювання руху).

Обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 279 ККУ, є наслідки, які можуть полягати у: 1) порушенні нормальної роботи транспорту; 2) створення небезпеки для життя людей або настання інших тяжких наслідків. Злочин у першій його формі вважається закінченим з моменту настання одного із вказаних наслідків, а в другій – з моменту захоплення відповідного об'єкта транспорту.

Суб'єкт злочину загальний. *Суб'єктивна сторона* злочину характеризується умислом. Кваліфікованими видами злочину є вчинення вказаних у частинах 1 або 2 ст. 279 ККУ діянь, якщо воно спричинило: 1) загибель людей; 2) інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 279 ККУ) [5]. Інші тяжкі наслідки можуть полягати у заподіянні тяжких тілесних ушкоджень одній особі чи середньої тяжкості тілесного ушкодження двом і більшій кількості осіб, заподіянні великої матеріальної шкоди, припинення руху на значний час чи діяльності підприємства автоперевезення, що потягло за собою серйозні ускладнення у функціонуванні транспорту тощо [6].

Ускладнюючими моментами для виконання правоохоронцями своїх обов'язків в умовах проведення змагань стрітрейсерів є значна кількість порушників БДР одночасно (300 автомобілів і більше), хаотичне долучення до масового заходу окремих сторонніх громадян, часто малолітніх чи неповнолітніх осіб на батьківських автомобілях з метою уникнення сплати ними внесків організаторам змагань за участь (пошук для молоді нових місць дозвілля); недостатня кількість працівників підрозділу поліції для ліквідації правопорушення внаслідок проведення автогонок одночасно в декількох місцях.

На основі аналізу вітчизняної правоохоронної та управлінської практики, серед заходів боротьби із перегонами стрітрейсерів доцільно застосовувати наступні заходи:

1) узаконення змагань (проведення переговорів громадських рад при обласних держадміністраціях чи міськрадах з керівниками рейсинг- та автоклубів), результатами яких повинні бути:

а) виділення окремих смуг на закритих територіях населених пунктів (автодромах, промислових зонах, в тупиках доріг) чи поза ними (на

обласних дорогах загальнодержавного значення з низькою інтенсивністю руху); врегулювання питань щодо оренди місця та визначення часу проведення змагань – наявність належної дороги з максимально прямою і широкою трасою та рівним покриттям; зволоження дороги водою спецтранспортом (поливальними автомобілями); передбачення достатніх місць для облаштування старту учасників заїзду та гальмування автомобілів після фінішу; натягування канатів вздовж дороги або обов'язкова наявність відбійників з метою попередження виходу на дорогу пішоходів чи тварин; обрання для змагань темного часу доби (менша кількість транспортних засобів) та забезпечення достатнього освітлення дороги у місці проведення масового заходу;

б) завчасне перекриття проїзної частини передбаченими чинним законодавством дорожніми засобами (переносними шлагбаумами, фішками, огорожувальними стрічками, встановлення додаткових дорожніх знаків, світлових тумб, спецсигналів тощо);

в) забезпечення змагань медичними фахівцями, працівниками поліції, пожежними автомобілями, евакуаторами для належної охорони громадського порядку; визначення місць на прилеглий території, які будуть в достатній кількості для паркування учасників та глядачів стрітрейсинг-шоу;

г) затвердження офіційних правил змагань з метою планомірного забезпечення необхідного рівня безпеки та організації дорожнього руху, уникнення випадків травмування чи смертей;

д) підбір необхідної кількості спостерігачів, забезпечення їх спецодягом (куртками із світлоповертальними елементами), їх раціональна розстановка вздовж траси та в місцях старту і фінішу автомобілів. Їх чергування на міських вулицях в місцях старту та проїзду потоку транспортних засобів, перекривання виїзду із прилеглих територій дасть можливість уникнути створення перешкод для змагань спортсменів, проведення своєчасної профілактики правопорушень та припинення протиправних дій тощо;

2) перевірка в осіб (стрітрейсерів) – водіїв транспортних засобів – документів на право керування транспортними засобами;

3) виявлення осіб, які керують транспортними засобами в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння (категорично відсторонюються від змагань). З метою належного забезпечення такого медичного контролю автогонки робляться їх організаторами, як правило, закритими;

4) проведення працівниками поліції та фахівцями провідних транспортних об'єднань автогонщиків роз'яснювальної роботи з керівниками маловідомих рейсинг-клубів – організаторів нелегальних змагань щодо відповідальності за належний рівень організації масових заходів та попередження ДТП (випадків травмування чи смертей) [7, с. 115–

190].

Санкції ст. 279 ККУ (штраф, виправні роботи, арешт, обмеженням волі) в більшій мірі стосуються безпосередньо стрітрейсерів. На батьківщині вуличних перегонів (штат Каліфорнія, США), закон є настільки жорстким, що поліція має право: 1) арештовувати порушників з числа глядачів вуличних гонок; 2) стрітрейсерів позбавляють права на керування транспортним засобом і права власності на автомобіль (останній відправляють в утилізацію).

Висновки. Автомобільні дороги та швидкісна їзда стрітрейсерів на потужних транспортних засобах виключає будь-які прояви їх самовпевненості. Самовільно організовані та здійснювані на окремих ділянках доріг авто- чи мотоперегони створюють небезпеку не тільки для самих учасників змагань, а й для інших громадян.

Важливим засобом у боротьбі з цим порушенням громадського порядку виступає в першу чергу громадянське суспільство, яке повинна превентивно реагувати на появу цих стихійних масових заходів, що проводяться вищезазначеними громадськими організаціями в галузі автоспорту. Завданнями ж державних органів виконавчої влади та підрозділів Національної поліції полягає у забезпеченні виконання в повному обсязі вимог чинного законодавства, яке гарантує всім громадянам України право на безпечні умови життя та діяльності.

Створення органами місцевого самоврядування сприятливих умов для функціонування громадських організацій автомобільного спрямування, налагодження з ними конструктивної взаємодії – основний шлях для уникнення правопорушень БДР на вулично-дорожній мережі населених пунктів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv/page1-4>.
2. Скакун О.Ф. Теорія права і держави / Ольга Федорівна Скакун : [підручник]. – Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.
3. Мюллер В.К. Англо-русский словарь: 53 000 слов / Владимир Карлович Мюллер. – 21-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 848 с.
4. Сковорода С. Уличные гонщики / Саша Сковорода // 7я. – № 33. – 19-25 серпня 2014 року. – С. 4-5.

5. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (набрав чинності з 1 вересня 2001 року, із змінами та доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [Електронний ресурс] //Всеукраїнський Юридический Портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakoni.com.ua/node/227>.

7. Вайда Т.С. Професійна етика водія та культура водіння [Текст]: навч.-метод. посібн. для викл. та курсантів ВНЗ МВС України / Т.С. Вайда. – вид-ня друге, доп. – Харків: ХНУВС, 2013. – 264 с.

УДК 342.95

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Бондар Валерія Валеріївна,
кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті проведено дослідження окремих проблем адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України, проаналізовано законодавство, що регулює діяльність Національної поліції України, запропоновані обґрунтовані рекомендації щодо удосконалення норм Закону України «Про Національну поліцію».

Ключові слова: законодавство, Закон України «Про Національну поліцію», адміністративно-правове регулювання, діяльність, завдання та повноваження поліції.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИЦИЯ УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Бондарь Валерия Валериевна,
кандидат юридических наук,

доцент кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

В статье проведено исследование отдельных проблем административно-правового регулирования деятельности Национальной полиции Украины, проанализировано законодательство, регулирующее деятельность Национальной полиции Украины,

предложены обоснованные рекомендации по совершенствованию норм Закона Украины «О Национальной полиции».

Ключевые слова: законодательство, Закон Украины «О Национальной полиции», административно-правовое регулирование, деятельность, задачи и полномочия полиции.

CONCERNING THE PROBLEMS OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITY OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Bondar V.V.

candidate of law sciences,

Associate Professor of department of common law and social humanitarian disciplines

(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,

Kherson, Ukraine)

In the article the research of the specific problems of administrative and legal regulation of the activity of the National police of Ukraine is conducted. The recent research and publications on the subject is determined. The analysis of the legislation that regulates the activity of the National Police of Ukraine is performed. The different approaches to understanding of the administrative and legal regulation are conducted. The definition of the administrative and legal regulation of the activity of the National police of Ukraine is provided.

The analysis of the objectives and the principles of the activity of the National police of Ukraine is carried out. The analysis of the regulations not of the highest legal force is carried out too. In the article also the list of the legal acts that have been adopted by the time police work is provided. The research of the court practice and the lawyer practice is also given.

It is concluded that the list of the valid legal acts that have been adopted by the time police work require reviewing and amending with current requirements, trends of the legal regulation and in order to bring them into line with the changes in the legislation and the adoption of the Law of Ukraine «About the National police». Some grounded recommendations for improving the Law of Ukraine «About the National police» are proposed. The author's version of the Article 40 of the Law of Ukraine «About the National police» is proposed.

Key words: legislation, the Law of Ukraine «About the National police», administrative and legal regulation, activity, tasks and powers of the police.

Постановка проблеми. Формування України як правової, демократичної та соціальної держави потребує забезпечення належного правопорядку, досягнення якого неможливо без удосконалення правової бази, яка регулює діяльність органів державної влади. В першу чергу це стосується діяльності органів внутрішніх справ України.

Слід зазначити, що важливим кроком реформування діяльності органів внутрішніх справ України, направленим на підвищення рівня правопорядку та законності в державі, стала ліквідація міліції та запровадження органу Національної поліції, яка, як правильно зазначається в літературі, із інструменту «силової» підтримки політичного режиму повинна перетворитися на соціальний інститут, що гарантує ефективний захист особи, суспільства і держави від злочинних посягань [1].

Станом на теперішній час, законодавча база діяльності

новоствореного органу є, по-перше, недостатньою, а по-друге, не в повній мірі відповідає реаліям сьогодення.

2 липня 2015 року Верховною Радою України було прийнято Закон № 580-VIII «Про Національну поліцію» (далі – Закон). Відповідно до статті 1 Закону, Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. При здійсненні своїх повноважень, поліція керується наступними принципами: верховенство права, дотримання прав і свобод людини, законність, відкритість та прозорість, політична нейтральність, взаємодія з населенням на засадах партнерства, безперервність. При цьому, відповідно до статті 2 Закону завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2].

Поряд з цим, загальновідомо, що успішна реалізація повноважень будь-якого органу державної влади, в тому числі і Національної поліції, та дотримання ним принципів діяльності не в останню чергу залежить від якості правових актів, що регулюють його діяльність. Певні неточності, неоднозначні тлумачення, непорозуміння у викладені змісту правових актів знижують їх ефективність.

Нажаль, деякі норми Закону викладені таким чином, що виключають можливість ефективного адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції, забезпечення дотримання принципів та реалізації завдань діяльності останньої.

А тому, вельми актуальним постає питання удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють діяльність органів Національної поліції, приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції здійснювалось у працях В.М. Бевзенка, П.Д. Біленчука, Н.П. Бортника, В.А. Глухвері, Д.О. Денисюка, С.С. Єсімова, В.В. Гарбузова, О.В. Кузьменко, В.І. Курила, М.Н. Курка, Д.М. Ластовича, І.В. Фільштейна, А.А. Ярмолюк та інших. Однак, на сьогоднішній день окремі питання щодо адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції викликають науковий інтерес та потребують подальшого дослідження.

Мета наукової статті. Здійснити аналіз окремих проблемних питань адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України.

Виклад основних положень. В теорії адміністративного права під правовим регулюванням розуміють цілеспрямований вплив правових норм, що прийняті державою і є відповідними адміністративними засобами забезпечення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб та держави у суспільних відносинах з метою підпорядкування їх юридично встановленому правопорядку, а також охорони та розвитку в інтересах суспільства і держави [3, с. 51]. В свою чергу, під правовим регулюванням діяльності органів внутрішніх справ розуміється ефективний державний вплив на ці органи з метою їх організації відповідно до завдань суспільства і держави в інтересах захисту прав людини і громадянина, який забезпечується певною системою нормативно-правового регулювання [4, с. 45].

Слушною є думка Д.В. Власенка, який стверджує, що адміністративно-правове регулювання діяльності Національної поліції доцільно розглядати як процес упорядкування за допомогою адміністративно-правових норм уповноваженими суб'єктами відповідних суспільних відносин, які виникають у зв'язку із організацією та функціонуванням Національної поліції [5, с. 126].

З аналізу наведених вище дефініцій адміністративно-правового регулювання можемо зробити висновок, що обов'язковим його елементом є наявність певних юридичних засобів, а точніше адміністративно-правових норм за допомогою яких здійснюється владний вплив на суспільні відносини.

Отже, враховуючи вищевикладене, для виявлення проблемних питань адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції, необхідно здійснити аналіз деяких адміністративно-правових норм, що регулюють діяльність останньої.

Проблеми законодавчого забезпечення діяльності поліції можна розглядати з точки зору наявності власне законодавчої бази діяльності поліції та наявності прогалів і колізій в певних нормативних актах.

Так, говорячи про нормативно-правові акти, які стосуються діяльності власне поліції, слід зазначити, що таких на даний час не багато.

Основними правовими актами, що регулюють діяльність поліції є Закон України «Про Національну поліцію», Положення про Національну поліцію, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від **28.10.2015** № **877**, Положення про патрульну службу МВС, затверджене Наказом МВС України від **02.07.2015** № **796**, Постанова Кабінету Міністрів України від **30.09.2015** № **823** «Про однострій поліцейських», Інструкція з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі, затверджена Наказом МВС України від **07.11.2015** № **1395**,

Інструкція про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, затверджена спільним Наказом МВС України та МОЗ України від **09.11.2015** № **1452/735**, постанова Кабінету Міністрів України від **17.12.2008** № **1103** «Про затвердження Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду», Наказ МВС України від **23.12.2015** № **1614** «Про організацію видачі спеціальних жетонів поліцейським».

Поряд з цим, Національна поліція керується у своїй діяльності нормативно-правовими актами, що були прийняті за часів функціонування міліції та регулювали її діяльність, що негативно впливає на діяльність поліції. До зазначених актів належать Закон України від **30.06.1993** № **3353-XII** «Про дорожній рух», Наказ МВС України від **19.12.2012** № **1176** «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей», Інструкція з питань діяльності підрозділів дорожньо-патрульної служби Державтоінспекції МВС, яка затверджена Наказом МВС України від **27.03.2009** № **111**, Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України від **22.02.2006** № **3460-IV**, Постанова Кабінету Міністрів України від **10.10.2001** № **1306** «Про Правила дорожнього руху», лист МВС України від **25.11.2009** № **К-4836** тощо.

Зазначимо, що це далеко не вичерпний перелік нормативно-правових актів, на які посилаються співробітники органів Національної поліції при здійсненні своєї діяльності, проте, вказані правові акти регламентують порядок діяльності працівників міліції. Відповідно до п. 5 Розділу XI Закону «Прикінцеві та перехідні положення», Закон України «Про міліцію» визнано такими, що втратив чинність. А тому, посилення на зазначені акти є незаконним, адже, відповідно до статті 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України.

Національна поліція є органом державної влади, відповідно і її дискреційні повноваження та спосіб їх здійснення повинні полягати виключно в межах принципу законності із застосуванням норм, що мають законну силу під час притягнення до відповідальності юридичних та фізичних осіб. Недотримання цього принципу призводить до негативних наслідків у вигляді руйнування правових підвалин функціонування механізму органів державної влади, як окремих ланок.

Отже, враховуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що

нормативно-правові акти, прийняті за часів функціонування міліції з метою регулювання діяльності останньої, які сьогодні залишаються чинними, потребують перегляду та внесення до них змін з урахуванням сучасних вимог, тенденцій правового регулювання та з метою приведення їх у відповідність з врахуванням змін у законодавстві та прийняттям Закону України «Про Національну поліцію».

Водночас, в контексті нашого дослідження необхідно також зазначити, що у сфері адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції залишаються ще деякі проблемні питання.

Так, стаття 40 Закону містить положення про те, що поліція для забезпечення публічної безпеки і порядку з метою попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб та забезпечення дотримання правил дорожнього руху може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото- і відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману із автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні [2].

Зазначене право впливає з положення статті 9 Закону, яка закріплює, що поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості.

Як бачимо, норма, про яку іде мова, не є імперативною, оскільки не зобов'язує співробітників Національної поліції України у кожному випадку при здійсненні своїх повноважень застосовувати технічні прилади та технічні засоби, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Ми вважаємо, що викладення статті 40 Закону у такій редакції не сприяє досягненню завдань поліції, ефективному виконанню співробітниками поліції своїх повноважень, а також захисту самих поліцейських.

Це насамперед пов'язано з тим, що одним із аспектів реалізації завдань Національної поліції України є провадження в справах про адміністративні правопорушення, що здійснюється співробітниками поліції України з метою своєчасного, всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом.

Так, відповідно до ст. 280 КУпАП орган (посадова особа), в тому числі і співробітники Національної поліції при розгляді справи про адміністративне правопорушення зобов'язані з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, чи заподіяно майнову шкоду, чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на

розгляд громадської організації, трудового колективу, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [6].

Крім того, в процесі провадження в справах про адміністративні правопорушення, що здійснюється співробітниками Національної поліції, останні застосовують різноманітні заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення: адміністративне затримання, особистий огляд і огляд речей, вилучення речей і документів, тимчасове вилучення посвідчення водія, тимчасове затримання транспортних засобів, відсторонення осіб від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції.

Перерахованні вище обставини, а так само і законність застосування заходів забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення встановлюються за допомогою доказів.

Відповідно до ст. 251 КУпАП доказами в справі про адміністративне правопорушення, є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються показаннями ...технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі, які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, ... [6].

Поряд з цим, слід також зауважити, що аналіз судово-адвокатської практики, дозволяє нам констатувати той факт, що законність заходів забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення, а так само і накладення адміністративного стягнення на місці вчинення адміністративного правопорушення або в суді досить часто оскаржується у судовому порядку.

А тому наявність фото- і кінозйомки, відеозапису при оскарженні у судовому порядку рішень органів, компетентних притягувати до адміністративної відповідальності та застосовувати заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення, мали б вирішальне значення.

На наш погляд, з метою забезпечення законності, безпеки та

правопорядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, а також протидії злочинності необхідно зобов'язати співробітників Національної поліції України у кожному випадку при здійсненні своїх повноважень застосовувати технічні прилади та технічні засоби, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Отже, з метою удосконалення адміністративного законодавства та усунення існуючих законодавчих прогалин пропонуємо частину 1 статті 40 Закону України «Про Національну поліцію» викласти в наступній редакції:

ч. 1 Поліція для забезпечення публічної безпеки і порядку з метою:

- 1) попередження, виявлення або фіксування правопорушення;
- 2) охорони громадської безпеки та власності;
- 3) забезпечення безпеки осіб та власної безпеки;
- 4) забезпечення дотримання правил дорожнього руху:

– зобов'язана закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, автоматичну фото- і відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману із автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні;

– має право монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото- і відеотехніку.

ч. 2 Інформація про змонтовану/розміщену автоматичну фототехніку і відеотехніку повинна бути розміщена на видному місці.

3. Особи повинні бути повідомлені співробітником поліції про застосування автоматичної фото- і відеотехніки.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити наступні висновки:

1) нормативно-правові акти, прийняті за часів функціонування міліції з метою регулювання діяльності останньої, які сьогодні залишаються чинними, потребують перегляду та внесення до них змін з урахуванням сучасних вимог, тенденцій правового регулювання та з метою приведення їх у відповідність з врахуванням змін у законодавстві та прийняттям Закону України «Про Національну поліцію»;

2) Закон України «Про національну поліцію» потребує удосконалення в частині закріплення в ньому норм імперативного характеру, що стосуються застосування співробітниками Національної поліції технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проблеми і шляхи удосконалення правового забезпечення управління в органах внутрішніх справ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://semestr.com.ua/book_378_glava_155_3.%C2%A0%C2%A0%C2%A0_C2%A0_C2%A0_Problemi_%D1%96_shljakh.html.
2. Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII «Про Національну поліцію». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/58019/page?text=%EF%F0%E0%E2%EE%ED%E0>.
3. Теремецький В.І. Поняття адміністративно-правового регулювання у сфері оподаткування / В.І. Теремецький // Держава та регіони. Серія «Право». – 2012. – № 1 (35). – С. 50–54.
4. Петрова І.П. Нормативно-правове регулювання організації і діяльності міліції України: дис.канд.юрид. наук: 12.00.07 / Петрова Ірина Павлівна. – Ірпінь, 2004. – 210 с.
5. Власенко Д.В. Сучасний стан адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України / Д.В. Власенко // Право і суспільство. – 2016. – № 4(2). – С. 125–130.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/paran3896#n3896>.

УДК 352(477):327.3

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРАКТИКА СТВОРЕННЯ ПОЛІЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Білорусов Сергій Георгійович,
кандидат технічних наук, доцент,
директор Херсонського обласного центру перепідготовки
та підвищення кваліфікації, працівників органів державної влади,
органів місцевого самоврядування, державних підприємств,
установ і організацій (м. Херсон, Україна)

Шкарапата Ярослав Євстахович,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Аналізується стан законодавства та досвід органів місцевого самоврядування, в тому числі європейський, по створенню та функціонуванню підрозділів правоохоронної

спрямованості – муніципальної поліції. Визначено основні завдання щодо забезпечення охорони правопорядку, профілактики правопорушень, охорони майна, надання окремих видів правової та соціальної допомоги, контролю за дотриманням земельного та природоохоронного законодавства, нагляду за благоустроєм територій. Наголошується на необхідності опрацювання основних правових засад щодо формування поліції місцевого самоврядування з метою забезпечення самодостатності функціонування окремих територіальних громад, прав і свобод людини і громадянина в межах території юрисдикції окремої ради, надання правової і соціальної допомоги громадянам, органам місцевого самоврядування, підприємствам та організаціям тощо. Робиться висновок щодо необхідності розробки правової бази функціонування повноправної моделі муніципальної поліції в Україні.

Ключові слова: децентралізація, місцеве самоврядування, реформування, муніципалітет, поліція, варта, шериф.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРАКТИКА СОЗДАНИЯ ПОЛИЦИИ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Белорусов Сергей Георгиевич,

кандидат технических наук, доцент,

директор Херсонского областного центра переподготовки и повышения квалификации, работников органов государственной власти, органов местного самоуправления, государственных предприятий, учреждений и организаций (г. Херсон, Украина)

Шкарапата Ярослав Евстафиевич,

кандидат технических наук, доцент,

доцент кафедры профессиональных и специальных дисциплин (Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина)

Анализируется состояние законодательства и опыт органов местного самоуправления, в том числе европейский, по созданию и функционированию подразделений правоохранительной направленности – муниципальной полиции. Определены основные задания относительно обеспечения охраны правопорядка, профилактики правонарушений, охраны имущества, предоставления отдельных видов правовой и социальной помощи, контроля за соблюдением земельного и природоохранного законодательства, надзора за благоустройством территорий.

Возникает необходимость проработки основных правовых принципов относительно формирования полиции местного самоуправления с целью обеспечения самодостаточности функционирования отдельных территориальных общин, прав и свобод человека и гражданина в пределах территории юрисдикции отдельного совета, предоставления правовой и социальной помощи гражданам, органам местного самоуправления, предприятиям и организациям и тому подобное. Делается вывод о необходимости разработки правовой базы функционирования полноправного модели муниципальной полиции в Украине.

Ключевые слова: децентрализация, местное самоуправление, реформирование, муниципалитет, полиция, охрана, шериф.

LEGAL FRAMEWORKS OF FORMING AND PRACTICAL WORKER OF CREATION OF
POLICE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

Belaruss Sergey Georgievich,
candidate of engineering sciences, associate professor,
director of the Kherson regional center of retraining and in-plant training, workers of
organs state power, organs of local self-government,
state enterprises, establishments and organizations (Kherson, Ukraine)

Shkarapata Yaroslav Evstafievich,
candidate of engineering sciences, associate professor,
Associate Professor of department of professional and special disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The state of the legislation and experience of local self-government bodies, including the European, on the establishment and functioning of the divisions of law-enforcement orientation – the municipal police. Basic tasks are certain in relation to providing of guard of law and order, prophylaxis of offences, guard of property, grant of separate types of legal and social aid, control after the observance of land and nature protection legislation, supervision after equipping with modern amenities of territories. It is marked on the necessity of working of basic legal principles in relation to forming of police of local self-government with the aim of providing of all-sufficient ness off unctioing of separate territorial communities, rights and freedoms of man and citizen within the limits of territory of jurisdiction of separate advice, grant of legal and social aid to the citizens, to the organs of local self-government, enterprises and organizations and others like that. The conclusion about the need for a legal framework for the functioning of a full-fledged municipal police model in Ukraine.

Key words: decentralization, local government, reform, municipality, police, security, sheriff.

Постановка проблеми. Серед завдань сучасного розвитку української державності – пріоритетом є вдосконалення законодавства, в тому числі в контексті реформування місцевого самоврядування, децентралізації влади та нової по суті правової системи.

Проблеми охорони громадського порядку на місцевому рівні і боротьби зі злочинністю є злободенними для населення територіальних громад України і потребують відповідних ресурсів та правового забезпечення. Їх вирішенню, може сприяти процес реформування МВС, функціонування новоствореної Національної поліції, утворення в тому чи іншому вигляді муніципальної варти, яка має забезпечити громадську безпеку й профілактику більшості видів злочинів на місцевому рівні.

Крім того, мають знайти вирішення питання встановлення партнерських стосунків між органами внутрішніх справ і суспільством, а на місцевому рівні з конкретними громадами, розроблення нових дієвих моделей компетенції місцевого самоврядування в галузі охорони правопорядку та забезпечення дієвого громадського контролю за їх

діяльністю.

Цьому може сприяти урахування позитивного іноземного досвіду щодо формування муніципальних органів поліції.

Вивчення проблем створення місцевої поліції серед численних досліджень системи ОВС у науковій літературі є не достатнім, потребує систематизації в контексті опрацювання конкретних проектів та досвіду.

Загальні проблеми здійснення повноважень органів місцевого самоврядування в охороні громадського порядку та окремі аспекти організації та діяльності муніципальної поліції (міліції) аналізувалися у роботах В.Б. Авер'янова, К.С. Бельського, О.Г. Бухтіярова, Г.С. Зубка, Л.М. Долі, А.В. Губанова, Т.І. Гудзь, В.Б. Дубовика, Я.М. Когута, О.М. Кононова, В.А. Орлова, О.М. Попова, К.В. Сесемка, Ю.П. Солов'я, Є.Ю. Шихова та ін. [7, 8]. В даний час формується нове бачення організації охорони громадського порядку щодо забезпечення діяльності муніципальної (місцевої) поліції європейського зразку та визначення оптимальних шляхів її розбудови в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз.

В даний час йде процес реформування правоохоронних органів, змінюється законодавство, що в свою чергу потребує вироблення сучасних алгоритмів їх практичної діяльності. Необхідно продовжити фахову дискусію щодо створення муніципальної поліції або інших споріднених структур з визначенням конкретного переліку завдань щодо їх функціонування.

Визначення актуальних питань та змін законодавства сприяє створенню ефективної моделі функціонування місцевої поліції в системі місцевого самоврядування в Україні. Відповідно до цього постають такі завдання:

- визначення загальних тенденцій реформування органів правопорядку в Україні в умовах децентралізації та реформи місцевого самоврядування, підвищення рівня злочинності та необхідності швидкого реформування щодо її локалізації та подальшого зниження;

- аналіз європейського досвіду здійснення охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю муніципальною (місцевою) поліцією та можливості його використання в Україні;

- визначення пріоритетів запровадження нової моделі соціально-правового обслуговування населення поліцією в умовах децентралізації влади та розвитку місцевого самоврядування;

- формування пропозицій щодо визначення основних напрямів подальшого удосконалення нормативно-правового регулювання організації та діяльності місцевої поліції в Україні та практики його застосування.

Громадянське суспільство, яке активно формується, має забезпечити необхідний зустрічний рух для реформи системи державної влади в

контексті її децентралізації та реалізації збалансованої регіональної політики, що потребує широкого обговорення та швидкого запровадження нововведень в усіх сферах місцевого розвитку. Мають бути стимульовані розвиток інфраструктури та ініціативи громад.

Реформа місцевого самоврядування має забезпечити самодостатність регіонів та окремих громад, створити умови для покращення життєдіяльності територіальних громад, а саме: формування територіальних громад, здатних і спроможних самостійно або через органи місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення, чіткий розподіл повноважень між рівнями органів місцевого самоврядування, місцевими органами виконавчої влади та територіальними органами центральних органів виконавчої влади. Реформування має підвищити рівень якості життя людей у містах, селищах та селах шляхом забезпечення спроможності органів місцевого самоврядування створювати економічні та соціальні умови розвитку територіальних громад та їх об'єднань, забезпечити доступність жителів громади до адміністративних, соціальних, безпекових та інших послуг.

В даний час йде активне опрацювання основних правових засад щодо формування поліції місцевого самоврядування (муніципальної поліції, інституту «шерифів»).

В даний час в комітетах Верховної Ради України відпрацьовуються механізми та правові норми щодо надання органам місцевого самоврядування можливості створювати місцеві органи муніципальної варти, які в жодному разі не дублюватимуть функції поліції, проте матимуть механізм забезпечення функції охорони справляння адміністративних штрафів за незаконно встановлені МАФи, припинення незаконних забудов, парковки, запобігання побутових конфліктів та з інших питань. З одного боку, це розвантажить нову Національну поліцію від дріб'язкових функцій, а з іншого – нові підрозділи займатимуться питаннями, які належать до забезпечення наповнення місцевих бюджетів.

В проекті Закону України «Про поліцію місцевого самоврядування (муніципальну поліцію)» визначена поліція місцевого самоврядування як спеціальний правоохоронний орган в системі місцевого самоврядування, що створюється міською, районною радою з метою виконання повноважень місцевого самоврядування щодо забезпечення на території, що перебуває під юрисдикцією відповідної ради, законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян та утримується за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету.

Серед основних пріоритетів діяльності поліції місцевого самоврядування є: завдання, що передаються від органів Міністерства внутрішніх справ України в процесі децентралізації управління у сфері

охорони правопорядку, забезпечення прав і свобод людини і громадянина в межах території юрисдикції ради; надання правової та соціальної допомоги громадянам, органам місцевого самоврядування, підприємствам, організаціям та установам, що здійснюють свою діяльність на території юрисдикції ради; забезпечення виконання рішень відповідної ради та її виконавчих органів (прийнятих в межах самоврядних повноважень); сприяння органам Міністерства внутрішніх справ України іншим правоохоронним органам у їх діяльності на території юрисдикції ради щодо забезпечення громадської безпеки.

Особи, прийняті на службу в поліцію місцевого самоврядування, за рішенням міського голови, голови районної ради можуть на договірній основі направлятися в заклади освіти Міністерства внутрішніх справ України або до інших закладів освіти для проходження спеціальної професійної підготовки або для підвищення кваліфікації, яка здійснюється за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету. Крім того, передбачена базова підготовка працівника поліції місцевого самоврядування. Професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації яких здійснюється в межах повноважень органів Міністерства внутрішніх справ України.

В даний час в окремих регіонах України йде апробація основних засад функціонування муніципальної поліції. Так, при територіальних громадах міст Вінниця, Житомир та ін. створені комунальні підприємства «Муніципальна поліція», на які покладені завдання взаємодії з органами виконавчої влади, департаментами та іншими виконавчими органами міської ради, правоохоронними органами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, об'єднаннями громадян, співпрацює з засобами масової інформації, проводить прес-конференції, видає інформаційний бюлетень та інші матеріали.

Місьцеве самоврядування повинно отримати разом із фінансовою децентралізацією автономію щодо реалізації своїх функцій, шляхів і засобів їх здійснення, а, найголовніше – ресурсів, необхідних для ефективного функціонування. Значне місце має бути приділено формуванню дієвих підрозділів муніципальної поліції, їх фаховій підготовці. Потребує зусиль розробка сучасних технологій організації управління та взаємодії при виконанні покладених на муніципальну поліцію завдань.

Муніципальна варта планується як спеціалізований підрозділ в системі органів місцевого самоврядування, який забезпечуватиме на території, що перебуває під юрисдикцією відповідної ради, охорону громадського порядку, законності, прав, свобод та інтересів громадян і має утримуватися за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету. Основні завдання: забезпечення охорони порядку; профілактика правопорушень; інформування органів та підрозділів внутрішніх справ про вчинені злочини,

або дії які несуть загрозу населенню громади; охорона майна, що перебуває у комунальній власності; надання окремих видів правової та соціальної допомоги. Також муніципальній варті довіряють контроль за дотриманням земельного та природоохоронного законодавства, нагляд за благоустроєм території, дотримання чистоти вулиць, парків, скверів та прибудинкових ділянок, паркування автотранспорту, охорону пам'яток, упорядкування організації торгівлі, громадського харчування та побутового обслуговування тощо.

Муніципальна варта, відповідно до проекту закону, створюється у містах обласного значення, а також на території юрисдикції об'єднаної територіальної громади за рішенням відповідних рад. Положення про Муніципальну варту та дисциплінарний статут ще потрібно затвердити КМУ, тому уявити повну картину того, як виглядатимуть муніципальні вартові наразі також неможливо. Муніципальна варта буде діяти згідно Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку».

В даний час готується до розгляду закон про муніципальні органи правопорядку із визначенням їх функцій та повноважень.

Закон про муніципальну варту покликаний реформувати одразу дві сфери життя: роботу правоохоронних органів та місцеве самоврядування. Муніципальна варта не належатиме до підрозділів МВС. Це буде орган, чий працівники будуть відповідальні, підзвітні і підконтрольні територіальній громаді і відповідній раді, яка прийняла рішення про її створення.

Зазначені структури мають діяти у містах обласного значення, на території юрисдикції об'єднаних територіальних громад за рішенням відповідних рад. У межах однієї ради може бути створена лише одна муніципальна варта.

Крім того, в суспільстві приділяється значна увага обговоренню стратегії попередження злочинів засобами окремих громад, створення систем місцевої відповідальності та взаємодії з органами правопорядку тощо. Загалом мова йде про правоохоронну діяльність на рівні територіальних громад в межах повноважень органів місцевого самоврядування з елементами поліцейського обслуговування за допомогою членів громад.

В Україні в умовах реформування правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування доречно використання позитивного досвіду поліції зарубіжних країн у сфері комунального поліціювання за різними напрямками.

Органи місцевого самоврядування повинні стати організатором охорони громадського порядку, як це здійснюється в зарубіжних країнах, а поліція, зі свого боку, зобов'язана вносити пропозиції щодо удосконалення цієї діяльності.

Так, у вересні 2015 року, тогочасний заступник голови МВС

Ека Згуладзе презентувала окремі пріоритети програми «Український шериф», яка має бути реалізована в межах реформи та забезпечить оптимізацію витрат на забезпечення відповідних фахових функцій. Крім того, вона підкреслила: «... ми отримуємо універсального поліцейського який сам володіє інформацією за всіма напрямками, а не очікує коли йому розкажуть інші. Кількість таких поліцейських ми зараз розраховуємо, але на селі хотілося б мати більше ніж зараз» [10].

Муніципальні поліцейські формування функціонують у поліцейських системах більшості розвинених країн Європи. Їх структура, організація, обсяг компетенції є достатньо різноманітними і залежать перш за все від організації державного управління, адміністративно-територіального устрою, політико-правових традицій. У кількісному та якісному відношенні муніципальні органи поліції найбільш розвинені в країнах з децентралізованими системами управління, які побудовані на принципах місцевого самоврядування.

Аналіз організаційно-правових засад, стратегії і тактики поліцейської діяльності за кордоном сприятиме якісному розвитку національних та місцевих органів правопорядку. Безсумнівно, що позитивний світовий досвід може бути корисним в Україні.

Підходи до формування муніципальної поліції, її структури і завдань різні, але є їй спільні, характерні ознаки. Практично всюди муніципальна поліція включає в себе так звану «зовнішню службу», тобто поліцію, яка в основному займається патрулюванням на відповідних територіях, подекуди до даної служби входять кінні підрозділи.

На сьогодні в Україні вже діє муніципальна поліція в Луцьку, Тернополі та Житомирі. Кожна з цих служб має свій спектр роботи. У Луцьку, наприклад, вона контролює несанкціоновану забудову, стихійну торгівлю, паркування автомобілів. У Житомирі – відповідає за охорону комунальних об'єктів. У місті Вінниця муніципальна поліція створена за досвідом прибалтійських міст, і в першу чергу дбає про порядок і чистоту, а також виконує повноваження щодо заходів по зупиненню самовільних робіт, контролю виконання планових чи аварійних робіт, встановленню захисних огорож у зв'язку з будівництвом. Вона виявляє факти самовільного зайняття земельних ділянок, визначає якість вихідних матеріалів для дорожніх робіт тощо. А наприклад, в Херсонській області Збурівська сільська рада вже більше 10 років має «шерифів» – інспекторів сільської ради з питань правопорядку, які працюють на громадських засадах та завдяки профілактичній роботі яких тут вже давно забули, що таке тяжкі злочини.

В даний час на Херсонщині за підтримки Ради оборони регіону спільно з Головним управління національної поліції в області, обласною державною адміністрацією та обласним центром зайнятості, реалізується

новий соціальний проект «Шерифи», який передбачає підготовку **150** ветеранів АТО в якості «шерифів» для патрулювання у трьох прикордонних із Кримом територіях, а саме: Каланчацькому, Генічеському, Чаплинському районах Херсонської області.

На сьогодні вже **63** колишніх учасників АТО отримали оплачувану роботу шерифів та разом з поліцією забезпечують охорону правопорядку в населених пунктах області.

Фінансування громадських робіт в рамках діючого соціально направленою проекту здійснюється протягом **2016** року за рахунок коштів місцевих бюджетів та Фонду загальнообов'язкового державного страхування в Україні на випадок безробіття [11].

Висновки. Створені відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» правоохоронні органи відносяться до системи державних органів виконавчої влади і прямо пов'язані з децентралізацією та реформою управління, які характеризуються майбутнім перерозподілом повноважень на користь відповідних формувань системи місцевого самоврядування.

Місцеві органи самоврядування повинні мати право визначати, за допомогою яких сил і засобів вирішувати завдання у сфері охорони громадського порядку, забезпечення відповідними фінансовими ресурсами та якісними комунікаціями, що сприятиме реальній незалежності в межах визначеної компетенції з питань організації та забезпечення громадського порядку. А тому в сучасних умовах наявність ефективного законодавства, дієвої практичної організації та діяльності підрозділів місцевої поліції набуває все більшої ваги. Відпрацьовуються моделі побудови муніципальних правоохоронних структур. Ці моделі розрізняються за порядком утворення, джерелами та способами фінансування, здійсненням кадрової політики, формами й методами службової діяльності, правовим статусом, показниками несення служби, за характером взаємовідносин з іншими організаціями та кращі практики мають бути в подальшому систематизовані з метою обрання ефективної моделі соціального-правового обслуговування та захисту населення територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України: Академічний курс. Том 1: Підруч.: у двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К,: Видавництво «Юридична думка», **2004**. – **584** с.

2. Бухтіяров О. Муніципальні поліцейські органи деяких зарубіжних країн: повноваження та порядок фінансування // Підприємництво, господарство і право. – **2009**. – № 1. – С. **41-45**.

3. Гудзь Т.І. Муніципальна поліція як форма реалізації правоохоронної функції місцевого самоврядування: дис. кандидата юрид. наук : **12.00.02** / Гудзь Тетяна Іванівна. – **Х., 2012.** – **225 с.**

4. Доля Л.М. Становлення місцевої міліції в Україні // Наука і правоохоронна. – **2008.** – № 1. – С. **116-123.**

5. Дубовик В.Б. Муніципальні правові механізми охорони права в Україні / В. Б. Дубовик // Форум права. – **2013.** – № 1. – С. **266-271.** – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13dvbpvu.pdf>.

6. Дубовик В.Б. Муніципальні форми та механізми забезпечень охорони права в Україні: проблеми теорії та практики : авто – реф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. **12.00.02** «Конституційне право; муніципальне право» / В.Б. Дубовик. – Маріуполь, **2013.** – **20 с.**

7. Зубко Г. «Децентралізація підвищує якість життя на місцевому рівні і дає свободу у прийнятті рішень». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248172188&cat_id=2442429.

8. Когут Я.М. Адміністративно-правове регулювання діяльності органів місцевої міліції. – Луцьк, **2008.** – **162 с.**

9. Орлов В.А. Сучасні проблеми становлення та розвитку муніципальної міліції в Україні / В.А. Орлов // Форум права. – **2013.** – № 3. – С. **442-447.** – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_74.pdf.

10. Про суть програми «Український шериф» // Інтерв'ю заступника міністра внутрішніх прав Е. Згуладзе від **25.09.2015** року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/life/interview/intervyu-s-pervym-zamom-glavy-mvd-ekoy-zguladze-gai-i-mreo-skoro-ne-budet-693.html>.

11. Общественный порядок в трех приграничных районах Херсонской области будут обеспечивать «шерифы». // Информационное агентство Украинский национальные новости. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/ru/news/1594767-gromadskiy-poryadok-utrokh-prikordonnikh-rayonakh-khersonschini-zabezpechivatimut-sherifi>.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 004.9

КІБЕРВІЙНИ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Бараненко Роман Васильович

кандидат технічних наук, доцент,
професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Поляков Володимир Сергійович

старший викладач кафедри професійних та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Інформаційна безпека відіграє важливу роль у забезпеченні інтересів будь-якої держави. Створення розвиненого й захищеного інформаційного середовища є неодмінною умовою розвитку суспільства та держави. Останнім часом в багатьох країнах все більше уваги приділяється проблемам захисту інформації та пошуків шляхів її вирішення.

Розглянуто основні складові інформаційної безпеки та саму систему інформаційної безпеки як низку підсистем.

Визначено об'єкти та суб'єкти інформаційної безпеки. Надано перелік загроз інформаційній безпеці. Проаналізовано принципи забезпечення інформаційної безпеки держави.

Розглянуто поняття «інформаційної війни» як одного з різновидів військових дій. Розглянуто поняття критичної інфраструктури, проаналізовано загрози та методи захисту, наведено усереднений сценарій протиправних дій та приклади кібератак на критичну інфраструктуру держави-супротивника.

Ключові слова: інтернет, комп'ютерні злочини, інформаційна безпека, кібератака, кібервійна, критична інфраструктура.

КИБЕРВОЙНЫ: ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Бараненко Роман Васильевич

кандидат технических наук, доцент,

профессор кафедры профессиональных и специальных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,

г. Херсон, Украина)

Поляков Владимир Сергеевич

старший преподаватель кафедры профессиональных и специальных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,

г. Херсон, Украина)

Информационная безопасность играет важную роль в обеспечении интересов любого государства. Создание развитой и защищенной информационной среды является непременным условием развития общества и государства. В последнее время во многих странах всё больше внимания уделяется проблемам защиты информации и поисков путей ее решения.

Рассмотрены основные составляющие информационной безопасности и сама система информационной безопасности как совокупность подсистем.

Определены объекты и субъекты информационной безопасности. Дан перечень угроз информационной безопасности. Проанализированы принципы обеспечения информационной безопасности государства.

Рассмотрено понятие «информационной войны» как одной из разновидностей военных действий. Рассмотрено понятие критической инфраструктуры, проанализированы угрозы и методы защиты, приведены усредненный сценарий противоправных действий и примеры кибератак на критическую инфраструктуру государства-противника.

Ключевые слова: интернет, компьютерные преступления, информационная безопасность, кибератака, кибервойна, критическая инфраструктура.

CYBERWARS: THE MAIN PROBLEMS TO PROVIDE OF STATE'S INFORMATION SECURITY

Baranenko Roman Vasilyovich,

candidate of technical sciences, assistant professor,

professor of department of professional and special disciplines,

(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,

Kherson, Ukraine)

Polyakov Volodymyr Sergiyovych,

senior lecturer of department of professional and special disciplines,

(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,

Kherson, Ukraine)

Information security plays an important role in securing the interests of any state. Creation of a developed and protected information environment is an indispensable condition

for the development of society and the state. Recently, in many countries, more and more attention is paid to the problems of information security and searching the ways to solve it.

Information security is a state of protection of the information environment of a society, which ensures its formation, use and development in the interests of citizens, organizations, and the state.

Information security has three main components: confidentiality, integrity and availability.

The information security system today has a number of subsystems. The study of scientific-theoretical and practical problems of information security will determine and solve the problem of creating an information security system that would function effectively.

Depending on the type of threats, information security can be considered as ensuring the state of protection of personality, society, state from the influence of poor-quality information; information and information resources from unlawful influence of unauthorized persons; information rights and freedoms of man and citizen.

The objects and subjects of information security are considered. The threats to information security are listed. The principles of ensuring information security of the state are analyzed.

The most dangerous threats to public interests in the information society are the uncontrolled proliferation of information weapons. The concept of "information war" as one of the varieties of military actions is considered. Among the new most important means of "information warfare" today are called various mathematical, software tools such as "viruses" and "bookmarks", means of remote erasure generators of electromagnetic pulses of information recorded on magnetic media, means of uncontrolled connection to closed information networks, etc.

The concept of critical infrastructure is considered, threats and methods of protection are analyzed, the averaged scenario of unlawful actions and examples of cyber attacks on the critical infrastructure of the enemy state are presented.

Keywords: cyberattack, computer crimes cyberwar, information security, Internet, critical infrastructure.

Вступ і постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій активізував зміщення акцентів на «інформаційні» аспекти суспільного життя. Основною цінністю для суспільства стають інформаційні ресурси. У зв'язку з цим питання забезпечення інформаційної безпеки отримують все більшу актуальність.

Гібридна війна, ключовим елементом якої є інформаційний чинник, формує довгострокові виклики для Української держави. У нещодавній проголошеній «Стратегії реформ – 2020» заявлено про необхідність реформи системи національної безпеки і оборони, одним з ключових пріоритетів якої має стати кібернетична безпека [1].

Аналіз попередніх досліджень. Серед зарубіжних вчених вагомий внесок у розгляд питання забезпечення інформаційної безпеки держави внесли Г. Кіссінджер, З. Бжезинський, Л. Браун, Ч. Флавін, Х. Френч. Серед вітчизняних дослідників хотілося б відзначити праці О. Сосніна, В. Грубова,

В. Домарьова, В. Ліпкана, В. Косевцова, І. Бінько, В. Мунтіяна, Г. Почепцова, О. Литвиненко та інших.

Дослідженням інформаційної безпеки України займалися також В. Беляков, М. Демкова, Л. Задорожня, В. Кирик, А. Крутських, Н. Кушакова-Костицька, А. Леваков, Е. Макаренко, В. Роговець. Особливо важливі питання для осмислення інформаційної безпеки як виду соціально важливої діяльності середовища охарактеризовані в працях вітчизняних вчених: В.П. Горбуліна, Г.В. Іващенко, Б.А. Кормича, М.Б. Левицької, В.М. Лопатіна, Ю.Є. Максименко, А.І. Марущака, Г.В. Новицького, А.А. Стрельцова.

Метою даної роботи є визначення заходів забезпечення інформаційної безпеки держави.

Об'єктом дослідження є система інформаційної безпеки як сукупність явищ та процесів, захист яких є метою діяльності відповідних служб. Предметом дослідження є характеристика елементів, критеріїв та заходів забезпечення системи інформаційної безпеки.

Основний матеріал. Необхідно розглядати правове забезпечення інформаційної безпеки в якості самостійного комплексного напрямку правового регулювання, здійснюваного в рамках реалізації державної політики в галузі забезпечення інформаційної безпеки, що утворюється сукупністю інститутів і норм інформаційного, конституційного, цивільного, адміністративного та кримінального права, що регулюють відносини в сфері протидії загрозам безпеки об'єктів національних інтересів в інформаційній сфері [2].

Інформаційна безпека відіграє важливу роль у забезпеченні інтересів будь-якої держави. Створення розвиненого й захищеного інформаційного середовища є неодмінною умовою розвитку суспільства та держави. Останнім часом у світі відбуваються якісні зміни в процесах управління, зумовлені інтенсивним впровадженням сучасних інформаційних технологій. Разом з цим посилюється небезпека несанкціонованого втручання в роботу інформаційних систем, і вагомість наслідків такого втручання дуже сильно зростає. Як наслідок, в багатьох країнах все більше уваги приділяється проблемам захисту інформації та пошуків шляхів її вирішення [3].

У найзагальнішому випадку інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного середовища суспільства, який забезпечує його формування, використання й розвиток в інтересах громадян, організацій, держави [4].

За іншим визначенням інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та недостовірність інформації, що використовується; негативний

інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації» [5].

Згідно з [6] під інформаційною безпекою розуміється: по-перше, здатність держави, суспільства, соціальної групи забезпечити з визначеною імовірністю достатні й захищені інформаційні ресурси, надійність функціонування інформаційно-комунікативних систем в інтересах стійкого розвитку суспільства; по-друге, протистояти інформаційним небезпекам і загрозам, негативним інформаційним впливам на суспільну й індивідуальну свідомість, психіку людей, а також на інформаційні структури; по-третє, виробляти особистісні й групові навички і вміння безпечного поводження; по-четверте, підтримувати постійну готовність до адекватних мір в інформаційному протиборстві.

Інформаційна безпека має три основні складові: конфіденційність, цілісність і доступність. Конфіденційність належить до захисту чутливої інформації від несанкціонованого доступу. Цілісність означає захист точності і повноти інформації та програмного забезпечення. Доступність – це забезпечення доступності інформації і основних послуг для користувача в потрібний для нього час [7].

Система інформаційної безпеки сьогодні є низкою підсистем. Вивчення науково-теоретичних та практичних проблем інформаційної безпеки дозволить визначити та розв'язати завдання щодо створення системи інформаційної безпеки, яка б функціонувала ефективно.

В залежності від виду загроз інформаційну безпеку можна розглядати як забезпечення стану захищеності особистості, суспільства, держави від впливу неякісної інформації; інформації та інформаційних ресурсів від неправомірного впливу сторонніх осіб; інформаційних прав і свобод людини і громадянина [8].

Згідно з [8] об'єктами інформаційної безпеки можуть бути: свідомість, психіка людей; інформаційні системи різного масштабу й різного призначення. До соціальних об'єктів інформаційної безпеки зазвичай відносять особистість, колектив, суспільство, державу, світове товариство. До суб'єктів інформаційної безпеки відносяться:

- держава, що здійснює свої функції через відповідні органи;
- громадяни, суспільні або інші організації і об'єднання, що володіють повноваженнями по забезпеченню інформаційної безпеки відповідно до законодавства.

Інформаційна безпека особистості – це захищеність психіки й свідомості людини від небезпечних інформаційних впливів: маніпулювання свідомістю, дезінформування, спонукання до самогубства, образ і т.ін [9].

Інформаційна безпека держави (суспільства) характеризується мірою захищеності держави (суспільства) та стійкості основних сфер життєдіяльності (економіки, науки, техносфери, сфери управління, військової справи і т.ін.) відносно небезпечних (дестабілізуючих, деструктивних, що вражають державні інтереси і т.ін.) інформаційних впливів, причому як з впровадження, так і добування інформації. Інформаційна безпека держави визначається здатністю нейтралізувати такі впливи [4].

Доктрина інформаційної безпеки України визначає на сучасному етапі такі реальні й потенційні загрози інформаційній безпеці [10]:

1) у зовнішньополітичній сфері:

- поширення у світовому інформаційному просторі викривленої, недостовірної та упередженої інформації, що завдає шкоди національним інтересам України;

- прояви комп'ютерної злочинності, комп'ютерного тероризму, що загрожують сталому та безпечному функціонуванню інформаційно-телекомунікаційних систем;

- зовнішні негативні інформаційні впливи на суспільну свідомість через засоби масової інформації, а також мережу Інтернет;

2) у сфері державної безпеки:

- негативні інформаційні впливи, спрямовані на підрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканості кордонів України;

- використання засобів масової інформації, а також мережі Інтернет для пропаганди сепаратизму за етнічною, мовною, релігійною та іншими ознаками;

- несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів органів державної влади;

- розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законодавством таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави;

3) у воєнній сфері:

- порушення встановленого регламенту збирання, обробки, зберігання й передачі інформації з обмеженим доступом в органах військового управління та на підприємствах оборонно-промислового комплексу України;

- несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів, незаконне збирання та використання інформації з питань оборони;

- реалізація програмно-математичних засобів із метою порушення функціонування інформаційних систем у сфері оборони України;

- перехоплення інформації в телекомунікаційних мережах, радіоелектронне глушіння засобів зв'язку та управління;

- інформаційно-психологічний вплив на населення України, зокрема на особовий склад військових формувань, з метою послаблення їх готовності до оборони держави та погіршення іміджу військової служби;

4) у внутрішньополітичній сфері:

- недостатня розвиненість інститутів громадянського суспільства, недосконалість партійно-політичної системи, непрозорість політичної та громадської діяльності, що створює передумови для обмеження свободи слова, маніпулювання суспільною свідомістю;

- негативні інформаційні впливи, зокрема із застосуванням спеціальних засобів, на індивідуальну та суспільну свідомість;

- поширення суб'єктами інформаційної діяльності викривленої, недостовірної та упередженої інформації.

Враховуючи, що сьогодні кіберпростір стає ареною конфліктів між державами, організаціями та приватними особами за сучасних умов активізації міжнародних терористичних, екстремістських організацій та злочинних структур, які використовують інформаційні технології для реалізації своїх злочинних намірів, забезпечення інформаційної безпеки є однією з найважливіших складових системи забезпечення національної і міжнародної безпеки [11].

Під інформаційним середовищем розуміють сферу діяльності суб'єктів, пов'язану зі створенням, перетворенням і споживанням інформації. Інформаційне середовище умовно поділяється на три основні предметні частини [4]:

- створення і розповсюдження вихідної та похідної інформації;

- формування інформаційних ресурсів, підготовки інформаційних продуктів, надання інформаційних послуг;

- споживання інформації;

та дві забезпечувальні предметні частини:

- створення й застосування інформаційних систем, інформаційних технологій і засобів їхнього забезпечення;

- створення й застосування засобів і механізмів інформаційної безпеки.

Забезпечення інформаційної безпеки – це сукупність заходів, призначених для досягнення стану захищеності потреб особистостей, суспільства і держави в інформації.

Принципами забезпечення інформаційної безпеки держави є:

- законність, дотримання балансу інтересів особистості, суспільства й держави;

- взаємна відповідальність суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки;
- інтеграція систем національної та міжнародної безпеки.

Загрози державним інтересам виявляються у вигляді отримання протиправного доступу до інформації, що складає державну таємницю, або до інформації, що має конфіденційний характер, розкриття якої призведе до збитків або репутаційних втрат.

Найнебезпечнішими загрозами державним інтересам в інформаційному суспільстві є неконтрольоване розповсюдження інформаційної зброї.

Інформаційна зброя є сукупністю засобів, методів і технологій, що забезпечують можливість силового впливу на інформаційну сферу супротивника з метою руйнування його інформаційної та управлінської інфраструктури.

Враховуючи, що під впливом інформаційних атак може цілеспрямовано змінюватися світогляд та мораль як окремих осіб, так і суспільства загалом, нав'язуватися чужі інтереси, мотиви, спосіб життя, на перший план виходить аналіз сутності та форм проявів скритого агресивного впливу, вияву дій, що мають цілеспрямоване агресивне спрямування та які суперечать інтересам національної безпеки, вироблення механізмів протидії їм у всіх напрямках [12].

З огляду на активізацію впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) до всіх критично важливих сфер життєдіяльності людини та держави, протистояння у кіберпросторі шляхом проведення кібернетичних атак (ударів) виходить на більш високий рівень міждержавних відносин. Крім того, це призводить до трансформації державної політики більшості провідних держав у питанні контролю за власним кіберпростором та посиленні яскраво виражених обмежувальних тенденцій [13].

Захист інформаційного суверенітету держави тісно пов'язаний із поняттям інформаційної безпеки, що означає контроль над інформаційними потоками, обмеження використання провокаційної, ворожої суспільству інформації, включаючи контроль над рекламою; захист національного інформаційного простору від зовнішньої інформаційної експансії [3].

Згідно з [14] інформаційна безпека суспільства забезпечується його захистом від шкідливих інформаційних впливів в ході інформаційної війни, яка має відносно суспільства, наступні цілі: 1) тактичну, тобто нав'язати свою політичну волю через ідеологічну, психологічну обробку народу, армії, військово-політичного керівництва країни в інтересах створення необхідної громадської думки; 2) стратегічну, тобто змінити спосіб життя, роз'єднати

народ, знищити морально-політичний потенціал суспільства й зруйнувати державу зсередини шляхом ідеологічної революції, руйнування національної самосвідомості, розмивання почуттів патріотизму, культури, традицій, історичної пам'яті, підриву духовно-етичних засад. Шкідливий інформаційний вплив на суспільство реалізується в основному через ЗМІ, в т.ч. електронні комунікації, шляхом створення та впровадження штампів, доступних для розуміння людини, ігри на почуттях страху, надії, роздратування та інших, що викликають стан агресії або безвиході. Формується прагнення піти з реального світу, замінити його традиційно штучним (алкоголізм, наркоманія, прихід до деструктивних сект) або віртуальним (телевізійний, комп'ютерний), посилення соціально-політичних, економічних і духовних колізій.

В розвинутих країнах концепція інформаційної війни є складовою воєнної доктрини, що обумовлює спеціальну підготовку особового складу і окремих підрозділів для проведення інформаційних операцій; практика міжнародних, регіональних та етнічних конфліктів виявила унікальність застосування інформаційної зброї для впливу на міжнародне співтовариство та для боротьби за геополітичні інтереси [15].

«Інформаційна війна» є одним з різновидів військових дій: дій, прийнятих для досягнення інформаційної переваги в інтересах національної військової стратегії та здійснюваних шляхом впливу на інформацію та інформаційні системи противника при одночасному захисті власної інформації та своїх інформаційних систем [16].

Досі в світі не вироблено загальноприйнятого визначення «інформаційної зброї». До характерних рис інформаційного зброї можна віднести її якісну універсальність, радикальність впливу, доступність. Вона відрізняється широким вибором часу й місця застосування. Для її приведення в дію не потрібно великих армій, що робить інформаційну війну порівняно економічною. Її застосування носить знеособлений характер, легко маскується під звичайну діяльність. Одночасно важко визначити її «зворотну адресу» й національну приналежність. Агресія може фактично здійснюватися державами «чужими руками» або таким чином, що в якості відповідального за інформаційний напад буде підставлено невинну державу [17].

Інформаційна зброя не знає географічних відстаней, підриває традиційне поняття державних кордонів, роблячи їх технологічно проникними. Використання цієї зброї може відбуватися досить приховано («буденно»), не доводячи справу до оголошення «гарячої» війни; не потребує великої й видимої підготовки. Часом жертва може навіть не усвідомлювати, що знаходиться під інформаційним впливом. До того ж, у зв'язку з відсутністю систем і методик, що оцінюють загрозу і заздалегідь

попереджають про підготовлюваний напад, ускладнюється можливість протидіяти такій агресії [17].

Серед нових найбільш важливих засобів «інформаційної війни» сьогодні називають різні математичні, програмні засоби типу «вірусів» і «закладок», засоби дистанційного стирання генераторами електромагнітних імпульсів інформації, що записана на магнітних носіях, засоби неконтрольованого підключення до закритих інформаційних мереж та ін.

За даними видання **The Daily Beast** [18], згідно зі звітом ФБР, кібервійська КНР є «найбільшою цілісною загрозою США у сфері кібертероризму» та силою, що вже зараз може володіти потенціалом «знищувати життєво важливу інфраструктуру, отримувати доступ до банківських, комерційних, військових та оборонних баз даних».

Під життєво важливою – критичною – інфраструктурою розуміються «системи та об'єкти, фізичні чи віртуальні, настільки життєво важливі для держави, що недієздатність або знищення таких систем або об'єктів підриває національну безпеку, економіку, здоров'я або безпеку населення, або має своїм результатом будь-яку комбінацію з перерахованого вище» [19].

З-поміж загроз критичній інфраструктурі називають пандемії, промислові аварії, терористичну та злочинну діяльність, кібератаки, стихійні лиха тощо [20].

На сьогодні захист критичної інфраструктури ствердився як важливий напрям політики у сфері безпеки країн-членів ЄС і НАТО. Двома основними чинниками, що сформували концепцію захисту критичної інфраструктури, є такі [21]:

- посилення боротьби з міжнародним тероризмом;
- забезпечення безпеки у процесі розроблення та реалізації основних проектів у області інфраструктури для транспортування нафти, нафтопродуктів, газу й інших стратегічних сировинних матеріалів.

Розглядаючи набір потенційних сценаріїв військових дій з використанням мережного середовища (Інтернет) в самій загальній постановці, як взаємодіючих факторів, що характеризують «типовий профіль» такого сценарію можна виділити наступні [22]:

- суб'єкт дії – персону і (або) групу осіб, що мають на меті проведення терористичних дій проти об'єкта (об'єктів), і (або) сукупність їх агентів в мережному середовищі первинного об'єкта атаки, що діють з використання прихованих каналів передачі інформації [23];

- предмет дії – мережна інфраструктура (фізичне середовище передачі даних, комунікаційні засоби та програмне забезпечення), які можуть надавати доступ до інформаційно-обчислювальних ресурсів системи;

– мета дій – використовувати предмет дії (мережну інфраструктуру) для деструктивного впливу на об'єкт (об'єкти), результатом якого будуть різні наслідки (ґрунт для шантажу, замах на життя людей, руйнування вторинних об'єктів і т.п.);

– первинний об'єкт – комп'ютерний комплекс для відносно вузької, але стратегічно важливої або, наприклад, здатної прямо впливати на здоров'я людей, сфери застосування; велика інтегрована система розподілених інформаційно-обчислювальних ресурсів для обслуговування національно значущою сфери діяльності (економіка, промисловість, тощо...), наприклад, енергетична (в т.ч., атомна), транспортна (повітряна або залізнична) система або її елементи (місцеві, регіональні);

– вторинний об'єкт – персону або групу людей, матеріальні об'єкти різного призначення, інформаційні системи, які можуть бути схильні до деструктивних дій з боку первинних об'єктів, аж до знищення.

Усереднений сценарій протиправних дій при цьому повинен, як правило, містити [22]:

– дії, що забезпечують неавторизований доступ до інформації з високим рівнем секретності;

– знищення, модифікацію або заміну програмного коду, що забезпечує нормальне (регламентоване) функціонування системи;

– обмеження доступу зовнішніх або внутрішніх агентів системи безпеки, здатних оперативно запобігти зловмисним діям.

При визначенні потенційних елементів критичної інфраструктури враховують такі чинники та характеристики [24]:

1) масштаб (географічне охоплення території, для якої втрата елемента критичної інфраструктури викликає значну шкоду) – міжнародний, національний, регіональний або територіальний;

2) тяжкість можливих наслідків за такими показниками:

– вплив на населення (кількість постраждалих, загиблих, осіб, які отримали серйозні травми, а також чисельність евакуйованого населення);

– економічна шкода (вплив на ВВП, розмір економічних втрат – прямих і непрямих);

– екологічна шкода (вплив на населення і навколишнє середовище);

– взаємозв'язок з іншими елементами критичної інфраструктури;

– політичний ефект (втрата впевненості в дієздатності влади);

– тривалість впливу (як саме й коли виявлятимуться збитки, пов'язані із втратою чи відмовою об'єктів критичної інфраструктури).

Забезпечення безпеки критичної інфраструктури є складною проблемою для кожної держави і, посилаючись на думку американського дослідника Теда Льюїса [25], головними викликами в цьому напрямі варто назвати такі:

- значущість кожного із секторів критичної інфраструктури та її самої в цілому;
- управління безпекою за умов взаємозалежності діяльності урядових органів, державного й приватного секторів, а також регулюючих та економічних чинників;
- обмін інформацією, який уже на стадії збору та співставлення необхідних даних є значною проблемою, оскільки державні органи є здебільшого вертикально орієнтованими структурами, які переважно накопичують інформацію, а елементи критичної інфраструктури розпорошені між державою та чималою кількістю приватних компаній;
- взаємозалежність елементів і секторів критичної інфраструктури внаслідок притаманних їм комплексних різнорівневих взаємодій та взаємозв'язків.

Зважаючи на те, що більшість систем критичної інфраструктури має мережну архітектуру, Т. Льюїс вважає, що захищати необхідно передусім головні «вузли» цих систем [25]. Саме у такий спосіб з'являється можливість дотримуватися «правила 80-20%», за яким 80% ресурсів мають витратитися на 20% території країни, а також використовувати теорію мереж для організаційних і фізичних структур, призначених для організації захисту критичної інфраструктури.

В Україні критична інфраструктура включає ті матеріальні чи віртуальні (інформацію, що зберігається в реєстрах, базах даних, інформаційних системах органів влади, або передається засобами Національної системи конфіденційного зв'язку) об'єкти й системи, від стабільного функціонування яких залежить можливість досягнення національних інтересів держави [26].

Існує три рівня небезпечних дій в кіберпросторі [27]:

- простий неструктурований: можливість проводити основні кібератаки проти окремих систем, що використовують інструменти, створені кимось іншим;
- просунуто-структурований: можливість проводити більш складні кібератаки проти декількох систем або мереж і, можливо, модифікувати або створювати базові інструменти злому;
- комплексно-координований: можливість до скоординованих кібератак, здатних викликати масове руйнування проти інтегрованих гетерогенних систем захисту (в тому числі криптографічних). Можливість створювати складні інструменти злому.

Прикладом кібератаки на критичну інфраструктуру держави є вірус **Stuxnet**, головною метою якого стало ураження програмованих логічних контролерів, які використовуються для автоматизації технологічних

процесів на заводі зі збагачення урану у місті Нетенз в Ірані. Розповсюджувався вірус тільки через операційні системи **Windows**, оскільки використовував деякі вразливості цієї системи. Найцікавішим є те, що його було запрограмовано на самоліквідацію **24** червня **2012** року.

За деякими версіями вірус **Stuxnet** на підприємство приніс один з контрактних робітників використовуючи **USB-флешку**. Вірус досить швидко розповсюджувався, оскільки мав декілька шляхів зараження:

1) USB-флешка. На інфікованому комп'ютері працює програма, яка копіює вірус на флешку, для подальшого її запуску на інших комп'ютерах. Якщо на флешці уже є будь-яка версія **Stuxnet** – вона переписувалась на більш нову. Головним є те, що заражені таким чином накопичувачі стартували шкідливе програмне забезпечення тільки на **3** різні комп'ютери. Після цього вірус з флешки видалявся. Залежно від версії **Stuxnet** використовувались два способи копіювання інформації на новий комп'ютер для зараження;

– за допомогою файлу **autorun.inf**, який зазвичай присутній на медіа-носіях і являє собою лист задач до виконання, який **Windows** відкриває автоматично для програвання музики чи відео, **Stuxnet** додавав безпосередньо у цей файл, поряд із нормальними командами, свій код, замість того щоб використовувати окремий файл. Тому, коли **Windows** почала перевіряти валідність команд в файлі **autorun.inf** – такий спосіб перестав працювати;

– використовуючи файли **.lnk**, тобто звичайні ярлики **Windows**. **Stuxnet** копіював **dll** бібліотеку і завантажувач для неї на зовнішній носій, а також створював чотири ярлики. Вони використовувались для завантаження вірусу на новий комп'ютер, коли користувач переглядає інформацію на диску. Саме чотири ярлика було необхідно, оскільки кожен з них використовувався для різних версій **Windows**.

2) WinCC. **Stuxnet** шукав комп'ютери, на яких було встановлено **Siemens WinCC** – інтерфейс для **SCADA**-системи. Він підключався за допомогою прописаного до **WinCC** пароля, і нападав на його базу даних за допомогою **SQL**-команд, щоб завантажити й запустити свою копію на комп'ютері з **WinCC**.

3) Через мережні ресурси. **Stuxnet** також поширювався за допомогою загальних папок **Windows**. Маючи доступ до локальної мережі, вірус копіював шкідливі файли до усіх відкритих папок на віддалених комп'ютерах. Для кожного з файлів задавався точний час його запуску. За різними версіями це могло тривати від двох хвилин до наступного дня.

4) Через принтери загального користування. Служба диспетчера друку **Windows** на той час мала вразливість, завдяки якій можна було відправляти віддалені команди на інші комп'ютери в мережі. Використовуючи це вікно в

безпеці **Windows**, **Stuxnet** копіював файли з вірусом на інші машини, а потім запускав їх.

Stuxnet може оновити себе від заражених проектів **Step7**. Якщо заражений проект відкрито, і його версія **Stuxnet** є новішою за ту, що вже встановлено на комп'ютері, то версію буде оновлено.

Крім того, **Stuxnet** використовує вбудовану **P2P** мережу для поновлення старих екземплярів до останньої версії, існуючої в локальній мережі на поточний день. Кожна копія запускає сервер **RPC (Remote Procedure Call)**, і прослуховує з'єднання. Інші копії вірусу, з'єднуючись через своїх клієнтів **RPC**, можуть оновити себе, якщо їх версія старіша, або оновити сервер, якщо він старіший.

Після того, як **Stuxnet** встановлюється на комп'ютері, він намагається зв'язатися з одним з двох серверів через **HTTP**:

- www.mypremierfutbol.com
- www.todaysfutbol.com

Він посилає свою **IP**-адресу й корисні дані, що включають зокрема, інформацію про базову операційну систему, ім'я хоста комп'ютера та доменне ім'я, прапор, який вказує, чи **Siemens Step7** або **WinCC**, які є метою **Stuxnet**, встановлено на комп'ютері.

Сервер може відповісти, відправивши скрипт-файл для **Windows**, який він може вказати для завантаження до поточного процесу або до іншого через **RPC**. Це дозволяє авторам **Stuxnet** оновлювати його віддалено, або запустити абсолютно нові шкідливі програми на заражених комп'ютерах. Передача даних на сервер і з сервера відбувалася в зашифрованому вигляді.

Stuxnet не є шкідливим для звичайних користувачів, так як його мета полягає в тому, щоб змінити **Simatic PLC** виробництва компанії **Siemens Step7** програми, які керують і контролюють ці програмовані логічні контролери (**PLC**), використовують бібліотеку з ім'ям **s7otbxdx.dll** для зв'язку з фактичним **PLC**, щоб читати або змінювати його зміст (коди). **Stuxnet** отримує контроль над усіма запитами, надісланими до **PLC**, оточивши цю бібліотеку. Крім того **Stuxnet** записує свій власний шкідливий код, щоб орієнтуватися на певні конкретні **PLC**. Він приховує свій шкідливий код від користувачів шляхом повернення оригінальних блоків коду замість модифікованих блоків при запиті на читання.

Код **Stuxnet** інфікує програмовані логічні контролери трьома послідовностями атак, названих **A**, **B** і **C** в звіті **Symantec**. Послідовності **A** і **B** однакові, лише з невеликими відмінностями, і мають ті ж самі ефекти. Послідовність **C** є більш просунутою, але є неповною й ніколи не виконується. Послідовності **A** і **B** виконують свої атаки запуску роторів центрифуг при дуже низьких і високих частотах (таких, як **2** і **1410** Гц, відповідно). Цікаво відзначити, що період, в який вони командують

центрифугам обертатися на цих швидкостях, досить короткий (50 і 15 хвилин, відповідно), і відокремлені один від одного: близько 27 днів між атаками. Це, можливо, вказує на те, що архітектори хотіли якомога довше залишатися не поміченими.

Хоча часу, протягом якого центрифуги сповільнювалися або прискорювалися, ймовірно, не було достатньо для того, щоб реально досягти мінімального й максимального значень, вони як і раніше призводили до значних уповільнень і швидкісних злетів. Повільної швидкості достатньо, щоб призвести до неефективно переробленого урану, а високі швидкості, можуть призвести центрифуги до фактичного знищення, так як вони працювали на межі максимальної швидкості.

Stuxnet приховувався від персоналу заводу шляхом установки руткітів на заражених комп'ютерах **Windows**, і на заражених програмованих логічних контролерах, для того, щоб приховати свої файли. Встановивши драйвер на комп'ютерах **Windows**, він приховує себе, маніпулюючи запитами, надісланими до пристроїв.

Перехоплюючи виклики **s7otbxdx.dll**, **Stuxnet** приховує шкідливий код, що він записує на програмовані логічні контролери для саботажу центрифуг, а також захищає ці шкідливі коди від перезапису. Перед тим як шкідлива програма запускає процедуру атаки, він записує нормальні робочі частоти центрифуг і передає ці записані дані до програми-монітору під час атаки. Результатом є те, що система показує нормальну роботу замість оповіщення персоналу про аномальні частоти, на яких центрифуги насправді працюють. **Stuxnet** також змінює деякі процедури на програмованих логічних контролерах, запобігаючи безпечному завершенню роботи системи, навіть якщо оператор виявить, що система не працює в нормальному режимі.

Однак на практиці практично неможливо довести, що такі дії відповідають критеріям кібертероризму, хоча й діяльність вірусу **Stuxnet** дійсно могла створити небезпеку для життя працівників ядерних об'єктів. Але без добровільного зізнання про політичні мотиви організаторів дану дію вкрай складно класифікувати як кібертероризм, швидше, як кібердиверсію [28].

З міжнародно-правової точки зору важливо знайти відповідь на запитання: чи можна акти кіберагресії прирівняти до тих актів «збройного насильства», що підпадають під дію ст. 2(4) Статуту ООН, й чи можна кібератаки вважати тотожними «збройним нападам», що підпадають під дію ст. 51 Статуту ООН. А головне питання полягає в тому, як з міжнародно-правової точки зору розрізнити ситуації, коли країна діє у кіберпросторі з метою власної оборони від тих ситуацій, коли вона є агресором, і що означає в даному разі «міра припустимої самооборони» [28].

Висновки. Введення до міжнародної політики поняття «кібервійна» свідчить про кінець традиційної світової системи гарантії безпеки та вразливість державних суверенітетів. На сьогодні застосування кіберзброї дозволяє досягти необхідної політичної мети з мінімальними затратами. А без міжнародного співробітництва з питань регулювання кіберпростору наш світ має всі шанси постати на порозі нової світової війни. Але війни таємної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стратегія розвитку України – 2020: [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>. – Назва з екрана.
2. А.А. Стрельцов. Цель, структура и методы правового обеспечения информационной безопасности Российской Федерации // Научные и методологические проблемы информационной безопасности (сборник статей). Под ред. В.П. Шерстюка. – М.: МЦНМО, 2004. – С.47-65.
3. Степко О.М. Аналіз головних складових інформаційної безпеки держави // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. – Сер. : Економіка, право, політологія, туризм. – 2011. – Вип. 1(3). – С.90-99.
4. Лук'янова В.В., Інформаційна безпека в умовах розвитку інформаційної системи /В.В. Лук'янова, А.Ю. Лаутар //Вісник Хмельницького національного університету. – 2013. – №2. Т.3 – С. 97-101.
5. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 р.р.: [Закон України: офіц. текст: за станом на 9 січня 2007 р.] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. – № 12. – Ст. 102.
6. Пучков О.О. Інформаційна безпека у контексті сьогоденних реалій: філософський аспект // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2015. – № 60. – С. 239-245.
7. Информационная безопасность [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Information_security.
8. Сутність інформаційної безпеки та захисту інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://5ka.at.ua/load/pravo/sutnist_informacijnoji_bezpeki_ta_zaxistu_informaciji_kursova_robota/49-1-0-24790.
9. Я. Жарков Небезпеки особистості в інформаційному просторі / Жарков Я. // Юридичний журнал. – № 2/2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/print.php?id=2554>.
10. Національна безпека України [Текст] : нормат.-прав. акт. / авт.-упоряд.: Я.Й. Малик, О.І. Береза, М.Ф. Криштанович. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – С. 511, 512.

11. Марков В.В. Напрями діяльності НАТО у справі протидії кіберзлочинності / В.В. Марков, О.В. Караченцев // Право і безпека. – 2014. – № 4 (55). – С. 119-123.

12. Роговец В. Информационные войны в современном мире: причины, механизмы, последствия / В. Роговец // Персонал [Текст]. – 2000. – № 5. – С. 33-38.

13. Косоков О.М., Сірик А.О. Сучасна політика безпеки кіберпростору в умовах його мілітаризації // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. – 2015. – №3 (24). – С. 181-186.

14. Камытов К.Т. Понятие информационной безопасности и угрозы в информационной сфере // «Вестник КГЮА». – 2013. – Вып. 1.

15. Міжнародна інформаційна безпека : Сучасні виклики та загрози [Текст]. – К.: Центр вільної преси, 2006. – 916 с.

16. Леваков А. Пентагон готовится к «информационной войне» // Красная звезда. – 1995. – 17 октября.

17. А.В. Крутских. Война или мир: международные аспекты информационной безопасности // Научные и методологические проблемы информационной безопасности (сборник статей). Под ред. В.П. Шерстюка. – М.: МЦНМО, 2004. – С. 85-96.

18. China's Secret Cyberterrorism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thedailybeast.com/blogs-andstories/2010-01-13/chinas-secret-cyber-terrorism/full>.

19. Uniting and strengthening America by providing appropriate tools required to intercept and obstruct terrorism : USA PATRIOT ACT. – 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://frwebgate.access.gpo.gov>.

20. Critical Infrastructure Resilience Strategy / Australian Government [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tisn.gov.au>.

21. Бірюков Д.С. Захист критичної інфраструктури: проблеми та перспективи впровадження в Україні / Д.С. Бірюков, С.І. Кондратов. – К.: НІСД, 2012. – 96 с.

22. В.А. Васенин Информационная безопасность и компьютерный терроризм // Научные и методологические проблемы информационной безопасности (сборник статей). Под ред. В.П. Шерстюка. – М.: МЦНМО, 2004. – С. 67-83.

23. Грушо А.А., Тимонина Е.Е. Языки в скрытых каналах. // Труды международной конференции «Информационные технологии в науке, образовании, телекоммуникациях, бизнесе». Украина, Крым, Ялта-Гурзуф, 19-29 мая 2003 г.

24. On the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection : Council Directive

2008/114/ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu>.

25. Lewis, T.G. *Critical infrastructure protection in homeland security: defending a networked nation*. – New Jersey: John Wiley & Sons, 2006. – 474 p.

26. Про основи національної безпеки : закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // ВВР. – 2003. – № 39. – Ст. 351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>.

27. Dorothy E. Denning (May 23, 2000). "Cyberterrorism". cs.georgetown.edu. Archived from the original on March 10, 2014. Retrieved June 19, 2016.

28. Дубов Д.В. Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України. / Д.В. Дубов, М.А. Ожеван. – К.: НІСД, 2011. – 30 с.

УДК 343.97(812.5)

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПСИХІЧНОГО НАСИЛЬСТВА У ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Щирська Вікторія Сергіївна,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри професійних та спеціальних дисциплін

(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті представлені результати дослідження, що дозволяють, на думку авторів, дослідити поняття та зміст психічного та фізичного насильства у теорії кримінального права України. Досліджено історичний розвиток цих понять їх значення та види.

Ключові слова: психічного та фізичного насильства, психічний примус, психічне насильство – пов'язане з розладом здоров'я; психічне насильство – не пов'язане з психічним розладом здоров'я, але покликане змінити поведінку потерпілого.

ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ ПСИХИЧЕСКОГО НАСИЛИЯ В ТЕОРИИ УГОЛОВНОГО ПРАВА УКРАИНЫ

Щирская Виктория Сергеевна,
кандидат юридических наук,
преподаватель кафедры профессиональных и специальных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

В статье представлены результаты исследования, позволяющие, по мнению авторов, исследовать понятие и содержание психического и физического насилия в теории уголовного права Украины. Исследовано историческое развитие этих понятий их значения и виды.

Ключевые слова: психического и физического насилия, психическое принуждение, психическое насилие - связано с расстройством здоровья; психическое насилие - не связано с психическим расстройством здоровья, но призвано изменить поведение потерпевшего.

NOTION AND CONTENT OF PSYCHOLOGICAL VIOLENCE IN THE THEORY OF CRIMINAL LAW

Shchyrskia Viktoriia Serhiivna,
candidate of Law Sciences,
Lecturer at the Department of professional and special disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The results of research can, according to the authors, to explore the concept and content of mental and physical abuse in the theory of criminal law of Ukraine. Studies the historical development of these concepts and their value types.

Key words: mental and physical abuse, mental abuse, mental abuse - associated with injury to health; psychological violence - is not associated with mental health problems, but is intended to change the behavior of the victim.

Існує проблема у теорії кримінального права України, щодо визначення змісту та сутті такого кримінального поняття як психічне насильство. Виникає ця складність у зв'язку з тим, що у Кримінальному кодексі України немає переліку термінів та їх визначень, які б значно спрощували тлумачення термінів, які використовує законодавець у КК України.

Психічне насильство є складним феноменом. Відсутність його вичерпного наукового та законодавчого визначення викликає у свою чергу, труднощі при кваліфікації злочинів. Фактично поняття психічного насильства зводиться лише до погроз заподіяння фізичної шкоди, що не є достатнім, тому що психічне насильство має велику кількість проявів, деякі з яких узагалі залишились поза увагою закону про кримінальну

відповідальність.

Так, ст. 40 КК України використовує терміни фізичний та психічний примус, а у ч. 2 ст. 180 КК України, законодавець використовує вже інші терміни: «фізичне або психічне насильство». Але не зрозуміло, чи примус є тотожним поняттям терміну насильства, чи вони мають різне смислове навантаження?

Для того, щоб спробувати дати відповідь на дане запитання, необхідне проаналізувати визначення насильства, психічного примусу, психічного насильства. Простежити тенденції розвитку цих понять та співвідношень їх між собою, що і є метою цієї статті. Для досягнення поставленої мети, необхідно проаналізувати думки різних вчених, які безпосередньо займалися вивчення цієї проблематики та на підставі виділення обов'язкових ознак, запропонувати узагальнене визначення цього складного поняття.

У більшості випадків науковці розглядають психічне насильство поряд з насильством як таким та фізичним насильством зокрема. Навіть деякі науковці асоціюють психічне насильство лише в межах обставин, які виключають злочинність діяння. Проте психічне насильство набагато ширше поняття, яке зустрічається більше ніж у 90 статтях Особливої частини КК України і виражається такими словами як: примус, примушування, психічне насильство, вплив, погроза застосування насильства і навіть тероризування.

Багато науковців, як українських та і науковців пострадянського простору займалися питаннями насильство як кримінально-правової категорії, такі як: Ю.М. Антонян, Р.А. Базаров, Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, Є.А. Гамаюнова, В.К. Грищук, В.Г. Громов, О.М. Гумін, С.О. Гуртовенко, Ф.Б. Гребьонкін, Є.Г. Веселов, В.П. Ємельянов, В.Г. Зарипов, А.Ф. Зелінський, А.О. Йосипів, О.О. Кваша, В.В. Козлов, М.В. Костицький, О.М. Костенко, О.І. Коростильов, П.П. Михайленко, В.О. Навроцький, Ю.Є. Пудовочкін, С.В. Расторопова, Р.А. Сабітов, С.Н. Табакової, А.А. Тер-Акопов, О.Д. Чернявський, Н.П. Шевченко та інші.

Вперше зустрічається визначення поняття насильство у в XIX ст., де у коментарі до статті Кримінального укладення 1903 р., М.С. Таганцев визначав, що: «До насильства слід відносити ті посягання на тілесну недоторканість, які не залишають за собою ніяких постійних видозмін в організмі потерпілого, заподіюють швидкоплинний біль або навіть просте неприємне фізичне відчуття» [23, с. 168].

І.Я. Фойницького визначав, що «насильство слід визначати як умисне протизаконне застосування фізичної сили, що не переходить в інше злочинне діяння, проти особи потерпілого» [26, с. 221].

М.Д. Шаргородский вважав, що насильством є умисна дія на тілесну

недоторканість людини, що не спричинило ушкодження здоров'я, але заподіяло фізичний біль, спричинення різного роду психічних страждань будь-якими діями, при яких фізичний біль відсутній, не є насильством над особою [29, с. 68].

З цих визначень вбачається, що перші визначення, які давали науковці стосувалися лише фізичного насильства.

Як видно, перші визначення насильства, на жаль, не відбивали усе різноманіття цього поняття, проте слід зауважити, що кожне з них несло в собі позитивний момент.

Прошло майже півтора століття і досі науковці не мають єдиної точки зору, щодо фізичного насильства та психічного насильства.

Далі, на наш погляд треба виокремити тих вчинених, які вважають, що психічного насильства не існує, як окремого поняття і приймають його лише в межах фізичного насильства, до них відносяться: О.В. Старков, В.О. Навроцький та Л.Д. Гаухман.

Так, Л.Д. Гаухман стверджує, що в законі під терміном «насильство» мається на увазі тільки фізичне насильство. Якщо ж передбачається відповідальність за погрозу застосування насильства, то це спеціально обмовляється в диспозиції кримінально-правової норми [4, с. 97].

З ним погоджується В.О. Навроцький, який вважає, що у тих випадках, коли законодавець вважає за потрібне криміналізувати психічний вплив, він прямо вказує на це у диспозиціях статей Особливої частини КК [14, с. 153].

О.В. Старков пропонує наступне визначення: «Насильство - це реальне або потенційне спричинення фізичної шкоди, під якою розуміється порушення анатомофізіологічної цілісності людини» [21, с. 35].

В.Г. Зарипов вважає, термін «психічне насильство» не тотожний (або не є – синонімом) терміну «психічний примус». Вважає, що насильство - може бути тільки фізичним. Виділяючи в примусі психологічний аспект – доцільно говорити про психічному впливі, а не про насильство [10].

Далі розглянемо точки зору інших науковців, які мають інше бачення, яке відрізняються від попередніх науковців.

Ю.М. Антонян вважає, що насильство - це фізичний або психічний вплив на когось, нанесення йому шкоди заради власних інтересів, або такий же вплив, при якому можливе нанесення шкоди ігнорується [1, с. 3].

О.М. Гумін під кримінальним насильством розуміє «умисне діяння фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування, що завдає особі моральну шкоду, шкоду її фізичному чи психічному здоров'ю чи економічним інтересам, за вчинення якого передбачена кримінальна відповідальність» [9, с. 48].

Р.Д. Сабіров вважає, що насильство - ця «умисний вплив на іншу особу шляхом використання фізичної сили людей або тварин, а також технічних

засобів, вражаючих чинників і властивостей предметів матеріального світу або різних явищ природи всупереч або поза волею особи, що піддається такому впливу, для порушення її тілесної недоторканості, анатомічної цілісності або нормального функціонування якогось органу, або погроза здійснення подібних дій» [19, с. 26].

Л.В. Сердюка, насильство - це «зовнішній, з боку інших осіб, винний і суспільно небезпечний вплив на людину, здійснюваний всупереч її волі і здатний заподіяти їй органічні, фізіологічні або психічні травми або обмежити свободу її волевиявлення або дії» [20, с. 25].

Наступні науковці виокремлюють психічне насильство від фізичного насильства і дають йому окреме визначення.

Такі науковці, як В.В. Козлов має протилежне бачення, в якому заперечує проти виключення психічних факторів з числа способів впливу на людину, які можуть спричинити тілесні ушкодження. Він вважав, що дію цих факторів можна порівняти з тілесними ушкодженнями, якщо сама ця дія має насильницький характер, встановлений судовими або слідчими органами [12, с. 127].

Є.Г. Веселов запропонував визначення, психічне насильство – це будь-який цілеспрямований деструктивний вплив на психіку особи [3, с. 102].

О.І. Коростильов наголошує на тому, що при погрозі може мати місце вплив на психіку окремої особи, групи осіб, суспільства в цілому [13, с. 6].

Р.А. Сабітов вважає, що на відміну від психічного насильства і примусу, при обмані не придушується воля потерпілого, обман ніколи не ставить потерпілого у безпомічний стан (не позбавляє потерпілого можливості протистояти обманщику), обман не містить інформації про наміри завдати шкоди інтересам особи, яку вводять в оману, обман не характеризується нападком; обман при допиті, на відміну від насильства, не пов'язаний із завданням страждань потерпілому [18, с. 28–36].

А.А. Тер-Акопов змістив в поняття «психічне насильство» загрозу, обман, а також стан, який виникає в результаті психофізичного та психотехнічного впливу, - стан керованої (гіпнотичної) і заміщеної (зомбованої) свідомості [24, с. 93].

Ю.Є. Пудовочкін психічне насильство поділяє на два види:

1) психічне насильство, пов'язане з розладом здоров'я;

2) психічне насильство, не пов'язане з психічним розладом здоров'я, але покликане змінити поведінку потерпілого [16, с. 77].

Проте А.А. Тер-Акопов та Ю.Є. Пудовочкін відносять обман до психічного насильства [24, с. 88–97; 16, с. 15].

Є сенс погодитися з думкою тих фахівців, які відносять обман до психічного насильства, тому що обман вчинюється всупереч волі людини, а саме, – проти її бажання, наприклад, шахрайство ст. 190 КК України. На

користь цьому є приклад психологічного тиску при шахрайстві у судовій практиці Апеляційного суду Хмельницької області від **22** серпня **2006** року у справі № **11 - 551/2006** року, де зазначалось, що обман є психологічним тиском [25].

В.Г. Громов зазначає, що дача одурманюючих речовин є психічним насильством, якщо вона спрямована на тимчасову нейтралізацію свідомості, а не на завдання шкоди здоров'ю [7, с. 144–145].

Н.П. Шевченко виділяє такі види психічного насильства як пов'язане із психічним розладом здоров'я і не пов'язане з ним [30, с. 145].

Р.А. Базаров відносить до психічного насильства різного роду погрози, поділяючи їх на погрози застосування насильства та інші погрози: погрози застосування фізичного насильства до близьких потерпілого, погрози пошкодженням чи знищенням майна [2, с. 32–33].

На думку С.В. Расторопова і С.Н. Табакової під психічним насильством слід розуміти протиправний вплив на психіку людини за допомогою психічних чинників зовнішнього середовища з метою придушення і підкорення її волі для досягнення злочинного результату. До психічних чинників зовнішньої середовища автори відносять погрози завдання фізичної, матеріальної, моральної шкоди, застосування звукових високочастотних генераторів, гіпнозу, ефекту „зомбі”, використання техніки градуїзованого психологічного впливу (тобто зіткнення із подразниками, що викликають тривогу, граматичних, стилістичних і логічних засобів подання матеріалу [17, с. 36–37].

Ф.Б. Гребьонкін вказує, що під психічним насильством слід розуміти вплив інформаційного характеру на психіку людини різними способами, які викликають у неї емоції страху або гіпнотичний стан, що придушує її волю і обмежує здатність до вільного самовираження [5].

В.Г. Громов та Є.А. Гамаюнова, узагальнюючи погляди Л.В. Сердюка, а також В.В. Іванової, вказують, що психічне насильство – це умисний вплив на людину чи на групу людей з боку інших осіб, який вчиняється проти чи мимо волі потерпілого і може завдати йому фізичну чи психічну травму, а також обмежити свободу його волевиявлення чи дій [8, с. 7–14]

Так само вважають і Л.В. Сердюк, О.Д. Чернявський та В.Г. Громов, які вказують, що психічне насильство може мати місце як проти, так і мимо волі потерпілого.

О.Д. Чернявського вважає, що психічне насильство – це умисний суспільно небезпечний протиправний вплив на психіку, і відповідно, поведінку іншої особи, який вчинений мимо чи проти її волі у цілях придушення свободи волевиявлення і (або) завдання психічної травми [28, с. 10].

В.Г. Громов вказує, що психічне насильство – це умисний вплив з боку

інших осіб на психіку людини чи групи людей, який здійснюється проти чи мимо їх волі, здатний придушити свободу волевиявлення, завдати психічну чи фізіологічну травму [7, с. 146].

С.І. Табакова дотримується тієї точки зору що і Л.В. Сердюка, О.Д. Чернявського і В.Г. Громова, вказуючи, що психічне насильство – це умисний неправомірний інформаційний вплив на психіку людини за допомогою психічних чинників зовнішнього середовища, яке здійснюється як відкрито, так і таємно з використанням обману чи довірчого ставлення з метою викликати несприятливі психічні процеси в організмі потерпілого чи придушити і підкорити його волю для досягнення злочинного результату [22, с. 172–177].

Н. Іванцова пише: „під психічним насильством розуміє протиправний умисний вплив, спрямований на психіку іншої людини проти чи мимо її свідомості і волі, який завдав їй суттєву шкоду чи створив небезпеку завдання такої шкоди [11, с. 27].

О.М. Храмцов визначив психічне насильство, як суспільно небезпечний, протиправний вплив на психіку іншої особи або групи осіб, який здійснюється з негативістських або інструментальних мотивів в інформаційній формі всупереч або поза волею цих осіб, впливає на свободу їх волевиявлення або спричиняє психічну або фізіологічну травму [27, с. 130–134]. Таке визначення поняття психічного насильства охоплює, на його погляд, найбільш важливі ознаки психічного насильства і дає можливість саме з цих позицій оцінювати ознаки окремих його проявів (погроза, примушування тощо) та проводити їх відповідну кваліфікацію.

Проаналізувавши визначення поняття «психічного насильства» різних авторів, можна зробити висновок, що цілком слушною є позиція наступних науковців: Ф.Б. Гребьонкіна, О.Д. Чернявського, С.І. Табакова, Л.В. Сердюка, В.Г. Громова та О.М. Храмцова.

Спираючись на вищенаведене, пропонуємо наступне визначення поняття психічного насильства як кримінально-правової категорії: «психічне насильство – це передбачена КК протиправна умисна інформаційна дія спрямована на психіку іншої особи з метою придушування, підкорювання волі та здатності на вільне самовираження, яке спрямовано на тимчасову нейтралізацію свідомості, шляхом: погрози застосування фізичного насильства до потерпілої особи або до близьких родичів, погрози пошкодженням чи знищенням майна, примусу, примушування, тероризування, впливу, гіпнозу, обману чи довірчого ставлення, що завдало або могло завдати шкоду здоров'ю, порушенню її особистої недоторканості, емоційному стану, соціальним, економічної або політичним інтересам, а також заподіяти психічні травми потерпілої особі».

У запропонованому визначенні, ми намагались зробити розподіл між

способами вчинення психічного насильства, метою його вчинення та наслідками, які психічного насильства.

Ми не вважаємо це визначення поняття психічного насильства є ідеальним, це лише чергова спроба вказати на головні ознаки цієї протиправної дії. Але безперечним є той факт, що психічне насильство, слід визнавати самостійною кримінально-правовою категорією. У подальшому особливої уваги потребує дослідження конкретних ознак та видів психічного насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонян Ю.М. Современная российская насильственная преступность // Насильственная преступность: новые угрозы: Сб. науч. тр. / Под ред. Ю.М. Антоняна, А.Я. Гришко. – Рязань; М., 2004. – С. 3.
2. Базаров Р.А. Преступность несовершеннолетних: криминальное насилие, меры противодействия. – Екатеринбург, ЕВШ МВД РФ, 1996. – 282 с.
3. Веселов Е.Г. Физическое или психическое принуждение как обстоятельство, исключающее преступность деяния: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Краснодар, 2002. – 201 с.
4. Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступлений / Лев Давидович Гаухман. - М. : Юрид. лит., 1974. – 167 с.
5. Гребёнкин Ф.Б. Уголовно-правовое значение психического насилия в преступлениях против собственности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 2004. – 26 с.
6. Громов В.Г. Некоторые вопросы насилия над личностью // Уголовно-правовая охрана личности и ее оптимизация: Научно-практическая конференция, посвященная памяти профессора А.Н. Красикова, Мин-во образования Российской Федерации 20–21 марта 2003 г. / Под ред. Б.Т. Разгильдиева. – Саратов: Изд-во Саратов. госуд. академии права, 2003. – С. 142–147.
7. Громов В.Г. Некоторые вопросы насилия над личностью // Уголовно-правовая охрана личности и ее оптимизация: Научно-практическая конференция, посвященная памяти профессора А.Н. Красикова, Мин-во образования Российской Федерации. Саратов. госуд. академия права, 20–21 марта 2003 г. / Под ред. Б.Т. Разгильдиева. – Саратов: Изд-во Саратов. госуд. академии права, 2003. – С. 142–147
8. Громов В.Г., Гамаюнова Е.А. Некоторые виды классификации насилия // Общество; Культура; Преступность: Межвузовский сборник научных трудов. Ред. кол.: В.Г. Громов (отв. ред.) и др. Вып. 5. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-а, 2003. – С. 7–14.

9. Гумін О.М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи / О.М. Гумін. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 360 с.

10. Зарипов В.Г. Определение понятия «принуждение» в современном уголовном праве // Вестник московского университета МВД России. № 7, 2006.

11. Иванцова Н. Основные положения концепции общественно опасного насилия в уголовном праве // Уголовное право. – 2004. – № 4. – С. 26–28.

12. Козлов В. В. Судебно-медицинское определение тяжести телесных повреждений / Козлов В. В. – Саратов : Сарат. ун-т, 1976. – 206 с.

13. Коростылёв О.И. Уголовно-правовая характеристика угрозы: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Ставрополь, 2001. – 25 с.

14. Навроцький В.О. Насильство за кримінальним правом України / В'ячеслав Олександрович Навроцький. – Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В.Чорновола. Збірник наукових праць [Текст] / за заг. ред. : О. І. Сушинський. – Львів : ЛДІНГУ, 2007. – (Юридичні науки). Вип. 2/2007. – 2007. – С. 149–167.

15. Пудовочкин Ю.Е. Вовлечение несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий: уголовно-правовой и криминологический аспекты: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Краснодар, 1999. – 21 с.

16. Пудовочкин Ю.Е. Уголовно-правовая борьба с вовлечением несовершеннолетних в совершение антиобщественных действий: проблемы квалификации и профилактики. — Ставрополь, 2000. – С. 77.

17. Расторопов С.В., Табакова С.Н. О сущности понятия "психическое насилие" в составах насильственных преступлений // Закон и право. – 2004. – № 12. – 176 с.

18. Сабитов Р.А. Обман как средство совершения преступления: Учеб. пособ. – Омск.: Министерство внутренних дел СССР. Омская высшая школа милиции. Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1980. – 79 с.

19. Сергеевский Н. Д. Русское уголовное право. Часть общая: Пособие к лекциям.-7-е изд. - С.-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича, 1908. – 385 с.

20. Сердюк Л.В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / Л.В. Сердюк. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 384 с.

21. Старков О.В. Бытовые насильственные преступления (причинность, групповая профилактика, наказание). Рязань, 1992.

22. Табакова С.Н. Психическое насилие // Актуальные проблемы уголовного права в новом тысячелетии: Матер. межвуз. науч.-практ. семинара, посвящ. 100-летию со дня рождения профессора М.Д. Шаргородского. – Рязань, Министерство юстиции РФ. Академия права и управления, 24 апреля 2004 г. Ред. кол.: А.Я. Гришко (отв. ред.) и др. – Рязань: Академия права и управления Минюста России, 2004. – С. 172–177.

23. Таганцев Н.С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. / Н.С. Таганцев. - СПб, 1904. – 1122 с.

24. Тер-Акопов А.А. О правовых аспектах психической активности и психологической безопасности человека // Государство и право. – 1993. – № 4. – С. 88–97

25. Ухвала судової палата у кримінальних справах Апеляційного суду Хмельницької області від 22 серпня 2006 року у справі № 11 – 551/2006 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=204:2:1241990828184289:NO::P2_DC_ID:10000231053.

26. Фойницкий И.Я. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницкий // Курс уголовного права: Часть особенная. 4-е изд. – СПб, 1901. – 430 с.

27. Храмцов О.М. Психічне насильство у кримінальному праві : поняття та ознаки // Вісник НУВС, Вип. 34, 2006, – С. 130–134.

28. Чернявский А. Д. Психическое насилие при совершении корыстных преступлений: уголовно-правовые и криминологические проблемы: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 1991. – 22 с.

29. Шаргородский М.Д. Ответственность за преступления против личности / М.Д.Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1953. – 108 с.

30. Шевченко Н.П. Уголовная ответственность за вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступления: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. – Ставрополь, 2003. – 206 с.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ОСНОВА ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Дундич Лейла Валеддинівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Стаття присвячена дослідженню проблем планування розслідування заняття гральним бізнесом на початковому етапі, пов'язаних із неврахуванням слідчої ситуації. На основі аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, виходячи з узагальнення слідчої та судової практики, виділяються типові слідчі ситуації, які повинні стати основою планування розслідування, і розглядаються особливості діяльності слідчого в цих ситуаціях відразу після виявлення факту можливого заняття гральним бізнесом.

Ключові слова: ігровий бізнес, злочин, початковий етап розслідування, планування, слідча ситуація

ТИПОВЫЕ СЛЕДСТВЕННЫЕ СИТУАЦИИ НАЧАЛЬНОГО ЭТАПА РАССЛЕДОВАНИЯ КАК ОСНОВА ПЛАНИРОВАНИЯ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ИГОРНОГО БИЗНЕСА

Дундич Лейла Валеддинівна,
кандидат юридических наук,
доцент кафедры профессиональных и специальных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

Статья посвящена исследованию проблем планирования расследования занятия игровым бизнесом на начальном этапе, связанных с тем, что не учитывается следственная ситуация. На основе анализа научных работ отечественных и зарубежных ученых, исходя из обобщения следственной и судебной практики, выделяются типичные следственные ситуации, которые должны стать основой планирования расследования, и

рассматриваются особенности деятельности следователя в этих ситуациях сразу после выявления факта возможного занятия игорным бизнесом.

Ключевые слова: игорный бизнес, преступление, начальный этап расследования, планирование, следственная ситуация

TYPICAL INVESTIGATING SITUATIONS OF THE INITIAL INVESTIGATION STAGE AS A BASIS FOR PLANNING INVESTIGATIONS OF CRIMES IN THE SPHERE OF GAMBLING

Dundyh Leila Valeddinivna,
candidate of law sciences,

Associate Professor of department of the professional and special disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

Article is devoted to the analysis of problem in planning of the gambling investigation at an initial stage, which is related to the fact that the investigation situations have been ignored. Based on the analysis of scientific works of national and foreign scientists and on the basis of summarizing the investigative and judicial practice, article highlights the typical investigative situations that must form the basis of the investigation planning and the features of the investigator's activities in these situations right after the detection of the gambling fact.

Author attends to the fact that wrong, from the viewpoint of its kinds and sequence, carrying out of investigative (search) actions at the initial investigation stage, which is caused by errors in planning, results into unacceptable consequences: not all the episodes of criminal activity and all people involved are disclosed. One of the ways to improve the effectiveness of the investigation planning is a situational approach.

It is noted that in any case the investigator must assess the situation at the initial stage of gambling investigation as complicated. The investigator who assesses situation as favorable without the necessary verification, and decides to hold public actions and expose the activities of a separate gambling location, runs the risk of losing the opportunity to identify other facts related to this gambling occupation and all persons who are involved in it.

It is appropriate to classify the investigative situations appearing during the investigations of gambling at an initial stage according to the base, which is a combination of two information types: the fact of committing a crime and the persons involved in it.

On this basis, the research has allowed to point out the following typical situations at the initial investigation stage: the fact of committing gambling crime has been determined, but none of the perpetrators have been arrested; one or more persons involved in the gambling crime have been arrested, the others have not been arrested and have not been identified, the involvement of the detainees to other gambling locations has not been determined; persons involved in the gambling crime have been identified or arrested, all gambling locations, to which activities they are related to, have been identified.

For each investigation situation the author reveals the problems and variants of investigator actions aimed to their elimination, and bringing the situation to the most favorable result, when all gambling locations have been identified and all persons involved in their activities have been identified (arrested).

Key words: gambling, crime, the initial stage of the investigation, planning, investigation situation

Постановка проблеми. Неконтрольоване зростання кількості суб'єктів грального бізнесу в Україні, суспільна небезпечність залежності особи від азартних ігор та учинення тяжких фінансових правопорушень у цій сфері зумовило необхідність прийняття Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні». Визнана на державному рівні достатньо висока суспільна небезпечність протиправних діянь в цій сфері отримала своє відображення в Кримінальному кодексі України, який було доповнено статтею 203-2 «Зайняття гральним бізнесом». І не дивлячись на сьогоднішні заяви деяких політиків про необхідність легалізації грального бізнесу, розробка комплексної системи науково-методичного забезпечення практики розкриття й розслідування злочинів у сфері грального бізнесу довго не втратить своєї актуальності та практичної значимості. Адже і в легальному гральному бізнесі є багато можливостей для зловживань.

Одним з напрямків, який потребує підвищення ефективності, є організаційно-управлінська діяльність при розслідуванні вказаних злочинів, основним методом якої є планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багомий внесок у дослідження питань, пов'язаних із плануванням розслідування, зробили багато вчених: О.М. Бандурка, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, А.П. Гель, В.Д. Зеленський, В.О. Коновалова, О.М. Ларін, О.М. Литвинов, В.О. Образцов, Г.А. Матусовський, М.В. Салтевський, В.А. Сас, Л.О. Сося-Серко, В.В. Тищенко, Р.Л. Степанюк, О.Г. Філіппов, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та деякі інші. Не дивлячись на доволі великий науковий доробок в цьому напрямку, вивчення матеріалів розслідування злочинів в сфері грального бізнесу не дозволяє зробити висновок про відсутність проблем в цій частині діяльності слідчого. Навпаки, неправильне, з точки зору видів та послідовності, проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування, що викликане помилками в плануванні, зводить нанівець всі зусилля та призводить до неприпустимих наслідків: невикриття всіх епізодів злочинної діяльності та невстановлення всіх причетних до них осіб. Одним із шляхів підвищення ефективності планування розслідування є ситуаційний підхід.

Отже метою цієї статті є розробка системи типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів в сфері грального бізнесу, що повинне стати основою планування розслідування цих злочинів.

Виклад основного матеріалу. Виходячи із аналізу різних джерел [1, с. 277; 2, с. 86; 3, с. 71], в широкому розумінні планування розслідування – це складова проблема організації слідчим розслідування злочинів, що полягає у вивченні доказової та іншої інформації, зібраної на конкретний момент розслідування з різних джерел, та визначенні мети, засобів і методів діяльності слідчого, послідовності, строків, умов, учасників слідчих

(розшукових) дій, а також форм контролю за їх провадженням.

Безперечно, планування – це обґрунтоване матеріалами кримінального провадження визначення оптимальних шляхів, за допомогою яких, з мінімальною витратою сил, часу та засобів передбачається розкрити злочин, викрити обвинуваченого, виявити причини й умови, що сприяли вчиненню злочину [4, с. 70].

Для досягнення вказаного ефекту від планування, крім версій, які вже були нами досліджені [5], основою для планування розслідування злочинів у сфері грального бізнесу повинне стати виділення окремих слідчих ситуацій, основне значення й необхідність чого полягає в тому, що в їх рамках об'єднане коло типових тактичних завдань, пов'язаних з пошуком, фіксацією й реалізацією криміналістично значущої інформації. Таким чином, створюються всі необхідні передумови для алгоритмізації процесу розкриття злочинів за рахунок розробки типових тактичних рішень і варіантів дій з їх реалізації в умовах ситуацій різних видів. Що і буде покладено в основу планування.

Слідча ситуація як криміналістична категорія досліджена доволі докладно, про що свідчить одна із недавніх праць [6]. Із визначень цього терміну вважаємо більш зрозумілим та змістовним запропоноване В.П. Бахіним, який розглядав цю криміналістичну категорію у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні слідча ситуація являє собою сукупність умов, які найбільш повно характеризують і відбивають усе, що впливає і може впливати на розслідування злочину, зумовлюючи його особливості. У вузькому розумінні слідча ситуація визначається як сукупність інформаційних даних, що характеризують стан (обстановку) розслідування на певному етапі [7, с. 196–197].

Особливе значення в розслідуванні злочинів у сфері грального бізнесу має оцінка слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування після проведення початкових слідчих (розшукових) дій і встановлення самого факту злочину. Визначення типу слідчої ситуації, глибина аналізу вихідних даних дозволить слідчому правильно визначити завдання розслідування, висунути версії й прийняти правильне тактичне рішення.

Безумовно, вся діяльність слідчих з розслідування злочинів повинна проходити із урахуванням аналізу складних слідчих ситуацій, одержання криміналістично значущої інформації з використанням оптимального поєднання гласних і негласних заходів із максимальним залученням оперативних підрозділів.

Вивчення практики розслідування злочинів в сфері грального бізнесу дозволяє зробити висновок, що на початковому етапі розслідування слідчі в більшості випадків зустрічаються, на перший погляд, з нескладними

слідчими ситуаціями, які характеризуються наявністю всієї необхідної для успішного розслідування інформації, підозрюваних осіб, затриманих на місці злочину, а також наявністю у них бажання допомагати слідству.

З іншого боку, вивчення нами судової практики дає всі підстави для висновку, що в будь-якому разі ці ситуації повинні оцінюватися слідчими як складні, адже оцінивши на перший погляд ситуацію як сприятливу та прийнявши рішення про проведення гласних заходів щодо викриття діяльності окремого грального закладу, слідчий ризикує втратити можливість виявити інші пов'язані факти зайняття гральним бізнесом та всіх осіб, які до цього причетні. Для складних ситуацій при розслідуванні зайняття гральним бізнесом характерними рисами є: проблемність, коли не встановлені повністю всі особи, які причетні до діяльності даного грального закладу, а також відсутні достатні відомості про інші факти зайняття гральним бізнесом, пов'язані із встановленим; конфліктність, коли не збігаються інтереси слідчого й злочинців, і останні вживають заходів тактичної протидії об'єктивному розслідуванню, що при розслідуванні фактів грального бізнесу проявляється у вдаваному сприянні розслідуванню, за яким приховується паралельна протидія розслідуванню; тактичний ризик, що характеризується тим, що в слідчого серед безлічі рішень немає абсолютно надійного. Лише врахувавши вказані обставини слідчий правильно спланує та проведе розслідування.

Виходячи з цього, слідчі ситуації, які виникають при розслідуванні злочинів в сфері грального бізнесу на початковому етапі, доцільно класифікувати з підстави, яка являє собою комбінацію наявності двох видів інформації: про факт вчинення злочину та про осіб, до цього причетних.

На наш погляд, ситуація повинна оцінюватися ще на етапі отримання інформації, яка містить ознаки вчинення злочину в сфері грального бізнесу, і в цьому випадку необхідно виділити такі ситуації: **1)** не відомі особи, які причетні до вчинення злочину; **2)** особи, які причетні до вчинення злочину, відомі, проте відсутня інформація про організацію ними інших гральних закладів; **3)** відомі всі особи, які причетні до грального бізнесу, а також всі інші гральні заклади, ними створені.

Дві перші ситуації є дійсно проблемними та містять фактор тактичного ризику, отже необхідне отримання додаткової інформації, яка з метою збереження фактору раптовості повинна збиратися шляхом проведення негласних заходів. В такий спосіб необхідно привести перші дві ситуації до третьої, яка є найсприятливішою для проведення заходів із викриття злочину та затримання винних осіб на його місці.

Вже після викриття злочину, на початковому етапі розслідування злочинів в сфері грального бізнесу виділяються наступні типові ситуації: **1)** факт вчинення злочину в сфері грального бізнесу встановлений, але

жоден зі злочинців не затриманий; 2) затримано одного або декількох учасників злочину в сфері грального бізнесу, інші не затримані й особи їх не встановлені, причетність затриманих осіб до інших гральних закладів не встановлена; 3) особи, причетні до вчинення злочину в сфері грального бізнесу, встановлені або затримані, виявлені всі гральні заклади, до діяльності яких вони причетні.

Очевидно, що перші дві несприятливі ситуації стають можливими, якщо не використані вказані нами вище можливості отримання сприятливої ситуації на етапі викриття злочину. Очевидно, що всі зусилля слідчий повинен спрямовувати на те, щоб ситуація початкового етапу розслідування наближалася до третьої типової ситуації. Проте навіть при успішному проведенні заходів із викриття злочину та затримання винних на місці ні один слідчий не застрахований від потрапляння в складну ситуацію. Отже ми розглянемо основні напрямки розслідування злочинів в сфері грального бізнесу відповідно до всіх трьох зазначених слідчих ситуацій.

Перша слідча ситуація, коли виявлено факт зайняття гральним бізнесом, але невідомі причетні до нього особи, є найбільш несприятливою. Ця ситуація характеризується найбільшою інформативною невизначеністю. У такому випадку для розкриття й розслідування злочинів слідчий повинен в першу чергу використовувати загальні рекомендації методики розслідування злочинів щодо початкового етапу розслідування [8; 9].

Представляється ефективним в таких випадках використовувати віктимологічний аналіз [10], в ході якого слід встановити особи гравців, які могли користуватися послугами цього закладу, працівників закладу, зібрати, дослідити й оцінити дані про їх зв'язки, особливості поведінки, відношення зі злочинцями, роль у вчиненні злочину з метою використання отриманих результатів для визначення найбільш ефективних тактичних прийомів, слідчих (розшукових) дій, проведених за їх участю або без них, спрямованих на встановлення осіб, які винні в організації грального бізнесу, та інших суттєвих обставин справи.

Встановлення факту причетності до вчинення злочину групи осіб відкриває для органів дізнання й слідства деякі додаткові можливості для його успішного розслідування.

На першому етапі роботи слідчий повинен зібрати якнайбільше даних, що характеризують діяльність групи в цілому, а також осіб, які у неї входять. Детальний допит гравців, працівників, інших свідків та очевидців, ретельний огляд місця події, активна робота з виявлення нових свідків, проведення необхідних негласних заходів забезпечують збір найбільш повних відомостей про осіб, що складають злочинну групу.

Крім цього, встановлення факту здійснення грального бізнесу злочинною групою дозволяє застосувати такий тактичний прийом

розкриття злочину, як розшук злочинців за ознакою групи. Слідча практика свідчить, що встановити групу злочинців легше, чим злочинця-одинака. Це пов'язане з тим, що об'єктивно існує більше джерел одержання про неї інформації. Розшук суб'єктів злочинної діяльності за ознакою групи містить у собі комплекс заходів із встановлення злочинної групи й вимагає висунення та перевірки окремих версій про особливості утворення групи.

Залежно від конкретних обставин вчиненого злочину, на наш погляд, зможуть бути висунуті наступні версії щодо факту утворення групи: злочинна група могла сформуватися на основі минулих злочинних зв'язків; загального місця роботи або навчання; спільних інтересів, занять або спільного проведення вільного часу; земляцтва або родинних зв'язків.

Висунення обґрунтованих версій щодо особливостей утворення злочинної групи дозволяє намітити конкретні заходи для їх перевірки, значно полегшує встановлення підозрюваних, допомагає визначити й звузити коло осіб, серед яких слід шукати злочинців. Для вирішення слідчої ситуації, при якій установлений факт вчинення злочину групою, але злочинці не затримані, особливе значення має проведення гласних та негласних слідчих (розшукових дій) у їх взаємозв'язку. Приблизний перелік таких дій та заходів може виглядати так: огляд місця події; встановлення свідків (гравців та працівників); допит свідків; складання суб'єктивного композиційного портрета осіб, що вчинили злочин; перевірка за обліками слідів пальців рук, які вилучені з місця події; орієнтування підрозділів поліції про прикмети злочинців та невстановлених учасників події; оперативне відпрацьовування зв'язків гравців та працівників, а також встановлених підозрюваних осіб; аналіз нерозкритих аналогічних злочинів, вивчення зведень, орієнтувань.

Закономірністю, що визначає організацію розслідування цих злочинів, особливо на первісному етапі й при отриманні матеріалів від оперативних підрозділів, є необхідність в одночасному проведенні серії однакових слідчих (розшукових) дій: контролю за злочином в декількох гральних закладах, затриманні декількох співучасників, обшуків за місцем їх проживання й роботи, допиту ряду потерпілих і свідків. Це диктується тактичними міркуваннями: послідовне проведення тих же слідчих (розшукових) дій тягне втрату важливих доказів у справі, злочинці встигають зникнути або вжити заходів до приховання або знищення доказів.

При розкритті злочинів в сфері грального бізнесу певну роль можуть зіграти прогностичні версії, зокрема, щодо вчинення розшукуваними або затриманими особами інших однорідних злочинів, місць можливого «відмивання» грошей або збуту отриманого від гравців за ставки майна, їх наступної злочинної діяльності й проведення часу. Відпрацьовування таких версій нерідко сприяє встановленню й затриманню злочинців.

Нажаль, поява у кримінальному провадженні підозрюваних не завжди відбувається шляхом їх затримання на місці злочину. За результатами проведених досліджень матеріалів розслідувань в основному в гральному закладі затримуються працівники та гравці. Організатори ж грального бізнесу встановлюються майже випадково, лише у випадках коли працівники чи гравці знають цих осіб, або коли самі вони з'являються з повинною. Відповідно перед затриманням ці особи встигають приховати всі сліди іншої злочинної діяльності та отримані злочинним шляхом кошти. Слід зазначити, що саме у випадках проведення добре підготовленої операції по затриманню на місці злочину в поле зору кримінального провадження потрапляє найбільша кількість винних осіб, виявляються всі гральні заклади, які створені цими особами, встановлюються інші учасники події, гравці, які потім стають свідками, вилучається максимальна сума отриманих від грального бізнесу коштів, збираються й процесуально фіксуються інші фактичні дані, які складають основну доказову базу розслідування.

Слідчий повинен знати, що можливість проведення подібної операції враховують і злочинці. Звідси складність її підготовки, гострота й небезпека проведення. Враховуючи ці фактори, слідчий у взаємодії із працівниками оперативних підрозділів повинен провести всі можливі в даній ситуації негласні заходи для отримання якомога більшого об'єму інформації по вказаних нами напрямках.

Далі на основі всієї зібраної інформації слідчий сумісно з оперативними працівниками повинен скласти чіткий план проведення даної операції, визначити коло її завдань, необхідну кількість і склад учасників операції з конкретно поставленим завданням кожному, передбачити застосування спеціальних технічних засобів та інші моменти. Операція по затриманню злочинців на місці злочину являє собою комбінацію негласних і гласних слідчих (розшукових) дій або оперативно-розшукових заходів і огляду місця події, залежно від того, почате кримінальне провадження чи ні відповідно.

При розслідуванні злочинів у сфері грального бізнесу, до яких причетна група осіб або які стосуються діяльності одразу декількох гральних закладів у різних місцях, доводиться затримувати велику кількість осіб, які відповідно і перебувають не в одному місці. Це вимагає залучення значних сил і засобів, особливо ретельного планування й координації дій усіх учасників операції.

Усі дії в рамках операції мають єдину мету, яка й визначає безпосередні завдання затримання: забезпечення збереження джерел доказової інформації; попередження спроб злочинців зникнути від слідства, приховати та знищити сліди злочинної діяльності, іншим чином протидіяти

розслідуванню; створення інформаційного й тактичного вакууму для осіб, що можуть протидіяти розслідуванню; ізоляція затриманих від інших учасників злочинної діяльності; вирішення проблемної слідчої ситуації й створення сприятливих умов для подальшого розслідування.

Друга слідча ситуація, коли затримано одного або декількох співучасників злочину, інші не затримані й особистість їх не встановлена, причетність затриманих осіб до інших гральних закладів не встановлена, теж представляє для слідчого складність її вирішення.

У слідчій практиці рідко зустрічається ситуація, коли затримані особи на першому допиті називають своїх співучасників, частіше вони заявляють, що при здійсненні злочину були одні, або познайомилися зі співучасниками випадково й нічого про них повідомити не можуть, або взагалі заявляють про свою непричетність до вчинення злочину. В останньому випадку надаються документи про належність приміщення, гральних приладів іншим особам, даються показання про роботу за наймом та непоінформованість про злочинну діяльність.

У розглянутій слідчій ситуації діяльність слідчого повинна бути спрямована на ретельне вивчення зв'язків затриманих. Найчастіше саме серед найближчого оточення затриманого виявляються інші особи, причетні до організації грального бізнесу. Для їх встановлення можуть бути використані викладені вище окремі версії про особливості формування злочинних груп, їх обґрунтоване висунення й відпрацьовування конкретизує пошукову роботу з виявлення співучасників, дозволяє оперативно їх виявити.

Окремі версії будуються за ознакою соціальних зв'язків відомого слідчому учасника події, тому успішне їх використання й перевірка тісно пов'язані з вивченням особи затриманого та його зв'язків.

Вивчення особи підозрюваного в ході досудового розслідування досить повно розглянуте в криміналістичній літературі [11–14]. Усі рекомендації, що містяться в ній, можуть бути застосовані при вивченні особи підозрюваного в злочинах у сфері грального бізнесу, але з обов'язковим виявленням соціальних зв'язків, які можуть бути зовні прихованими.

Якщо особи об'єднувалися у групу за ознакою минулих злочинних зв'язків, то для встановлення співучасників необхідно використати архівні матеріали кримінальних проваджень, оперативно-розшукові справи, матеріалів установ виконання покарань. Ретельне вивчення цих матеріалів може сприяти встановленню співучасників підозрюваного та їх злочинних зв'язків.

Великі можливості при виявленні невстановлених злочинців мають оперативні підрозділи. Даючи їм доручення про проведення заходів по встановленню співучасників злочину слідчий повинен указати, що відомо

про них – імена, прізвиська, особливі прикмети тощо. Така інформація забезпечує цілеспрямованість пошуку.

Зазначена слідча ситуація успішно вирішується, якщо на початковому етапі розслідування розшукують і затримують осіб, на яких посиляються затримані учасники злочину. При цьому необхідно перевіряти зміст показань кожного затриманого співучасника злочину й збирати докази, які об'єктивно підтверджують їх вину.

Своєрідною є третя типова слідча ситуація по досліджуваних злочинах, коли особи, причетні до вчинення злочину, встановлені або затримані, встановлені всі гральні заклади, ними організовані. Така ситуація гарантована при успішному проведенні добре підготовленої операції по затриманню злочинців на місці злочину. Специфіка цієї ситуації полягає у правильній її оцінці саме як сприятливої. Адже за уявної наявності всіх ознак відсутності проблем, конфліктів та тактичних ризиків, така сукупність умов розслідування може містити їх приховано. При заспокоєнні слідчого, задоволенні наявними достатніми даними, захопленні однією версією, яка з них витікає, за успішним розслідуванням та судовим розглядом і обвинувальним вироком можуть стояти латентні злочини та уникнення відповідальності злочинцями, які продовжать свою суспільно небезпечну діяльність.

Отже навіть в такій ситуації, в якій залишається лише правильно використати поінформованість затриманих осіб про злочинну діяльність, зібрати інші докази та побудувати на них обвинувачення, слідчий повинен дотримуватися повноти та всебічності встановлення всіх обставин події.

Висновки. Слід виділити наступні типові ситуації початкового етапу розслідування: факт вчинення злочину в сфері грального бізнесу встановлений, але жоден зі злочинців не затриманий; затримано одного або декількох учасників злочину в сфері грального бізнесу, інші не затримані й особи їх не встановлені, причетність затриманих осіб до інших гральних закладів не встановлена; особи, причетні до вчинення злочину в сфері грального бізнесу встановлені або затримані, виявлені всі гральні заклади, до діяльності яких вони причетні.

Розглянуті слідчі ситуації визначають напрямки діяльності слідчого при розкритті й розслідуванні злочинів у сфері грального бізнесу і повинні стати основою планування цієї діяльності, що має бути враховано в подальших дослідженнях в даному напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криміналістика : учебн. для вузов / под общ. ред. Е.П. Ищенко, А.Г. Филиппова; под ред. В.Д. Зеленского, Г.М. Меретукова. – М. : Высшее

образование, 2007. – 743 с.

2. Лоза Ю. Слідчі дії: поняття, сутність, ознаки, види / Ю. Лоза // Право України. – 2003. – № 9. – С. 85–90.

3. Лысенко В.В. Расследование уклонений от уплаты налогов, совершенных должностными лицами предприятий, организаций, учреждений : монография / В.В. Лысенко. – Х. : Консум, 1997. – 192 с.

4. Кінах О. Організаційна діяльність слідчого – елемент ефективності розслідування злочинів / О. Кінах // Право України. – 2002. – № 8. – С. 67–71.

5. Дундич Л.В. Висунення слідчих версій на початковому етапі розслідування злочинів в сфері грального бізнесу / Л.В. Дундич // Юридичний бюлетень. – 2016. – Вип. 2. – С. 138–149.

6. Шевчук В.М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів / В.М. Шевчук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – №1. – С. 146–150.

7. Бахин В.П. Следственная ситуация и тактическое решение / В.П. Бахин // Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД СССР) : учебник. – К. : НИИ РИО КВШ МВД СССР, 1987. – 384 с. – С.196–202.

8. Когутич І.І. Криміналістика: особливості методики розслідування окремих видів злочинів : текст лекцій / І.І. Когутич. – Львів : Тріада плюс, 2006. – 456 с.

9. Григорьев В.Н. Первоначальные действия при получении сведений о преступлении (процессуальные и организационно-правовые формы) : учеб. пособие / Григорьев В.Н., Прушинский Ю.В. – М. : ЮИ МВД РФ, Книжный мир, 2002. – 103 с.

10. Резнікова О.І. Щодо проблем застосування віктимологічного аналізу в криміналістиці / О.І. Резнікова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2013. – Вип. 13. – С. 185–193.

11. Біленчук П.Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого (проблеми комплексного вивчення особи обвинуваченого в стадії попереднього слідства): монографія / П.Д. Біленчук. – К. : Атіка, 1999. – 352 с.

12. Бурбело Б.А. Використання спеціальних знань при вивченні особистості підозрюваного / Б.А. Бурбело // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17). – С. 726–728.

13. Волобуєв А.Ф. Вивчення особистості обвинуваченого як елемент криміналістичної методики / А.Ф. Волобуєв, Б.А. Бурбело // Право і Безпека. – 2008. – Т. 7. – № 2. – С. 40–43.

14. Чулахов В.Н. Криминалистическое учение о навыках и привычках человека / В.Н. Чулахов ; под ред. Е.Р. Россинской. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 288 с.

УДК 343.140.02

СТАНДАРТИ ДОВЕДЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ КАНАДИ

Степаненко Віктор Вікторович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін

(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,

м. Херсон, Україна)

У статті робиться висновок, що в правовій системі Канади запроваджено систему стандартів доведення, що стосуються різних стадій та інститутів кримінального процесу. За ступенем переконання зазначені стандарти можна представити у виді ієрархії: «повітря реальності», «достатність доказів», «розумні підстави», «баланс ймовірностей», «поза розумним сумнівом». Стандарт «доказу, що породжує розумний сумнів», на відміну від інших, передбачає не створення переконання, а його руйнування.

Ключові слова: стандарти доведення, достатність доказів, повітря реальності, розумна підстава, баланс ймовірностей, поза розумним сумнівом

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ КАНАДЫ

Степаненко Виктор Викторович

кандидат юридических наук,

доцент кафедры профессиональных и специальных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,

г. Херсон, Украина)

В статье делается вывод, что в правовой системе Канады разработана система стандартов доказывания, относящихся к различным стадиям и институтам уголовного процесса. По степени убежденности указанные стандарты можно представить в виде иерархии: «воздух реальности», «достаточность доказательств», «достаточные основания», «баланс вероятностей», «вне разумного сомнения». Стандарт «доказательства, порождающего разумное сомнение», в отличие от других, предполагает не создание убежденности, а ее разрушение.

Ключевые слова: стандарты доведения, достаточность доказательств, воздух реальности, разумное основание, баланс вероятностей, вне разумного сомнения

STANDARDS OF PROOF IN CRIMINAL LEGAL PROCEDURE OF CANADA

Stepanenko Viktor Viktorovich
candidate of law sciences,

Associate Professor of department of the professional and special disciplines
(Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The article concludes that the Canadian legal system developed a system of standards of proof concerning the various stages and institutes of criminal procedure. Depending on the degree of persuasion these standards can be represented in the form of hierarchy: «air of reality», «sufficiency of the evidence», «reasonable grounds», «balance of probabilities», «beyond a reasonable doubt». Standard «evidence raising a reasonable doubt», unlike others, does not create belief; instead, it provides for its destruction.

Key words: standards of proof, sufficient evidence, air of reality, reasonable grounds, balance of probability, beyond reasonable doubt.

Категорія «стандарти доведення», яка є звичайною для країн англосаксонської правової сім'ї, поступово входить в юридичний ужиток в Україні. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України застосовуються такі поняття, як «поза розумним сумнівом», «обґрунтована підозра», «розумна підозра», «достовірність доказів», «достатність доказів», але дефініція зазначених понять у тексті закону не надається. Роз'яснення змісту стандартів доведення потребує звернення до іноземного досвіду, у першу чергу – досвіду країн, де здійснено їхню глибоку розробку в судовій практиці, однією з яких є Канада.

Проблемам визначення й застосування стандартів доведення присвятили свої публікації низка науковців, зокрема А.М. Безносюк, В.В. Вапнярчук, В.П. Гмирко, В.Д. Пчолкін, Х.Р. Слюсарчук, А.С. Степаненко, О.М. Толочко, Ю.П. Янович та інші, проте розвиток доктринальних уявлень щодо стандартів доведення в кримінальному судочинстві окремих країн англосаксонської правової сім'ї, зокрема в Канаді, докладно не досліджувався.

Мета цієї статті – дослідити застосування стандартів доведення в кримінальному судочинстві Канади.

У кримінальному провадженні Канади застосовуються три основних стандарти переконання: 1) «доведення поза розумним сумнівом» («**proof beyond a reasonable doubt**»), 2) «доведення на підставі переваги доказів» («**proof on a preponderance of the evidence**»), або «баланс ймовірностей» («**balance of probabilities**») і 3) «доказу, що породжує розумний сумнів» («**evidence raising a reasonable doubt**») [1].

Зміст стандарту «поза розумним сумнівом» визначено в справі **R. v. Lifchus** [2], що розглядалася Верховним судом Канади. У цій справі сформульовано кілька основних принципів цього стандарту й визначено

низку положень, що мають бути роз'яснені присяжним. Так, згідно з позицією Верховного суду Канади стандарт доведення «поза розумним сумнівом» нерозривно пов'язаний із таким фундаментальним принципом кримінального права, як презумпція невинуватості. Тягар доведення лежить стороні обвинувачення і ніколи не переходить до обвинуваченого. Розумний сумнів не ґрунтується на симпатії чи упередженні, він ґрунтується на розумі й здоровому глузді, логічно пов'язаний із доказами чи відсутністю доказів; він не передбачає абсолютної впевненості; не є «будь-яким», уявним чи легковажним. Цей стандарт передбачає більший рівень впевненості, ніж ситуацію, коли обвинувачений, імовірно, є винним; якщо журі дійде лише висновку, що обвинувачений, імовірно, винний, його має бути виправдано. Із іншого боку, на думку Верховного суду Канади, деяких уявлень щодо змісту розумного сумніву слід уникати, зокрема: описувати термін «розумний сумнів» як звичайний вираз, що не має спеціального значення в кримінальному праві; пропонувати присяжним під час прийняття рішення застосовувати стандарт таким чином, як ніби це стосується «важливого або навіть найголовнішого рішення у власному житті»; прирівнювати стандарт «поза розумним сумнівом» до «внутрішньої впевненості»; використовувати слово «сумнів» з іншими, ніж «розумний», прикметниками, зокрема такими, як: «серйозний», «істотний» чи «нав'язливий», які можуть ввести журі в оману; інструктувати журі, що вони можуть постановити обвинувальний вирок, якщо «впевнені», що обвинувачений є винним, до надання їм правильної дефініції терміну «поза розумним сумнівом». Згодом у справі **R. v. Starr** Верховний суд Канади уточнив, що переконання «поза розумним сумнівом» перебуває між «балансом ймовірностей» і «абсолютною впевненістю», що має бути роз'яснено журі присяжних [3].

Стандарт «переваги доказів» («балансу ймовірностей») зазвичай описується за формулою «більш ймовірно, ніж ні», тобто, іншими словами, він означає, що ймовірність істинності певної обставини перевищує 50 %. Цей стандарт, більш поширений у цивільному процесі, у кримінальному провадженні є тягарем доведення на боці захисту, коли обвинувачений стикається з презумпцією, яка вимагає від нього встановити або довести певний факт чи надати виправдання [1]. У судовій практиці Канади цей стандарт часто згадується як певне «мірило» для визначення меж більш суворого стандарту «поза розумним сумнівом». До речі, інший, сильніший за «перевагу доказів» (але слабший, ніж «поза розумним сумнівом»), стандарт – «чітких та переконливих доказів» («**clear and convincing evidence**»), який застосовується в Сполучених Штатах Америки (під час оскарження вироків за процедурою «Габеас корпус»), у кримінальне судочинство Канади не впроваджений.

Стандарт «доказу, що породжує розумний сумнів» передбачає

подолання захистом тверджень обвинувачення. Обвинувачений вправі зберігати мовчання, але, якщо в справі, «на перший погляд» («*prima facie*»), є певні докази проти нього і він є єдиною людиною, яка може надати «докази зворотного» («*evidence to the contrary*»), такий обвинувачений може на свій вибір або постати перед обвинуваченням (тобто просто розраховувати на недостатність доказів на користь обвинувачення, яке має бути доведено поза розумним сумнівом), або запропонувати у власних свідченнях відповідне пояснення чи виправдання. Докази, надані таким обвинуваченим, мають принаймні викликати розумні сумніви щодо його вини; у іншому разі (якщо таку вимогу не буде дотримано), обвинувачення «на перший погляд» буде збережено і за ним послідує обвинувальний вирок [1].

Перш, ніж докази надаються для оцінки присяжним, вони мають відповідати окремому стандарту «достатності доказів» («*sufficiency of the evidence*»), що перевіряється суддею на стадії попереднього розгляду кримінальної справи. Його зміст полягає в тому, що обвинувачення повинно показати, що докази, які воно має намір надати на розгляд журі, є достатніми для потенційного обвинувального вироку. Мета такої попередньої перевірки – уникнути передачі на розгляд журі обвинувачення, яке не має жодних шансів на успіх [4]. Цікаво, що канадські судді при цьому керуються формулюванням розглядуваного стандарту, наданим Верховним судом Сполучених Штатів Америки в прецеденті *US v. Shephard*, згідно з яким «достатність доказів» визначається як така їхня сукупність, на підставі якої розумно мислячі і належним чином проінструктовані присяжні потенційно можуть постановити обвинувальний вирок [5].

Власне, подібний тест – обмежене зважування доказів – передбачено й для сторони захисту. Зокрема, відповідно до стандарту «повітря реальності» («*air of reality*») суддя повинен визначити, чи мають заперечення, які надає сторона захисту, розглядатися присяжними. У разі, якщо цей стандарт дотримується (докази відповідають «повітрю реальності»), на обвинувачення покладається тягар спростувати докази захисту згідно зі стандартом «поза розумним сумнівом». Цей тест застосовується як до позиції захисту в цілому, так і до окремих заперечень. Стандарт означає, що повинні існувати певні докази, на підставі яких розумно мислячі і належним чином проінструктовані присяжні можуть постановити виправдувальний вирок, якщо повірять, що ці докази є достовірними. Зауважимо, що суддя під час зазначеного тесту не повинен оцінювати правдоподібність свідчень, установлювати факти, робити висновки, зважувати докази і оцінювати перспективу та успішність захисту. Водночас суддя має перевірити, чи дійсно конкретні заперечення є необхідними для захисту і чи впливають такі заперечення з доказів [6].

Окрім стандартів, що стосуються судового розгляду кримінальної

справи по суті, у кримінальному процесі Канади існують також стандарти, які застосовуються в межах інших процесуальних стадій та інститутів.

Так, для арешту особи застосовується стандарт «розумних підстав» (**«reasonable grounds»**), згідно з яким офіцер поліції може заарештувати особу, якщо має розумні підстави вважати, що ця особа вчинила, вчиняє або має намір вчинити злочин, або що стосовно цієї особи існує ордер на арешт. «Розумні підстави» є стандартом нижчим, ніж «поза розумним сумнівом» чи навіть «баланс ймовірностей». Під час прийняття рішення про арешт офіцер може засновувати свою віру на припущеннях або похідних джерелах. Проте підставою для віри не може бути лише здогадка, яка згодом знайшла підтвердження після арешту й обшуку особи. Одержані після арешту факти не повинні враховуватися при визначенні того, чи були у офіцера достатні підстави для арешту. Обставини повинні бути достатніми, щоби переконати розумну, неупереджену людину дійти висновку, що підстави для віри у необхідність арешту у офіцера були розумними. Ці факти повинні розглядатися не окремо, а в сукупності [7]. Під час визначення наявності «розумних підстав» офіцер може використовувати свою підготовку й досвід. Наприклад, те, що широкому загалу може здаватися несуттєвим, може мати зовсім інше значення для офіцера, який має досвід роботи з наркотичними засобами (принцип, відомий як «стояти у взутті офіцера поліції») [8].

Аналогічний стандарт застосовується для ордерів на обшук. Для одержання ордеру поліція повинна забезпечити «розумні та імовірні підстави» (**«reasonable and probable grounds»**) для віри, що злочин було вчинено і докази можна знайти на місці передбачуваного обшуку. Стандарт «розумної та імовірної підстави» є більшим, ніж проста можливість чи підозра, але меншим, ніж «баланс ймовірностей». Цей стандарт ґрунтується на розумній імовірності й правдоподібності [9]. Інколи в судових рішеннях розглядуваний стандарт має назву «розумні підстави вважати» (**«reasonable grounds to believe»**). Як зазначено в справі *Mugesera v. Canada*, розумні підстави існують там, де є об'єктивна основа для віри, що ґрунтується на переконливій і достовірній інформації [10].

Таким чином, у правовій системі Канади розроблено і запроваджено систему стандартів доведення, що стосуються різних стадій та інститутів кримінального процесу. За ступенем переконання, що є необхідним для прийняття тих чи інших рішень, зазначені стандарти можна представити у виді певної ієрархії, де на найнижчому щаблі перебувають стандарти попереднього обмеженого зважування доказів – тести «повітря реальності» і «достатності доказів», на наступному – стандарти «розумних підстав» та «розумних підстав вважати», які застосовуються під час вирішення питань щодо арештів та обшуків, далі – стандарт «балансу ймовірностей», і замикає ієрархію стандарт «поза розумним сумнівом», який застосовується під час

постановлення вироків. Найвищий стандарт переконання, так звана «абсолютна впевненість», у кримінальному судочинстві Канади фактично не застосовується. Необхідно також виокремити стандарт «доказу, що породжує розумний сумнів», який, на відміну від інших, передбачає не створення переконання, а його руйнування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *The Queen v. Proudlock* (1979) 1 S.C.R. 525. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/2612/index.do>.
2. *R. v. Lifchus* (1997) 3 SCR 320. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1543/index.do>.
3. *R. v. Starr* (2000) 2 SCR 144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1804/index.do>.
4. *R. v. Arcuri* (2001) SCC 54. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1893/index.do>.
5. *US v. Shephard* (1977) 2 S.C.R. 1067. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1976/1976canlii8/1976canlii8.html>.
6. *R. v. Cinous* (2002) 2 S.C.R. 3, 2002 SCC 29. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/2002/2002scc29/2002scc29.html>.
7. *R. v. Chin* (2003) ABPC 118. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://caselaw.canada.globe24h.com/0/0/alberta/provincial-court/2003/08/29/r-v-chin-2003-abpc-118.shtml>.
8. *R. v. Juan* (2007) BCCA 351. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://caselaw.canada.globe24h.com/0/0/british-columbia/court-of-appeal/2007/06/27/r-v-juan-2007-bcca-351.shtml>.
9. *Hunter et al. v. Southam Inc.*, (1984) 2 S.C.R. 145. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/5274/index.do>.
10. *Mugesera v. Canada (Minister of Citizenship and Immigration)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/2273/index.do>.

УДК 347.137.2

ПРО ДЕЯКІ ПРАКТИЧНІ ПЕРЕВАГИ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ВАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ УГОД В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Темніков Олександр Вікторович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін

(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Розглянуто сутність, мету та завдання інституту угод в кримінальному судочинстві, проаналізовано практичні переваги та окреслено процесуальні проблеми застосування цього інституту, запропоновано деякі варіанти їх вирішення.

Ключові слова: кримінальне провадження, кримінальне судочинство, кримінально-процесуальний інститут угод, угода про примирення, угода про визнання винуватості, ініціатор угоди, потерпілий, прокурор, підозрюваний, обвинувачений, кримінально-процесуальна форма, погоджувальні процедури, загальні засади кримінального судочинства, медіація.

ПРО НЕКОТОРЫЕ ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРЕИМУЩЕСТВА И ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ИЗЪЯНЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИНСТИТУТА СОГЛАШЕНИЙ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Темников Александр Викторович,

кандидат юридических наук,

доцент кафедры профессиональных и специальных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

Рассмотрены сущность, цели и задачи института соглашений в уголовном судопроизводстве, проанализированы практические преимущества и обозначены процессуальные проблемы применения этого института, предложены некоторые варианты их решения.

Ключевые слова: уголовное производство, уголовное судопроизводство, уголовно-процесуальний інститут соглашений, соглашение о примирении, соглашение о признании виновности, инициатор соглашения, потерпевший, прокурор, подозреваемый, обвиняемый, уголовно-процесуальна форма, согласительные процедуры, общие принципы уголовного судопроизводства, медиация.

SOME PRACTICAL ADVANTAGES AND LEGAL ISSUES OF AGREEMENTS INSTITUTE IN CRIMINAL PROCEEDING

Temnikov Alexander Viktorovich,
candidate of law sciences,

Associate Professor of the department of professional and special disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The essence, purpose and objectives of the institute of agreements in criminal proceedings are examined, the practical benefits are analyzed and the procedural issues of application of this institute are outlined, some options for solving them are offered.

Key words: criminal proceedings, criminal justice, criminal-procedure institute of agreements, an agreement of reconciliation, agreement of guilt recognition, the initiator of the agreement, victim, prosecutor, suspect, accused, criminal-procedural form, procedures of reconciliation, general principles of criminal justice, mediation.

Постановка проблеми. Процеси гуманізації та демократизації українського суспільства, проєвропейська політична та правова спрямованість нашої держави суттєво впливають на характер правових норм, зміст законодавчих конструкцій, а зрештою – на якісне оновлення окремих інститутів та, навіть, галузей права. У зв'язку з набранням чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України [1], та приведенням кримінального процесуального законодавства України у відповідність до визнаних міжнародних стандартів, одним з об'єктів такої модифікації стала, передбачена законом погоджувальна процедура укладання угод про примирення певних учасників кримінального провадження та визнання ними своєї вини.

Законодавець, впроваджуючи інститут угод у кримінальне провадження, мав на меті спростити процедуру розгляду значної кількості кримінальних проваджень, зменшити навантаження на судові та правоохоронні органи, скоротити процесуальні строки кримінального провадження, зменшити кількість осіб, які утримуються в слідчих ізоляторах, арештних домах, ізоляторах тимчасового тримання в'язницях, виховних і виправних колоніях, зекономити бюджетні кошти тощо. Інститут угод у кримінальному судочинстві має як прихильників, так і опонентів, які, зокрема, вважають, що основними проблемами при практичному застосуванні зазначеного інституту, наприклад, укладанні угод про визнання винуватості, є посилення ролі прокурора у кримінальному провадженні (при цьому зменшується роль суду в установленні об'єктивної істини), обмеження права оскарження вироку (навіть за умови істотного порушення вимог кримінального процесуального закону та неправильного застосуванням норм кримінального права), спірні питання притягнення до

кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди, в деякій мірі нехтування основними засадами кримінального судочинства (наприклад, принципом презумпції невинуватості), а у зв'язку з цим вірогідність посилення корупційних ризиків в діяльності прокурорів та суддів, тощо.

Таким чином, практика застосування зазначеного правового інституту вказує як на деякі їхні переваги, так і законодавчі вади, що потребує ґрунтовного наукового аналізу з метою подолання проблем неузгодженості їх правового регулювання та, вдосконалення процесуальних механізмів функціонування в кримінальному судочинстві України.

Кримінально-правовий інститут угод про примирення та визнання винуватості не був предметом ґрунтовного, цілісного дослідження серед вітчизняних науковців, оскільки він виник у вітчизняному законодавстві порівняно недавно. Необхідність регламентації цього інституту на законодавчому рівні доводили як маститі науковці так і молоді вчені: Г.О. Усатий [2], П.В. Пушкар [3], Л.Л. Нескороджена [4], В.М. Верещак [5], І.В. Рогатюк [6].

Окремі проблемні аспекти кримінального провадження на підставі угод також досліджували правознавці: В.І. Бояров [7], М.В. Лотоцький [8], М.І. Хавронюк [9], О.Г. Добровольська [10], А.П. Макаров [11], Б.І. Шкелебей [12], О.А. Лесяк [13], Т.В. Корчева [14], А.В. Лапкін [15] та інші.

Праці вказаних авторів здебільшого присвячені ролі прокурора в процесі досягнення компромісу між приватними і публічними інтересами. Також триває дискусія щодо перспектив існування інституту угод у правовій системі України, досліджуються його переваги та недоліки.

Водночас, як на наш погляд, недостатньо уваги приділено удосконаленню деяких процесуальних аспектів реалізації матеріалів кримінального провадження на підставі угод. Аналіз напрацювань вказаних учених дає також підстави зробити висновок про полярність їхніх думок, та існування низки проблем в застосуванні інституту угод в кримінальному судочинстві. Безперечно це, передусім, зумовлено відсутністю певного досвіду серед практиків (в контексті застосування процесуальних норм досліджуваного інституту) та вадами вітчизняного законодавства в окремих сферах кримінально-процесуальних відносин.

Отже, для належного правового регулювання підстав, умов і процедури укладення угод про примирення та про визнання винуватості, ролі її учасників, зважаючи на достатньо великий зарубіжний досвід в цьому питанні, та з урахуванням відповідних напрацювань вітчизняної слідчо-судової практики потрібно, насамперед, здійснити комплексний аналіз застосування цього правового інституту.

Метою статті є виявлення практичних проблем у правовому регулюванні кримінального процесуального провадження на підставі угод.

Для досягнення обраної мети необхідно проаналізувати сутність таких угод; обґрунтувати доцільність уведення цього інституту у вітчизняне законодавство; виокремити проблемні аспекти його застосування в практичній діяльності слідчих, прокурорів та суддів; визначити шляхи підвищення ефективності функціонування в кримінальному судочинстві.

Виклад основних положень. Слід зазначити, що в Рекомендаціях № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи (від 17 вересня 1987 р.) «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» державам рекомендується застосовувати спрощені процедури, у тому числі й аналогічні «угоди про визнання вини» [16], тобто саме це й треба розглядати, як кінцеву мету запровадження такого інституту кримінального судочинства, спрямованого на заощадження матеріальних державних ресурсів, процесуального часу, зменшення навантаження на органи досудового розслідування та суд, позасудове вирішення конфліктів. При цьому сторони обвинувачення та захисту отримують інструмент для легального запровадження досудового компромісу, та, як результат – підвищення ефективності досудового слідства, викриття винних у вчиненні тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень.

Так, наприклад, А.В. Лапкін у своїх працях справедливо зазначає, що договірні процедури відповідають міжнародним стандартам і покликані спростити кримінальне провадження, позбавити його обвинувального ухилу, досягти компромісу між публічними і приватними інтересами [15, с. 297].

На думку О.Г. Добровольської, провадження на підставі угоди про визнання вини є проявом диференціації кримінально-процесуальної форми як реакції держави на значну завантаженість слідчих і судових органів справами, Розв'язання кримінально-правових конфліктів та подолання шкідливих наслідків злочину може бути здійснено з застосуванням процесуальної економії [10, с. 368]. Її позицію цілком поділяє В.М. Верещак, яка вказує, що головна мета угод про визнання вини в американському кримінальному процесі, яка продукується державною політикою, – уникнути проведення громіздкого судового розслідування [5, с. 42]. Складно не погодитись і з думкою В.І. Боярова, що основна мета угоди про визнання вини, по суті, утилітарна – якнайшвидше залагодження конфлікту з метою процесуальної економії [7, с. 150].

Варто також зауважити, що, адаптуючи спрощену процедуру кримінального провадження, законодавець керувався принципом гуманності, маючи на меті досягнення винятково позитивного результату. З цього приводу ще 2001 року свою думку висловив І.В. Рогатюк, який зазначав, що законодавцеві треба визнати те, що держава (в особі правоохоронних органів) не завжди здатна не тільки запобігати скоєнню

нових злочинів, але й поновлювати права, свободи та законні інтереси громадян, які потерпіли від злочинів [6, с. 70].

Доцільність імплементації спрощеного порядку у вітчизняне законодавство також доводить А.П. Макаров. На його думку інститут угод про визнання вини тісно пов'язаний з сучасними тенденціями впровадження перетворень у кримінальне судочинство України для підвищення ефективності роботи судових і правоохоронних органів [11, с. 415].

Гадаймо, що позиція вказаних учених видається цілком слушною, оскільки завантаженість органів досудового розслідування, прокурорів та судів не сприяє покращенню якості кримінального судочинства.

Так, відповідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України за **9** місяців **2016** року прокурори прийняли участь у розгляді судами першої інстанції **11938** кримінальних проваджень, з яких з ухвалою вироку на підставі угоди по **10833** кримінальним провадженням (з них, про визнання винуватості – по **5122**). Апеляційні та касаційні скарги прокурорів у кримінальних провадженнях на підставі угод задовольнялися у **48** випадках, з **59** поданих [17].

Водночас, судова статистика свідчить про суттєве збільшення загального навантаження з розгляду матеріалів кримінального провадження. На підтвердження цього Державна судова адміністрація України констатує, що в I півріччі **2016** р. на розгляді місцевих загальних судів по першій інстанції перебувало **539,8** тис. справ і матеріалів кримінального провадження, що на **26,2 %** більше, ніж у I півріччі **2015** р. [18].

В аналізі даних судової статистики здійсненому Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних та кримінальних справ зазначається, що в **1** півріччі **2016** року вагома кількість закінчених провадженням справ складала з затвердженням угоди – **7,4** тис., або **18 %** загальної кількості розглянутих справ з ухваленням вироку, у тому числі із затвердженням угоди про примирення – понад **4** тис., або **54,8 %** загальної кількості справ з затвердженням угоди, затверджених угод під час судового провадження та про визнання винуватості – **3,3** тис., або **45,2 %**.

Найбільшу кількість кримінальних проваджень з укладенням угоди про примирення розглянуто щодо злочинів проти власності (**3,3** тис., або **82,3 %**); значну кількість – щодо злочинів проти життя та здоров'я особи (**456**, або **11,3 %**); щодо злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту – **121** кримінальне провадження, або **3 %**.

Найбільшу кількість кримінальних проваджень з укладенням угоди про визнання винуватості розглянуто судами щодо злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та

інші злочини проти здоров'я населення (1,2 тис., або 38,5 %) та щодо злочинів проти громадської безпеки (586, або 17,6 %); значну кількість розглянуто щодо злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (234, або 7 %).

Кількість рішень, ухвалених під час підготовчого провадження, становила 14,5 тис., у тому числі про затвердження угоди – 6,4 тис., або 44,2 % загальної кількості прийнятих рішень під час підготовчого провадження; про відмову в затвердженні угоди та повернення кримінального провадження прокурору для продовження досудового розслідування – 218, або 1,5 % [19].

Отже, як убачається, практика застосування правового інституту угод в кримінальному судочинстві вже більш менш напрацьована, і зворотного шляху назад та підстав для його скасування немає. Однак є деякі побоювання того, що, наприклад, закріплення у вітчизняному законодавстві інституту угод про визнання винуватості в «американській інтерпретації» може призводити до ситуацій, коли невинна особа, побоюючись покарання за тяжкий злочин, визнає себе винною у вчиненні кримінального правопорушення меншої тяжкості (іншими словами, повториться негативна практика, коли підозрюваний «бере на себе» те, чого не робив) [12, с. 179–188].

Таким чином, безсумнівно актуальною на сьогодні є спроба систематизувати та знайти шляхи вирішення деяких проблемних питань, які ставить практика застосування угод про примирення та визнання винуватості.

Якщо виходити з роз'яснень Академічного тлумачного словника української мови, то угода це взаємна домовленість про будь-що, договір, за яким встановлюються взаємні зобов'язання [20], тобто, її сутність можна трактувати як взаємну домовленість, взаємне зобов'язання щодо чогось між сторонами, які її укладають на певних умовах, на принципах вільного волевиявлення, що повинно мати місце й в практиці застосування інституту угод, не дивлячись на його певні, передбачені законодавцем особливості.

Особливостями кримінального провадження на підставі угод з урахуванням вимог ст. ст. 91, 92, 290 та положень глави 35 КПК України є: необов'язковість проведення досудового розслідування у повному обсязі; непотрібність доказування розміру заподіяної шкоди, якщо це не впливає на правильність правової кваліфікації, та обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання; достатність зібрання доказів, якими підтверджується подія кримінального правопорушення, винуватість обвинуваченого у вчиненні цього правопорушення, відсутність обставин, які є підставою для закриття

кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності чи застосування заходів медичного чи виховного характеру.

В залежності від виду угоди ініціаторами їх укладання у кримінальному процесі можуть виступати потерпілі, підозрювані, обвинувачені, прокурори.

Крім того, угоду про примирення може бути укладено з юридичною особою (потерпілим), незалежно від її організаційно-правової форми та форми власності, за умови заподіяння останній кримінальним правопорушенням майнової шкоди. У разі заподіяння кримінальним правопорушенням зазначеної шкоди, інтереси останньої відстоює представник юридичної особи (керівник юридичної особи, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за дорученням керівника юридичної особи за довіреністю на представництво, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні, згідно з укладеною з нею угодою на представництво).

Угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні. У такому випадку угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх. При цьому якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укласти угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг шістнадцяти років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Про надання згоди неповнолітнім, його законним представником у наведених вище випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про примирення та засвідчено їх підписом. Укладення угоди у випадку, якщо неповнолітній заперечує проти такої угоди, не допускається. Такий підхід слід використовувати і тоді, коли укладається угода про визнання винуватості з неповнолітнім підозрюваним/обвинуваченим [21].

Ініціювати укладення угоди про примирення має право лише потерпілий чи підозрюваний/обвинувачений. Домовлятися стосовно укладення угоди про примирення можуть також захисник, представник потерпілого, законний представник або інша особа, погоджена сторонами, за винятком слідчого, прокурора або судді. У зв'язку з цим закон (п. 8 ч. 2 ст. 65 КПК) дуже доречно вказує на те, що особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення у кримінальному провадженні, не можуть бути допитані як свідки щодо обставин, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення.

Посередниками при укладанні угод про примирення, на наш погляд, можуть бути професійні фахівці (медіатори), які будуть допомагати консультаціями обом сторонам при досягненні домовленості і складанні

проектів необхідних документів.

При цьому під медіацією у кримінальному провадженні слід розуміти діяльність фахівця (медіатора) з врегулювання суперечок, яка здійснюється в рамках переговорів сторін кримінально-правового конфлікту з метою укладення між ними мирової угоди [22]. Отже, це процедура вирішення кримінальних конфліктів їх сторонами, заснована на принципах добровільності і рівності сторін, конфіденційності, незалежності та неупередженості із залученням медіатора, спрямована на самостійне досягнення сторонами рішень по врегулюванню кримінального конфлікту в порядку, передбаченому КПК України.

Нажаль, на даний час у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві України не застосовуються норми, які б регулювали процес вирішення конфлікту шляхом використання медіації.

Досліджуючи сутність угоди про визнання винуватості, варто зазначити, що це угода між прокурором і підозрюваним (обвинуваченим), в якій названі сторони узгоджують умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого та офіційно її оформлюють після вручення письмового повідомлення про підозру щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення. Метою угоди є суб'єктивно бажаний результат, який повинен настати після її укладення та затвердження, а найважливішою ознакою - її правомірний характер [23, с. 327–328].

Теорія кримінального процесу дозволяє виокремити декілька умовних етапів-процедур угоди між сторонами обвинувачення та захисту. До них слід віднести: 1) ініціювання угоди, 2) обговорення умов угоди 3) фактичне укладення угоди (письмова фіксація усних компромісних домовленостей), 4) направлення обвинувального акту з угодою на розгляд суду, 5) судовий розгляд (з'ясування відповідності угоди вимогам законодавства з затвердженням угоди об відмовою в її затвердженні). Тут слід зазначити, що Кримінальний процесуальний кодекс України зазначені вище етапи регламентує, однак із комплексного аналізу глави 35 КПК України і дотичних до неї правових норм убачається, що укладання та затвердження таких угод в деякій мірі загрожує звуженням прав сторін - учасників кримінального провадження, тобто, по суті відбувається формальне обмеження та нівелювання загальних засад судочинства, а саме принципів змагальності та презумпції невинуватості, на заваді чого повинен стояти суд, як умовно кінцевий суб'єкт погоджувальних процедур, оскільки саме він досліджує (перевіряє) їх законність та затверджує угоди, якщо вони відповідають певним вимогам закону.

Таким чином, рішення суду про затвердження чи незатвердження угод виступає як певний критерій їх відповідності комплексу законодавчих вимог, які до них ставляться.

Комплексний аналіз чинного законодавства та слідчо-судової практики дозволяє виокремити типові недоліки (групи проблем застосування інституту угод) в кримінальному судочинстві.

Так, частина 7 статті 474 КПК містить перелік підстав, за яких суд зобов'язаний відмовити у затвердженні угоди. Проте окремі з них мають занадто оціночний характер. Наприклад, не має сталого розуміння, що саме є «інтересами суспільства» в контексті підстави затвердження угод, що зазначена п. 2 ч. 7 ст. 474 КПК України. Деякі пояснення з цього приводу містяться в постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 № 13, а саме у п. 19 де говориться, що у кримінальних правопорушеннях, де основним безпосереднім об'єктом виступають публічні інтереси (зокрема немайнові), а спричинена конкретним фізичним чи юридичним особам шкода є лише проявом посягання на основний об'єкт, укладення угоди про примирення не допускається. Аналогічне правило слід застосовувати і тоді, коли однією зі сторін угоди про примирення (потерпілим) є юридична особа приватного права, створена державою, Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою, а також якщо одним із засновників юридичної особи приватного права є фізична чи (та) юридична особа, а іншим - держава, Автономна Республіка Крим чи територіальна громада [21].

Цікавою є вказівка, що міститься в п. 17 зазначеної постанови ПВССУ, а саме якщо угоду досягнуто під час судового провадження, суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій, надає час для укладення тексту угоди та узгодження її умов. Однак, вкрай важливе питання про те, хто саме буде це робити (професійно грамотно, з оглядом на положення ст. ст. 471, 472 КПК України та з урахуванням відповідних норм КК України, складати текст угоди, бо від цього напряму залежить її затвердження /незатвердження), у якому саме порядку, за який саме час, повисло в повітрі. Крім того, наприклад, складання єдиного тексту угоди про примирення у кримінальному провадженні, в якому беруть участь кілька потерпілих від одного й того самого кримінального правопорушення, на практиці є вкрай утрудненою процедурою, бо потребує узгодження та певної координації їх правових вимог (досить часто протилежно різних).

Викладені вище законодавчі прогалини застосування інституту угод породжують чисельні відмови судів в їх затвердженні [25]. Отже, як наш погляд, в цьому контексті, практичні потреби кримінального провадження на підставі угод потребують участі у цьому процесі професійного медіатора.

Ще одна, як на наш погляд, вада кримінального провадження на підставі угод. Кримінальний процесуальний кодекс України зобов'язує головуючого перед прийняттям рішення про затвердження угоди про примирення з'ясувати у обвинуваченого, у тому числі й так званий характер

кожного обвинувачення (п. 3 ч. 5 ст. 474 КПК), що не є досить зрозумілою правовою конструкцією. Тут закон також не дає прямої відповіді чи підлягає затвердженню угода, якщо обвинувачений визнає себе винним частково або ж зовсім не визнає.

В судовій практиці викликає також низку запитань практика відмов у затвердженні угод про примирення або визнання винуватості на підставі неможливості виконати це судом *у зв'язку з неодноразовим нез'явленням потерпілого або обвинуваченого в судове засідання (серед підстав для відмови у затвердженні угоди подібна причина відсутня)*.

Має місце практика погодження за угодами необґрунтовано м'яких покарань (нижче найнижчої межі, визначеної санкцією, із подальшим звільненням від відбування покарання з випробуванням), особливо в провадженнях щодо збуту наркотичних засобів, податкових і службових злочинів тощо *(це перетворює угоди про визнання винуватості на засіб процесуального оформлення необґрунтовано м'яких позицій прокурорів у кримінальних провадженнях – корупційна складова)*.

Неоднозначною є практика, коли суди відмовлялися у затвердженні угоди з підстав неможливості виконання обвинуваченим взятих на себе зобов'язань по сплаті штрафу, у випадках, коли обвинувачені такої можливості не заперечували, наприклад, при сплаті штрафу (власні заощадження, допомога близьких родичів, тощо) [25].

З метою нівелювання зазначених спірно-проблемних питань слідчо-судової практики застосування угод про примирення та визнання вини Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ дав ґрунтовні роз'яснення більшості з них [21].

Законодавець у цьому сенсі теж не пасе задніх, удосконалюючи запроваджений в 2012 році кримінально-правовий інститут про який йдеться. Наприклад, в 2015 році були внесені доповнення у статтю 52 КПК згідно з яким участь захисника є обов'язковою у разі укладення угод між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Нажаль, така участь захисника в угоді про примирення не визнана обов'язковою, що спричиняє, як на наш погляд, великі проблеми практичного застосування цього спрощеного провадження, як на стадії досудового розслідування, так і в суді.

В новій редакції були викладена законодавцем ч. 4 ст. 469 КПК, в частині того, що угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні й щодо особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо

вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами.

Зміст угоди про визнання винуватості (ч. 1 ст. 472 КПК) був доповнений законодавчим положенням про «умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення» [24].

В той же час не були враховані такі слушні пропозиції правознавців щодо *протокового фіксування перемовин із застосуванням технічних засобів*, бо без перебільшення, реальною видається ситуація, коли сторони угоди (прокурор та підозрюваний чи обвинувачений) під час перемовин не досягли згоди, проте стороні обвинувачення стали відомі певні обставини, які можуть істотно вплинути на слідство, та в подальшому бути використані на шкоду стороні захисту. І хоча в законі (ч. 6 ст. 469 КПК) передбачено, що у разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості, реалізувати вказане положення на практиці вкрай складно.

Слід також зазначити, що донедавна не було ніяких чітких професійних орієнтирів щодо чіткого *відмежовування невиконання угоди (ч. 1 ст. 476 КПК)*, яке тягне за собою скасування вироку, постановленого на підставі угоди, від умисного невиконання угоди (ч. 5 ст. 476 КПК), яке, окрім скасування вироку, є підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 389¹ КК України.

Як вже нами зазначалося раніше, суттєвою законодавчою вадою, як на наш погляд, й те, що сторони, а також прокурор у провадженні на підставі угоди про примирення позбавлені можливості оскаржувати судові рішення у зв'язку з істотним порушенням положень, передбачених ст. 412 Кримінального процесуального кодексу, та неправильним застосуванням норм Кримінального кодексу України.

Висновки. Системно-комплексний аналіз інституту угод в кримінальному судочинстві, його переваг та деяких законодавчих вад (проблем, прогалин) практичного застосування дозволяє дійти висновку про відсутність єдиних підходів до вирішення питань, які виникають при розгляді даної категорії проваджень, недосконалості законодавства, та нечіткого його застосування як суддями, так і слідчими, прокурорами, що потребує його подальшого правового удосконалення з урахуванням потреб слідчо-прокурорсько-судової практики та мети впровадження в кримінальний процес України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page16>.
2. Усатий Г. О. Компромiс як засiб вирішення кримінально-правового конфлікту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 1999. – 26 с.
3. Пушкар П.В. Угода про визнання вини в сучасному кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / П.В. Пушкар. – Х., 2005. – 182 с.
4. Нескороджена Л.Л. Мiрова угода та угода про визнання вини: можливість їх застосування в кримінальному процесі України / Л.Л. Нескороджена // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 1. – С. 58–60.
5. Верещак В.М. Судовий компромiс у кримінальному судочинстві / В.М. Верещак // Вісник Верховного Суду України. – 2000. – № 1. – С. 41–44
6. Рогатюк І.В. Правовий компромiс у кримінальному судочинстві / І.В. Рогатюк // Право України. – 2001. – № 12. – С. 69–71.
7. Бояров В.І. Скорочена процедура судового слідства та угода про визнання вини: проблемні питання нового Кримінального процесуального кодексу України / В.І. Бояров // Часопис цивільного і кримінального судочинства: науково-практичний журнал. – 2012. – № 4 (7). – С. 150–154.
8. Лотоцький М.В. Наслідки укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні / М.В. Лотоцький // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ, 2013. – Вип. 7. – С. 236–242.
9. Хавронюк М.І. Право прокурора, або деякі проблеми угоди про визнання винуватості / М.І. Хавронюк // Юридичний вісник України. – 2012. – № 28 (16 лип.). – С. 6.
10. Добровольська О.Г. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості відповідно до нового КПК України / О.Г. Добровольська // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2013. – № 1. – Т. 26 (65). – С. 367–372.
11. Макаров А.П. Сделка о признании вины: новация УПК Украины / А.П. Макаров // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – № 1. – Т. 26 (65). – С. 414–418.

12. Шкелебей В.А. Угоди про примирення й визнання винуватості у кримінальному процесі України та інших країн: порівняльний аналіз / В.А. Шкелебей // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 6. – С. 179–188.

13. Лесяк О.А. Підстави та умови визнання винуватості / О.А. Лесяк // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – С. 40–48.

14. Корчева Т.В. Актуальні питання застосування угод у судовому провадженні за кримінальним процесуальним кодексом України / Т.В. Корчева // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2. – С. 309–312.

15. Лапкін А.В. Проблеми участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості / А.В. Лапкін // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1000. – Серія «Право». – № 11. – С. 297–301.

16. Рекомендації № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам (від 17 вересня 1987 р.) «Стосовно спрощення кримінального правосуддя». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_339. – Дата звернення. – 14.11.2016.

17. Звіт про роботу прокурора за 9 місяців 2016 року. – [Електронний ресурс] : Сайт Генеральної прокуратури України. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820#. (дата звернення 14.11.2016). – Назва з екрана.

18. Аналіз стану здійснення судочинства у I півріччі 2016 р. [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Верховного Суду України. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/8CB8A0D97939D5B8C2258041004441BB](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/8CB8A0D97939D5B8C2258041004441BB). – Дата звернення. – 14.11.2016.

19. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва протягом I півріччя 2016 року [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html. – Дата звернення. – 14.11.2016.

20. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/ughoda>.

21. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод [Електронний ресурс]: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 №13 – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>. – Дата звернення. – 14.11.2016.

22. Про медіацію [Електронний ресурс]: проект Закону України № 3665-1 від 29.12.2015. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57620. – Дата звернення. – 14.11.2016.

23. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 664 с.

24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції [Електронний ресурс]: Закон України від 12.02.2015 № 198-VIII. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/198-19/paran89#n89>. – Дата звернення. – 14.11.2016.

25. Узагальнення судової практики застосування суддями судів першої інстанції Тернопільської області положень ч. 7 ст. 474 КПК України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tea.court.gov.ua/sud1990/analiz/crim/crim-15/>. – Дата звернення. – 14.11.2016.

26. Марко С.І., Паславський С.І. Проблеми укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні / С.І. Марко, С.І. Паславський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – Вип. 4. – С. 383-391.

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 351.74

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ

Марченко Андрій Олександрович,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін

(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,

м. Херсон, Україна)

Стаття присвячена розгляду проблеми створення дієвої системи психологічного забезпечення професійної діяльності суддів, зокрема, питанням розробки критеріїв і показників ефективності такого забезпечення. Наводяться приклади критеріїв і показників, які діють в системі психологічного забезпечення діяльності співробітників правоохоронних органів України, зроблено висновки щодо можливості використання зазначених критеріїв і показників з метою оцінки ефективності психологічного забезпечення діяльності суддів.

Ключові слова: психологічне забезпечення, судді, професійна діяльність, критерії і показники ефективності, правоохоронні органи.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУДЕЙ

Марченко Андрей Александрович,

кандидат психологических наук,

доцент кафедры профессиональных и специальных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,

г. Херсон, Украина)

Статья посвящена рассмотрению проблемы создания действенной системы психологического обеспечения профессиональной деятельности судей, в частности, вопросам разработки критериев и показателей эффективности такого обеспечения. Приводятся примеры критериев и показателей, действующих в системе психологического обеспечения деятельности сотрудников правоохранительных органов Украины, сформулированы выводы относительно возможностей использования названных критериев и показателей в целях оценки эффективности психологического

обеспечения деятельности судей.

Ключевые слова: психологическое обеспечение, судьи, профессиональная деятельность, критерии и показатели эффективности, правоохранительные органы.

THEORETICAL ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL PROVISION OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF JUDGES

A.A Marchenko

candidate of Psychological Sciences,

Associate Professor of the department of professional and special disciplines

(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,

Kherson, Ukraine)

The article is devoted to consideration of the problem of creation of effective system of the psychological provision of judges' professional activity, in particular, to the questions of development of criterias and indexes of efficiency of such provision. Examples of criterias and indexes, that operate in the system of psychological provision of activity of employees of law enforcement bodies of Ukraine are described; conclusions in relation to possibilities of using of the adopted criterias and indexes for estimation of efficiency of psychological provision of judges' activity are formulated.

Key words: psychological provision, judges, professional activity, criteria and indicators of effectiveness, law enforcement agencies.

Створення системи психологічного забезпечення професійної діяльності суддів сьогодні є вельми важливим державним завданням. Як свідчить практика діяльності правоохоронних органів нашої держави, психологічне забезпечення є системою психологічних і організаційних заходів, спрямованих на удосконалення службової діяльності на основі активізації психологічного потенціалу професійного саморозвитку особистості, соціально-психологічних особливостей службових колективів, а також організаційно-управлінської структури правоохоронного органу. Психологічне забезпечення сьогодні функціонує в системі Міністерства внутрішніх справ, Збройних сил, Державної прикордонної служби України тощо, теоретичними і прикладними питаннями його розробки і функціонування займались вітчизняні й зарубіжні науковці – О.М. Бандурка, О.В. Землянська, О.А. Євдокимова, В.О. Лефтеров, В.О. Криволапчук, Л.М. Мороз, С.І. Яковенко, О.М. Цильмак, В.Є. Петров та інші. Проте розглядуваною проблематикою стосовно діяльності суддів дослідники займались недостатньо, наразі в судовій системі нашої держави практично відсутні психологічне забезпечення та психологічний супровід професійної діяльності суддів.

З метою розробки системи психологічного забезпечення діяльності суддів важливо дослідити існуючі у правоохоронній сфері концепції,

визначитись із теоретичними підходами до оцінки її ефективності, встановити відповідні критерії і показники. У першу чергу, необхідно встановити головні детермінанти успішності реалізації психологічного забезпечення (організаційні, змістовні, діяльнісні), оцінити ефективність діючих моделей його організації [1; 4].

Аналіз даних наукових досліджень, присвячених питанням психологічного забезпечення правоохоронних органів нашої держави, зокрема, органів внутрішніх справ і прокуратури, свідчить про те, що у сучасних умовах головним критерієм ефективності, дієздатності психологічної роботи в правоохоронній сфері виступає практична корисність того або іншого психологічного заходу. Відповідно до цього, ефективність психологічного забезпечення професійної діяльності доцільно розглядати як міру досягнення її суб'єктами поставлених цілей і завдань в ході здійснюваної ними діяльності. Орієнтованість психологічної роботи на кінцевий результат припускає досягнення в процесі її реалізації високих показників, які, у свою чергу, повинні відповідати певним критеріям [2; 3; 5].

Наразі відсутня чітка система критеріїв оцінки психологічної роботи не тільки в судовій системі України, але й в правоохоронних органах в цілому. Багато в чому це обумовлено особливостями оцінки діяльності психологів, яка полягає в тому, що її результат, як правило, носить ймовірнісний характер, відтермінований у часі, не має чіткої вираженості, адже ступінь особистісного і професійного розвитку правоохоронців важко піддається вимірюванню. Розрізняють не лише оціночні показники, але і підходи до самої експертизи і виділення відповідних критеріїв, від концептуально-методологічних до частково-технологічних. У психологічній практиці, орієнтованій на роботу з особистістю працівника, базовим можна вважати гуманістичний, особистісно-орієнтований підхід, оскільки в центрі його уваги знаходиться людина як особистість у її сутнісних проявах. Як критеріальну основу дослідники традиційно виділяють міру особистісного розвитку суб'єкта діяльності, самоактуалізації, усвідомлення себе, узгодженості життєвого і професійного шляху [4; 6].

Очевидно, що оцінка ефективності психологічного забезпечення діяльності суддів також має проводитися на основі критеріїв, які виступають свого роду зразком, еталоном, виражають оптимальний рівень цієї діяльності, визначають міру її наближення до ідеалу. При цьому розробка і формування сукупності критеріїв оцінки ефективності системи психологічного забезпечення припускає вибір таких з них, за якими можливо науково-обґрунтовано оцінювати стан психологічної роботи, проводити порівняння її організації в аналогічних підрозділах (наприклад, в ході інспекторських перевірок, при складанні аналітичних оглядів тощо).

У загальному вигляді критерієм оцінки ефективності виступає

зіставлення досягнутих результатів з наміченими цілями і витратами, що мали місце. Проте в реальній психопрактиці, де послідовність «мета - витрати - результат» має опосередкований і ймовірнісний характер, бажано користуватися більш диференційованою і гнучкою системою відбору критеріїв. При цьому, чим повніше система критеріїв описує реальність, тим вище вірогідність точної оцінки ефективності психологічного впливу. У зв'язку з цим під критерієм оцінки ефективності психологічного забезпечення професійної діяльності суддів доцільно розуміти певний контрольний показник (показники), в зіставленні з яким здійснюється оцінка отриманих результатів [5].

Аналіз результатів наукових досліджень свідчить про те, що традиційними показниками ефективності організації психологічного забезпечення професійної діяльності в правоохоронних органах є:

- відсоток охоплення особового складу (організаційно-штатний критерій). Розраховується як відношення кількості співробітників підрозділів, що мають в штаті посади психологів, до загальної облікової кількості особового складу. Показник стимулює процес введення посад психологів в усіх самотійних органах і підрозділах;

- кількість прийнятих на службу співробітників, що пройшли психологічне обстеження практичним психологом (діяльнісний критерій). Показник є вираженою у відсотках часткою осіб, що пройшли встановлену процедуру професійного психологічного обстеження, серед загального числа прийнятих на службу співробітників за певний період (як правило, календарний рік). В цілому показник спрямований на вдосконалення процедури відбору і підвищення якості комплектування;

- повнота охоплення особового складу психологічною підготовкою (організаційно-діяльнісний критерій). Розраховується як середнє за період підготовки відношення числа співробітників, що були присутні на заняттях з професійно-психологічної підготовки, до загальної чисельності особового складу правоохоронного органу. Охоплення особового складу органу або підрозділу психологічною підготовкою в обсязі 75 % і більше відповідає задовільній оцінці [5].

Вважаємо, що зазначені показники можуть використовуватись з метою оцінки ефективності психологічного забезпечення діяльності суддів. Окрім традиційних, цілком допустимо застосовувати й інші види критеріїв ефективності. Розглянемо деякі з них.

1. Базовий критерій. Використовується в тих випадках, коли є об'єктивна база для порівняння отриманого результату з деяким базовим показником, що характеризує об'єкт психологічного впливу до початку проведення психологічної роботи. Наприклад, якщо одним із завдань психологічного забезпечення є оптимізація соціально-психологічного

клімату в службовому колективі, то критерієм оцінки його ефективності може служити система соціометричних показників, отриманих до і після організації і проведення психологічних заходів щодо підвищення згуртованості колективу і культури міжособистісного спілкування, вирішення конфліктних ситуацій.

2. Заданий (детермінований) критерій. Оцінка за цим критерієм проводиться шляхом зіставлення досягнутих результатів в реалізації психологічного забезпечення професійної діяльності правоохоронного органу із заздалегідь визначеними показниками (наприклад, попередніх звітних періодів). Ці показники можуть бути отримані як шляхом їх моделювання, так і директивним способом.

3. Каскадний критерій. Його особливість полягає у тому, що оцінка результативності психологічного забезпечення проводиться не лише за підсумками конкретних заходів, але і вузлових етапах його проведення. Вибір цього критерію доцільний у тих випадках, коли об'єкт психологічної дії має складну організаційно-штатну і функціональну структуру, високу динаміку розвитку. Розрізняють каскадні критерії досягнутого рівня і кінцеві критерії. У першому випадку кінцевий результат не задається, а базою порівняння виступає результат, отриманий на попередньому етапі психологічної роботи. У другому випадку спочатку задається кінцевий показник, а проміжні етапи використовуються лише для оцінки рівня його досягнення.

4. Критерій оптимального досягнення. Цей критерій встановлюється з урахуванням як реальних можливостей об'єкта психологічного забезпечення, так і кращих досягнень в психологічній практиці (тобто оцінюється міра неузгодженості досягнутих і ідеальних результатів).

5. Критерій соціальної корисності. Застосування цього критерію набуває вирішального значення при соціальній оцінці результатів психологічного забезпечення професійної діяльності правоохоронного органу, в тих випадках, коли психологічна дія спрямована на підвищення суспільної і соціальної ролі розвитку особистості.

Будь-який критерій оцінки ефективності психологічного забезпечення має бути сукупністю основних показників, що розкривають істотні параметри, які характеризують його ефективність, ті умови, чинники, способи, за рахунок яких забезпечується найповніша реалізація можливостей професійної діяльності. Визначальним для формування конкретних критеріїв ефективності є результат діяльності співробітників, рівень соціального і особистісного розвитку об'єктів психологічного забезпечення.

Виходячи із цього, до основних груп критеріїв оцінки успішності психологічного забезпечення діяльності суддів можливо віднести наступні

три:

1. Практико-результативні критерії. Визначають дієвість психологічного забезпечення в плані встановлення реального впливу її суб'єктів на особистість співробітника, внаслідок чого в професійній діяльності, навчанні відбуваються позитивні зміни, що характеризуються поліпшенням об'єктивних показників.

2. Організаційно-діяльнісні критерії. Оцінюють відповідність цілей, завдань, змісту, принципів, форм і засобів психологічного забезпечення вимогам професійної діяльності, індивідуально-психологічним особливостям працівників, соціально психологічним характеристикам службових колективів.

3. Реалізаційно-цільові критерії. Визначають готовність суб'єктів психологічного забезпечення до успішного вирішення професійних завдань, використання конкретних шляхів підвищення ефективності службової діяльності.

Вказані групи критеріїв у своїй сукупності можуть стати основою для визначення системи оцінки ефективності психологічного забезпечення професійної діяльності суддів. Як бачимо, з їх допомогою ефективність може бути оцінена різними способами: через кінцевий результат психологічного забезпечення; через конкретні його особливості з точки зору оптимального використання відповідних засобів, форм, методів для вирішення тих або інших задач; через вивчення, фіксацію за системою певних параметрів тих реальних змін, які відбуваються серед особового складу. Психологічні показники є комплексними і виражають відносини між декількома індикаторами, простішими властивостями, що їх утворюють. Обґрунтування оціночного показника є складним теоретико-прикладним завданням, оскільки потребує доведення, що зміна показника виражає закономірність структури або процесу, має стійкість при багатократних реєстраціях на цьому об'єкті і відрізках часу, взаємозв'язана з іншими показниками.

Незважаючи на наявність значущих напрацювань в галузі психологічного забезпечення діяльності правоохоронних органів України, питання про стратегічні і тактичні напрями вдосконалення психологічного забезпечення діяльності суддів, вплив психологічної роботи на результати професійної діяльності, залишається відкритим. Тому важливим завданням сьогодення є розробка завдань, функцій, напрямів системи психологічного забезпечення діяльності суддів, критеріїв її ефективності, які ґрунтуються на всебічному врахуванні якісних і кількісних показників професійної діяльності, а також об'єктивних даних психологічної діагностики індивідуально-психологічних особливостей суддів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барко В.І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід): Монографія / В.І. Барко – К.: Ніка-Центр, **2003.** – **448** с.
2. Барко В.І., . Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України / В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін, Т.В. Нещерет – К.: РВЦ КНУВС, **2007.**
3. Бандурка А.М. Основы психологии управления / А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская – Харьков: Ун-т внутр дел. **1999.- 528** с.
4. Грейсон Дж. К. Американский менеджмент на пороге **XXI** века – / Дж.К. Грейсон, К. М. О'Дейл - М: Экономика, **2000.** – **452** с.
5. Петров В.Е. Система психологического обеспечения профессиональной деятельности МВД России / В.Е. Петров - М.: Абсолют, **2007.- 208** с.
6. Цільмак О.М. Професіогенез компетентності фахівців кримінальної міліції: теорія та практика. Монографія / О.М. Цільмак – Одеса, ОДУВС, **2011.** – **432** с.

ЮРИДИЧНА ОСВІТА

УДК 378.036:373.67

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Мирошникова Маріанна,

викладач кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Автор статті розглядає структуру та функції естетичної культури працівників поліції та наголошує на актуальності проблеми формування естетичної культури майбутніх фахівців. Сучасне формування поліцейської деонтології на основах теорії права, етики, соціології та естетики робить актуальними методологічні розробки, які чітко визначають роль естетичної культури в основних нормативах культури поліцейського. Автор статті підкреслює роль естетичного у професійній культурі працівників поліції. У статті надано аналіз сучасних наукових підходів до визначення естетичної культури особистості та її структури. Досліджуючи проблему формування естетичної культури у працівників поліції, автор надає визначення поняттю «естетична культура працівників поліції» та визначає її структуру і функції. Естетична культура відіграє важливі функції в удосконаленні професійної культури працівників поліції, дозволяє краще бачити суб'єктивні сторони складу правопорушення, його мотиви, уявляти життєві явища, переживати, аналізувати й оцінювати професійну діяльність з ідеальних позицій, діяти творчо. Компоненти естетичного світогляду, естетичної діяльності, естетико-професійну освіченість, естетико-моральну вихованість, естетичну й гуманістичну спрямованість діяльності працівників поліції автор статті пропонує формувати у навчально-виховному процесі навчального закладу й супроводжувати активною естетичною самоосвітою поліцейських.

Ключові слова: поліцейська деонтологія, естетичне в професійній культурі працівників поліції, естетична культура поліцейського, структура естетичної культури, функції естетичної культури, формування естетичної культури працівників поліції, естетична самоосвіта поліцейського.

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ ЕСТЕТИЧЕСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СОТРУДНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Мирошникова Марианна,

преподаватель кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
Херсон, Украина)

Автор статьи рассматривает структуру и функции эстетической культуры сотрудников полиции и отмечает актуальность проблемы формирования эстетической культуры будущих специалистов. Современное формирование полицейской деонтологии на основах теории права, этики, социологии и эстетики делает актуальными методологические разработки, которые четко определяют роль эстетической культуры в основных нормах культуры полицейского. Автор статьи подчеркивает роль эстетического в профессиональной культуре сотрудников полиции. В статье дан анализ современных научных подходов к определению эстетической культуры личности и ее структуры. Исследуя проблему формирования эстетической культуры у работников полиции, автор дает определение понятию «эстетическая культура сотрудников полиции» и определяет ее структуру и функции. Эстетическая культура играет важные функции в совершенствовании профессиональной культуры работников полиции, позволяет лучше видеть субъективные стороны состава правонарушения, его мотивы, представлять жизненные явления, переживать, анализировать и оценивать профессиональную деятельность с идеальных позиций, действовать творчески. Компоненты эстетического мировоззрения, эстетической деятельности, эстетико-профессиональную образованность, эстетико-нравственную воспитанность, эстетическую и гуманистическую направленность деятельности сотрудников полиции автор статьи предлагает формировать в учебно-воспитательном процессе учебного заведения и сопровождать активной эстетическим самообразованием полицейских.

Ключевые слова: полицейская деонтология, эстетическое в профессиональной культуре сотрудников полиции, эстетическая культура полицейского, структура эстетической культуры, функции эстетической культуры, формирование эстетической культуры работников полиции, эстетическая самообразование полицейского.

STRUCTURE AND FUNCTIONS OF AESTHETIC CULTURE OF POLICEMEN

Miroshnykova Marianna,

teacher of the Chair of legal and socio-humanitarian disciplines
(Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The author of the article considers the structure and function of the aesthetic culture of the police and notes the urgency of the problem of formation of aesthetic culture. The modern formation of the police deontology in foundations of the theory of law, ethics, sociology, and aesthetics makes it relevant to methodological development that clearly define the role of aesthetic culture in the basic norms of police culture. The author emphasizes the role of the aesthetic in the professional culture of police officers. The article analyses modern scientific approaches to the definition of aesthetic culture of personality and its structure. Exploring the problem of formation of aesthetic culture among police officers, the author gives the definition

of "aesthetic culture of the police" and defines its structure and function. Aesthetic culture plays an important function in improving professional culture of police employees, makes it easier to see the subjective side of the offense, his motives, to present the phenomena of life, to experience, to analyze and evaluate professional activity with an ideal position to act creatively. The author offers to form components of aesthetic ideology, aesthetic activities, aesthetic and professional education, aesthetic and moral education, aesthetic and humanistic orientation of activity of police officers in the educational process of educational institutions accompanying active aesthetic self-education of police officers.

Key words: police ethics and aesthetic in the professional culture of police officers, the aesthetic culture of the police, the structure of aesthetic culture, the function of aesthetic culture, aesthetic culture of the police, the aesthetic self-education of the police.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науково-практичними завданнями. Сучасне формування в Україні поліції європейського зразка відбувається одночасно з активізацією наукових розвідок, метою яких є дослідження основних нормативів культури поліцейського, визначення змісту поліцейської деонтології. Сьогодні поліцейська деонтологія зароджується і формується на основах теорії права, етики, соціології та естетики, але відсутні методологічні розробки, які чітко визначають роль естетичної культури в основних нормативах культури поліцейського. Визначення структури та функцій естетичної культури працівника поліції сприятиме більш чіткому визначенню ролі естетичного в його професійній культурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи поліцейської деонтології як юридичної науки та зміст професіограми поліцейського висвітлено у працях І. Бентама, Ю. Римаренко, Є. Гіда, Б. Чупринського та ін. Дослідження змісту естетичної культури особистості, її структури та проблеми її формування у майбутніх фахівців проведено багатьма науковцями: В. Бутенком, Н. Бутенко, І. Зязюном, В. Липським, В. Матюхіним, Л. Печко, А. Романовою та ін. У науково-практичному аспекті ці дослідження залишаються актуальними, тому що естетичне ставлення особистості до сучасного світу проявляється в усіх сферах її соціально - культурного життя, впливає на професійну діяльність і творчість. Моделі формування естетичної культури майбутніх фахівців недостатньо висвітлені в науковій літературі. Особливо це стосується тих систем, в яких відбувається реформування. Зокрема, у сучасній вітчизняній науковій літературі недостатньо розроблено проблему формування естетичної культури працівників поліції в системі професійної освіти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У статті підкреслюється, що у сучасних професіограмах працівника поліції естетична культура пов'язана з моральною і професійною культурою, а також має особливе значення як чинник професійної майстерності та

творчості. Дослідження структури і функцій естетичної культури потребують активної уваги науковців, адже естетична культура утворює основу особистої культури поліцейського, від якої залежить якість його образних, оціночно-логічних уявлень, емоційних станів та складних якостей особистості, що впливають на професійну діяльність. Загальний характер естетичної культури особистості на сьогодні висвітлено у науковій літературі, але немає чіткої моделі естетичної культури працівника поліції, яка б виявила естетичні елементи його діяльності і давала б оцінку процесам та результатам діяльності відповідно до естетичних норм. Автор підкреслює актуальність проблеми та здійснює спробу виділити основні структурні елементи та функції естетичної культури працівника поліції.

Мета статті – окреслити основні структурні компоненти естетичної культури працівника поліції, проаналізувати естетичний зміст його професійної діяльності та функції, які виконує естетична культура особистості працівника поліції.

Виклад основного матеріалу. Система підготовки кадрів нової поліції у навчальних закладах МВС України стартувала у 2015 році на загальноєвропейських нормах гуманітарної культури. Гуманітарна культура поліцейських – це система людських знань, якостей свідомості, діяльності, що необхідні для діяльності та самовираження у сучасному суспільстві. В індивідуальній свідомості та діяльності поліцейського відображаються всі аспекти і рівні загальної людської культури, а також якості професійної культури.

Естетична культура працівника поліції є складним переплетінням природних, соціальних, культурних чинників, які зумовлюються соціальними обставинами, ідеологією, загальним рівнем культури особистості, специфікою її діяльності [1, с. 44]. Естетична культура поліцейського є засобом гармонізації елементів його професійної культури й основою для розвитку професійної творчості.

Розумінню естетичної культури як філософської категорії сприяли ґрунтовні дослідження, проведені у сфері історії та філософії культури, психології (В. Давидович, Е. Ільєнков, А. Лосєв, О. Леонтєв, Л. Печко, С. Рубинштейн, У. Суна та ін.). Теорію «якісної стратометрії культури» розробив В. Матюхін, висунувши загальне означення естетичної культури як «філософського поняття, що визначає усі виявлення і форми усвідомлення людської чуттєвості, в яких розкривається особливий бік історично конкретної соціальної якості індивіда – ступінь універсальної гармонізації його духовної і практичної діяльності» [4, с. 161].

Досліджуючи своєрідність естетичного, Д. Лукач підкреслив, що для усіх видів людської праці характерні: ритм, який має емоційний характер; пропорція (як залежність результату праці від її мети і сфери застосування

отриманого продукту); естетичне відношення до предмету праці; створення естетичного образу в наслідок відображення [5, с. 206-256].

Однак, як підтверджують наукові розвідки В. Липського, у літературі недостатньо вивчена реалізація естетичного у певних видах діяльності й те, як естетичне впливає на зміст та організацію діяльності. Зокрема, це стосується й діяльності співробітників органів внутрішніх справ. Учений проаналізував категорію «естетична культура» через естетичні ставлення, виділивши у естетичній культурі структурні компоненти (естетичні об'єкти, явища, сторони культурних цінностей; естетичні уявлення та вподобання людини, естетичні аспекти людської діяльності; естетичне виховання), а також запропонував власний погляд на реалізацію естетичних принципів (міри, доцільності, ритму, симетрії, гармонії тощо) у діяльності співробітників органів внутрішніх справ.

У науковій літературі ми знаходимо загальні моделі структури естетичної культури особистості й ряд специфічних моделей, які визначаються особливостями професійної діяльності, спілкуванням. Л. Печко виділяє основні структурні компоненти естетичної культури особистості (естетична свідомість, естетичні потреби, естетична діяльність) й підкреслює роль естетичної свідомості, яка охоплює декілька послідовних компонентів (естетичні уявлення, естетичні почуття й переживання, естетичні якості особистості (смаки, ідеали), «продукти» естетичної свідомості (естетичні оцінки, судження, ставлення) [7, с. 6].

У сучасній вітчизняній поліцейській деонтології формується система вимог, яка містить й вимоги до наявності окремих естетичних якостей особистості (стійкі естетичні смаки, розуміння прекрасного тощо), але повністю структуру естетичної культури професіонала не висвітлено [8, с. 15–20]. Зокрема, А. Романова, досліджуючи структуру естетичної культури юриста підкреслює, що його професійна діяльність "не обмежується тільки шаблонно-приписним змістом, оскільки вона ґрунтується на законах добра, справедливості, розуміння внутрішньої сутності людини, пошуку позитивних якостей у негативних проявах людської поведінки, розумінні найзапекліших злочинців і пошуках в їхніх душах моменту людяності, виробленні професійного імунітету, який би не давав власній внутрішній культурі, переконанням працівника зменшитися, притупитися внаслідок спілкування з певним контингентом правопорушників» [9, с. 455]. До структури естетичної культури юриста Романова А. вводить естетичний світогляд, естетику спілкування, культуру мови тощо.

Ми розглядаємо естетичну культуру працівників поліції як інтеграційний комплекс змісту і форм активності розвинутої естетичної свідомості, що спрямовується на професійне сприйняття, оцінку,

перетворення компонентів професійної діяльності.

Естетична культура працівника поліції характеризується знаннями, поглядами, переконаннями, що формуються завдяки емоційно-чуттєвим сприйняттям і усвідомленню, вміннями переживати, аналізувати і оцінювати дійсність та професійну діяльність з позицій ідеалу; якостями діяльності особистості. У цих характеристиках культури естетична свідомість відіграє визначальну роль як пізнавальний та емоційно-оцінювальний чинник.

Естетичні сприйняття і почуття належать до суб'єктивно-емоційної сфери свідомості працівника поліції. Вони закладають основи емпіричного рівня мислення, є ланкою, що з'єднує естетико-емоційні і моральні компоненти в його професійній культурі. В естетичних почуттях і сприйняттях цілісно відображається світ, соціальна дійсність, людина. Це впливає на повноту морально-емоційної оцінки об'єктів і явищ соціальної та професійної сфери. На розвинутих естетичних сприйняттях й почуттях формується гуманітарний досвід, який дозволяє працівникам поліції орієнтуватися у лабіринтах людських відносин, сприймати їх з позицій естетико-моральної оцінки (досконалість, виразність, добро, справедливість, людяність).

Естетичні погляди складають основу естетичного світогляду працівників поліції, який виконує функцію самосвідомості. Вони дозволяють особистості систематизувати естетичні уявлення про світ, робити особисту оцінку світу, проявляти соціально-естетичну позицію. Ці елементи теоретичної свідомості поліцейських здійснюють вплив на формування системи морально-професійних оцінок, гуманістичних установок свідомості та діяльності.

Естетичну культуру працівників поліції ми розглядаємо у взаємозв'язку з професійною культурою, пропонуючи віднести до неї такі структурні компоненти:

- світоглядний – естетична, моральна, професійна свідомість особистості (спрямований на виявлення ставлення поліцейського до світу, людини, її діяльності та життя);

- діяльнісний – установки на освоєння естетичних і моральних цінностей та досвіду; на прийняття прогресивних систем і моделей діяльності, на естетико-професійне самовиховання;

- професійно-особистісні якості (естетико-професійна освіченість; переваги у виборі естетичних, моральних цінностей);

- естетико-моральна вихованість;

- естетична та гуманістична спрямованість свідомості та діяльності).

Кожний компонент в структурі естетичної культури працівників поліції виконує свої особливі функції, а також пов'язаний з іншими

компонентами культури. Розвинутий світогляд сприяє визначенню цілей, норм, еталонів, надає критерії оцінювання та регулює естетико-професійну діяльність. Естетичні орієнтації, потреби та інтереси поліцейського не тільки регулюють його діяльність, але й є показниками свідомості, народжуються у процесі її розвитку. Світоглядний компонент естетичної культури через підсистему почуттів, емоцій, сприйняття, смаків поглядів, ідеалів, потреб та інтересів особистості створює основу для формування естетико-професійної діяльності, майстерності, творчості.

Формування естетичної культури працівників поліції відбувається у навчально-виховному процесі навчального закладу й повинно супроводжуватись активною естетичною самоосвітою. До основних форм естетичного виховання курсантів відносяться: організація гурткової роботи, зустрічей з діячами мистецтв, залучення до художньої самодіяльності, активізація естетичної самоосвіти.

Через набуття художньо-естетичних знань та розвиток естетичної уяви, а також через розширення діапазону емоцій працівник поліції формує у себе здатність асоціювати художньо-естетичні образи з реальністю. Естетична культура відіграє важливу функцію в удосконаленні професійної культури працівників поліції. Зокрема, завдяки естетичній культурі поліцейський краще бачить суб'єктивні сторони складу правопорушення, його мотиви. Працюючи з письмовими документами, він уявляє життєві явища, що стоять за ними. Якщо мислення працівника поліції формується на естетичних основах (завдяки розгляду творів художньої культури), відбувається розвиток професійної інтуїції. Є. Пеніонжек підкреслює: «В ситуации рассмотрения произведения искусства сотрудник путем «вчувствования» научается «переживать» те или иные жизненные коллизии, знает, в чем они находят «выражение» благодаря тому или иному «значению» в жизни человека... Анализируя объективированные результаты деятельности лица, сотрудник не объясняет их, но понимает другого человека, как понял бы себя, и это происходит на базе сформированного искусством целостного мировоззрения, четко видящего общечеловеческий характер ценностного...» [10, с.100].

Емоційно-чуттєва сфера індивідуальної культури поліцейського має надзвичайне значення, бо виконує функцію розуміння складності внутрішнього світу іншої людини, дозволяє знайти в її душевному стані причини, мотиви, які приводять людину до дій небезпечних для суспільства. Естетична культура працівника поліції виконує й інші важливі функції – дозволяє управляти собою, контролювати власні емоції, наділяє чуттєвим досвідом суспільних ставлень, сприяє можливості уявити життя людини іншого соціального статусу, навчитися цінувати й поважати людську долю, діяти адекватно до соціокультурної ситуації тощо. Стійка потреба у

продуктивній професійній діяльності, яка відбувається за законами доцільності та краси, може з'явитись у працівника поліції, якщо у системі його професійної освіти приділити увагу формуванню культурно-естетичної зрілості систематично й спираючись на сучасні теоретичні моделі морально – естетичного виховання студентської молоді. Концептуальна проєктивна модель сучасної системи морально-естетичного виховання курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України, яка розроблена Н. Карпуновою й складається з основної концептуальної парадигми, категорійного апарату, методологічного супроводу дефініції морально-естетичного виховання, його мети, завдань, принципів, а також змістовно-функціональних компонентів, є прикладом однієї з теоретичних моделей, які передбачають зміни у парадигмі вищої освіти [9]. Для розробки моделі формування естетичної культури працівників поліції важливо спиратись на існуючі концептуальні моделі морально-естетичного виховання, доповнюючи їх специфічними для естетичної культури поліцейських особливостями.

Висновок: Для пошуку шляхів удосконалення професійної підготовки поліцейських кадрів методологічне та практичне значення має визначення структури естетичної культури, як важливої складової їх гуманітарної та професійної культури. Естетична культура працівників поліції є багатомірним утворенням, яке містить зміст та форми активності естетичної свідомості; підсистеми якостей поведінки та діяльності, що можуть прискорювати процес соціально-професійної завершеності особистості, створювати передумови її професійної творчості, а також виступати засобом гуманітаризації поліцейських. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї багатогранної проблеми і потребує подальших наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України № 580 – VIII «Про Національну поліцію» // Урядовий кур'єр від 12. 08. 2015. – № 146.
2. Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» // Офіційний вісник України від 06.01.2017 — 2017. – № 2. – С. 522.
3. Романова А.С. Естетична культура юриста як поліструктурне явище // Митна справа. – 2011. – №5. - С. 448–456.
4. Матюхин В.П. Эстетическое в структуре личности. – М., 1980. – С. 161.
5. Лукач Д. Своеобразие эстетического. – Т. 1 / Перевод с немецкого. / Общая ред. К.М. Долгова. – М.: Прогресс, 1985. – С. 206–256.

6. Эстетическая культура как философская категория: Автореф. дис... доктора филос. наук: **24.00.01** / Липский Владимир Николаевич . – М., **1997**. – **71** с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/esteticheskaya-kultura-kak-filosofskaya-kategoriya#ixzz4aSrxe1dv>.
7. Печко Л.П. Уровни эстетического сознания и отношения старшеклассников к миру прекрасного // Структура и уровни эстетического сознания у старшеклассников: Сб. науч. тр. /Редкол.: Е.П. Крупник, В.Ф. Козьмин, Л.П. Печко. – М., **1989**. – **126** с.
8. Гіда Є.О. Становлення поліцейської деонтології як науки [Текст] / Є.О. Гіда // Право і суспільство. – **2010**. – № **2**. – С. **15–20**.
9. Романова А.С. Естетична культура юриста як поліструктурне явище // Митна справа. – **2011**. – № **5**. – С. **455**.
10. Пенионжек Е.В. Культурология: Уч.пособие / Ред. И.Б. Бебих. – Екатеринбург, **2014**. – **111** с.
11. Карпунова Н.Г. Морально-эстетичне виховання курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України: Автореф. дис. канд. пед. наук: **13.00.07** / Східноукр. нац. університет ім. В. Даля. – Луганськ, **2009**. – **20** с.

УДК 351.74: 061.1ЕФ(477)

СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАГАЛЬНІ РИСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Черкасов Юрій Ерікович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

Корнієнко Максим Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності ОВС та економічної безпеки
(Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

У науковій статті досліджено особливості підготовки поліцейських в деяких країнах Європейського Союзу, США та інших країн світу. Розглянуто та охарактеризовано чотири моделі професійної поліцейської освіти які найбільш часто використовуються в світі. Висвітлено позитивні аспекти трирівневої системи професійної відомчої освіти, що є запорукою поступового нарощування й ускладнення знань, умінь, навичок у міру просування по службі співробітника поліції та необхідності його

реагування на мінливі умови службової діяльності.

Зазначено позитивний вплив безперервної професійної поліцейської освіти для підготовки фахових співробітників поліції, що є закономірною реакцією на часту зміну законодавства, появу нових видів і способів вчинення злочинів, необхідність коректування професійної діяльності співробітників поліції, адаптації поліцейських до виникаючих життєвих реалій і умов службової діяльності.

Ключові слова: Національна поліція України, професійна поліцейська освіта, Європейський Союз, відомча освіта, трирівнева система освіти.

СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПОЛИЦЕЙСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: ОБЩИЕ ЧЕРТЫ И ОСОБЕННОСТИ

Черкасов Юрий Эрикович,

кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры оперативно-розыскной деятельности
(Днепропетровский государственный университет внутренних дел,
г. Днепро, Украина)

Корниенко Максим Викторович,

кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры административной деятельности ОВД и экономической
безопасности
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

В научной статье исследованы особенности подготовки полицейских в некоторых странах Европейского Союза, США и других стран мира. Рассмотрены и охарактеризованы четыре модели профессионального полицейского образования наиболее часто используемого в мире. Освещены позитивные аспекты трехуровневой системы профессионального ведомственного образования, что является залогом постепенного наращивания и усложнения знаний, умений, навыков по мере продвижения по службе сотрудника полиции и необходимости его реагирования на изменяющиеся условия служебной деятельности.

Отмечено положительное влияние непрерывного профессионального полицейского образования для подготовки профессиональных сотрудников полиции, это является закономерной реакцией на частую смену законодательства, появление новых видов и способов совершения преступлений, необходимость корректировки профессиональной деятельности сотрудников полиции, адаптации полицейских к возникающим жизненным реалиям и условиям служебной деятельности.

Ключевые слова: Национальная полиция Украина, профессиональное полицейское образование, Европейский Союз, ведомственное образование, трехуровневая система образования.

SYSTEMS OF PROFESSIONAL EDUCATION OF POLICEMEN IN EUROPEAN UNION COUNTRIES: GENERAL FEATURES AND PECULIARITIES

Cherkasov Yu.Ye.,
candidate of Law Sciences, Docent,
professor of the Chair of operative-search activity,
Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine

Korniienko M.V.,
candidate of Law Sciences, Docent,
professor of the Chair of administrative activity
of the organs of internal affairs and economic security,
(Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine)

In the scientific article the features of police training in some EU countries, the USA and other countries. Considered and described four models of professional police education are most often used in the world. Deals with the positive aspects of the three-tier system of vocational education department, which is key to scaling up and complexity of knowledge and skills as career police officer and his need to respond to the changing conditions of performance.

Indicated positive impact of continuing professional education for police training professional police officers, which is a natural reaction to the frequent changes in legislation, the emergence of new types and methods of committing crimes need updating professional activities of police, police adapting to the emerging realities of life conditions and performance.

Key words: National Police of Ukraine, professional police education, European Union, departmental education, three-tier system of education.

Постановка проблеми. В нашій державі відбувається реформуванням правоохоронної системи та впровадженням нових підходів у діяльність Міністерства внутрішніх справ України згідно зі стандартами, принципами та нормами розвинутих європейських країн. В Європейському Союзі функціонування поліції супроводжується високим рівнем соціальної довіри з боку населення і це є одним із головніших критеріїв оцінки її діяльності. Партнерство поліції з громадянами як один з видів взаємодії, який ґрунтується на очікуванні, що партнер по взаємодії буде поводитись згідно з очікуваннями співробітництва. Професійна поліцейська освіта і є тією відправною точкою з якої починається довіра до роботи поліції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання світового досвіду підготовки поліцейських досліджували такі науковці як П.Д. Біленчук, А.В. Корнійчук, Ю.Ф. Кравченко, Н.П. Матюхіна, М.Г. Мельник, М.Ф. Степко, Г.К. Нурлыбаева, О.Д. Поліщук, Г.І. Прокопенко, А.М. Столяренко, В.А. Сергєвнин та інші автори.

Виклад основного матеріалу. На формування й розвиток професійної поліцейської освіти в тій або іншій країні впливають численні національно-державні особливості політичного, соціально-економічного й культурно-

історичного характеру. У цьому зв'язку при загальній тенденції до зближення системи поліцейської освіти країн Європейського Союзу зберігають своєрідні відмінні риси. Наприклад, у Великобританії (як і в США) сильні традиції децентралізованої системи професійної освіти, а в Німеччині й Франції, навпаки, вона багато в чому залишається централізованою. У Швейцарії стати поліцейським і вступити в професійний навчальний заклад поліції може тільки той, хто пройшов службу в армії й має певні професійні знання. У Франції при вступі перевага віддається тим, у кого вже є освіта (ступінь бакалавра або магістра). Для професійних установ, що готують кадри поліції у Великобританії, характерний: акцент робиться на самостійну роботу кандидатів, ретельний відбір, особливо в навчальні заклади, що готують службовців оперативних служб кримінальної поліції. У середні спеціальні школи поліції Туреччини, Хорватії, Словенії приймаються виключно чоловіки. В окремих країнах існує обов'язок — після отримання диплома у відомчій системі середньої професійної освіти відпрацювати певний термін в поліції: в Туреччині, Хорватії, Словенії — чотири роки, у Словаччині — три, у Македонії — вісім років [2].

Однією з особливостей європейської традиції професійної поліцейської освіти, на відміну від американської, є те, що поліції країн Європи із самого початку прагнули до створення саме, освітніх (тобто даючих повноцінну освіту) відомчих систем. Це означає, що європейські поліцейські освітні установи дають підготовку, прирівнювану до певного загальнодержавного освітнього ступеня, конвертованої поза діяльністю поліції (за деяким виключенням, наприклад, Норвегії). Інша справа, що далеко не всі навіть благополучні країни можуть дозволити собі «розкіш» давати у відомчій системі бакалаврські, магістерські й тим більше докторські ступені, як в Україні (навчання в ад'юнктурі та докторантурі). В той же час поліцейським у більшості європейських країн немає потреби йти з поліції, одержавши безкоштовну освіту або переcheкавши призовний вік в армію, як це іноді робиться в нас.

Сутність американської традиції професійної поліцейської освіти полягає в тому, що там беруть у поліцію вже при наявності того або іншого освітнього ступеня, а відомчі освітні установи пропонують лише професійну підготовку того або іншого професійно-посадового рівня. В країнах Європейського Союзу на службу в поліцію надходить чимало громадян, що не мають загальної середньої освіти. Так, у Німеччині й Швейцарії це **70%**, в Австрії — **60%**, у Голландії **30%**, у Фінляндії й Чехії — **10%**. Число громадян, що надходять на службу в поліцію й вже мають загальну середню освіту, становить: у Швейцарії — **20%**, в Німеччині Австрії — **30%**, в Чехії — **40%**, в Норвегії — **55%**, в Фінляндії й Македонії — **60%**, Голландії — **65%**, в Угорщині

— 70%, в Польщі — 90%. в Бельгії 94% (муніципальна поліція) і 84% (жандармерія), в Туреччині 96%, в Греції, Словенії й Словаччині — 100%. Таким чином, у поліцію європейських країн приходять на роботу громадяни, що мають в основному середню освіту або нижчу, і, отже, потребують подальшого навчання [2].

Для того щоб адаптуватися до найглибших соціально-економічних і культурних змін, що відбуваються протягом особливо останніх 30 років, системи відомчої поліцейської освіти в країнах Європейського Союзу, як і більшості інших країн світу, перебувають у процесі безперервного розвитку, реформування чи оптимізації. Змінами охоплені всі рівні систем професійної поліцейської освіти від початкової підготовки до вищої відомчої освіти, що у деяких європейських країнах має статус державного університетського магістерського рівня (Білорусія, Швейцарія, Фінляндія, Словаччина, Хорватія) або прагне закріпити цей статус (Німеччина).

Сьогодні в системах професійної поліцейської освіти країн Європейського Союзу найбільш чітко представлені чотири моделі перша пост радянська система, друга французька, третя німецька й четверта британська. Вони відображають загальні й національні освітні традиції в цих країнах, а також принципи організації й діяльності їхніх правоохоронних органів. В інших країнах Європейського Союзу, системи поліцейської освіти, як правило, являють собою симбіоз різних моделей, які відображають національні особливості, або (чи) включають елементи різних моделей, у тому числі американської (Словенія, Хорватія, Угорщина, Туреччина, Литва й ін.) [1].

У пост радянської й французької моделей багато загального, по перше це сильна загальнотеоретична підготовка й централізована координація діяльності освітніх установ, що пояснюється централізованою структурою побудови органів внутрішніх справ. А головне розходження, мабуть, складається в підходах до одержання вищої й додаткової освіти. Так, в Україні (яку також можна прирівняти до цієї системи) є потужна система відомчих вищих освітніх установ, що дають юридичну освіту це навчальні заклади із специфічними умовами навчання.

У Франції ж співробітників поліції вищої ланки поряд з кадровими поліцейськими набирають із цивільних осіб з університетським ступенем, який можна одержати поза відомчою системою. Істотною відмінністю французької моделі є яскраво виражений практичний характер навчання (воно по декілька раз за навчальний рік переривається на проходження практики або стажування).

Французька й німецька моделі дуже близькі. У відомчих освітніх установах Німеччини, як і у Франції, викладається багато теоретичних освітніх предметів, а на керівні посади оперативних підрозділів поліції

також залучаються кваліфіковані фахівці із різних галузей діяльності. Разом з тим терміни навчання в Німеччині істотно довші. Так, у ФРН сумарна тривалість навчання на всіх рівнях у відомчій системі становить сім з половиною років, а у Франції всього два роки.

Німецька модель професійної підготовки кадрів оперативних служб поліції вважається однією із самих результативних у світі. Характерними ознаками якої є обґрунтованість базової підготовки, після якої для роботи в певній оперативній службі поліції необхідно пройти ще й спеціалізоване навчання; наявність у змісті навчання, незалежно від спеціалізації, загальних ключових компонентів, що дозволяє у випадку реорганізації проводити швидко перекваліфікацію співробітників; обов'язкове додаткове навчання перед призначенням на нову посаду; логічна послідовність і обов'язковість проходження кожним поліцейським всіх щаблів освіти; більш тривалі терміни навчання в порівнянні з іншими країнами й відповідно більш широкий обсяг матеріалу, який вивчається, в тому числі теоретичного.

Проте система відомчої освіти в Німеччині сьогодні піддається дуже серйозній критиці, особливо щодо підготовки вищого оперативного керівного складу поліції. Німеччині є з чим порівнювати. До першої світової війни німецька вища школа вважалася кращою у світі. Не випадково третина всіх видатних американських учених тоді вчилася в Німеччині. Але в результаті всіх геополітичних потрясінь, тривалого поділу країни й особливо політики націонал-соціалістів кращі науковці Німеччини змушені були покинути батьківщину або були знищені. До сьогоднішнього дня Німеччині так і не вдалося вийти на перше місце в світі по фаховому навчанню. Але прагнення до цього не слабшає. Саме тому ще в 1998 році на засіданні міністрів внутрішніх справ всіх німецьких земель було ухвалене рішення про реорганізацію Поліцейської Академії управління ФРН у державну освітню установу з університетським статусом, тим самим була підтверджена ідея про необхідність фундаментальної й широкої підготовки керівників вищої ланки поліції.

Зазначимо, що в Естонській Республіці питаннями підготовки і перепідготовки та підвищення кваліфікації поліцейських займається Академія безпекових наук, яка є вищим навчальним закладом у відомчому підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ Естонії і готує на базі професійної, вищої і магістерської освіти фахівців для установ, що відповідають за внутрішню безпеку країни (в тому числі поліція, прикордонна охорона, юстиція, рятувальна, податкова і митна служба).

Відмітимо дещо з навчального процесу в Академії безпекових наук Естонської Республіки цікавим для детального розгляду і подальшого введення в навчальний процес для вузів зі специфічними умовами навчання системи Міністерства внутрішніх справ України є: по-перше закріплення за

курсантами з початку навчання вогнепальної зброї яка буде супроводжувати його під час проходження всієї служби у поліції (таким чином доречі здійснюється перехід на нові зразки зброї); по-друге під час навчання курсанти які в майбутньому стануть патрульними поліцейським (термін навчання яких складає 1,5 років (освітній рівень молодший спеціаліст), з викладачем по графіку заступають на патрулювання міста і займаються в першу чергу профілактичною роботою до якої наприклад віднесено виявлення за допомогою технічних приладів фактів порушення швидкісного режиму та складання у подальшому (грубі порушення) протоколів за порушення правил дорожнього руху, таким чином з початку навчання у курсантів виховується самостійність в прийнятті рішення і вміння спілкування з громадянами; по-третє курсанти під час навчання отримують спеціальні сертифікати які дають їм право керувати службовим автотранспортом, використовувати табельну вогнепальну зброєю і спецзасоби, під час кадрових переміщень додатково ніяких екзаменів і заліків не складається чим економиться час працівників поліції та прибирається одна з корупційних складових процесу переведення по службі; по-четверте курсантів не залучають на чергування і на господарські роботи, для того щоб не відволікати від навчання.

Також слід зазначити, що не останнє місце в процесі навчання курсантів поліції і прикордонної охорони а також рятувальної служби займають окремі або спільні тренінгові заняття (наприклад дії офіцерів поліції і рятувальної служби при падінні літака) з використанням симуляторів, які проєцирують одночасно усім учасникам тренінгу ситуацію, створену викладачем на екран. Так в навчальному процесі широко застосовується програмне забезпечення **XVR** (можливості класу дозволяють приймати одночасну участь у навчанні 8 курсантам), яке дозволяє моделювати різні ситуації та позаштатні події, а також вчить курсантів приймати швидке, правильне рішення з урахуванням особливостей взаємодії в умовах реального часу, що в подальшому буде позитивно впливати на виконання ними своїх службових обов'язків.

Деяко окремо стоїть британська модель професійної поліцейської освіти сама несхожа на інші європейські моделі, що пояснюється як географічним, так і психологічним бар'єром, що зберігається, між Британією й континентом. Все ж у різних галузях діяльності, у тому числі й поліцейської, британці підтримують самі тісні зв'язки з англійськими країнами в різних кінцях світу, особливо зі США, а також Канадою, Австралією, Новою Зеландією та іншими, що відображається в їхній системі поліцейської підготовки.

Для британської моделі характерна рання вузька спеціалізація співробітників поліції різних підрозділів і служб. Такий підхід можна

спостерігати в американській моделі професійної поліцейської підготовки, де також із самого початку готують вузьких фахівців. Крім того, координація процесу професійної підготовки у Великобританії децентралізована й проводиться за регіональним принципом. Однак із середини 80-х років в Англії здійснюються спроби до посилення впливу центра на управління поліцією й підготовку для неї фахівців, тому що однієї з головних причин недоліків у підготовці кадрів оперативних служб і, відповідно, функціонування поліції є відсутність ефективного управління на національному рівні. Необхідно також відзначити значну роль Великобританії в кооперації й інтеграції діяльності поліцій європейських країн.

Беручи до уваги те, що розвиток поліцейської освіти в кожній з європейських країн має свою власну динаміку, і з огляду на всі сучасні зміни в геополітичному вигляді Європи, не дивно, що ситуація, що стосується європейських систем поліцейської освіти, надзвичайно складна и заплутана.

Існує безліч різноманітних освітніх установ таких як поліцейські коледжі, що навчають співробітників різних правоохоронних служб, поліцейські академії, що надають ступень університетського рівня, позавідомчих шкіл, які ексклюзивно приймають на навчання поліцейських. Сьогодні робляться спроби внести більшу ясність у дискусію про європейські поліцейські системи освіти. Дослідники намагаються глянути далі навчального закладу й, використовуючи різноманітні критерії, визначити дійсну природу різних відомчих освітніх інститутів. Однак, поки, мабуть неможливо проаналізувати всі системи професійної поліцейської освіти. У той же час можна показати різницю й подібність цих систем, щоб продемонструвати необхідність деякого рівня стандартизації у світлі міжнародної інтеграції поєднаної однією метою.

У загальному вигляді, абстрагуючись від окремих особливостей і розходжень, поліцейську професійну освіту оперативних працівників в різних країнах Європейського Союзу можна представити як трирівневу систему (нижній, середній, вищий) відповідно до ієрархічної структури побудови поліції: перший рівень початкове навчання вступників на службу в поліцію в навчальних центрах і інших спеціальних навчальних закладах територіальних поліцейських органів; другий рівень багатoproфільність підготовки поліцейських різних спеціальностей оперативних служб, середнього керівного складу поліції у відомчих освітніх установах або навчальних центрах під егідою регіональних і центральних федеральних органів поліцейського управління; третій рівень це підготовка управлінських кадрів оперативних служб поліції, старших офіцерів у поліцейських академіях, навчальних центрах або інших відомчих освітніх установах, а також у загальних університетах по спеціальних програмах, що

відносяться до поліцейської спеціалізації [3].

Трирівнева система професійної відомчої освіти припускає поступове нарощування й ускладнення знань, умінь, навичок у міру просування по службі й необхідності реагування на мінливі умови службової діяльності.

Паралельно з основними рівнями професійної освіти діє широка багатопрофільна мережа підвищення кваліфікації й перепідготовки поліцейських кадрів, що функціонує як на базі навчальних закладів, так і у формі службової підготовки безпосередньо на місцях. Закон України Про Національну поліцію зазначає, що поліцейські зобов'язані проходити підвищення кваліфікації за відповідним напрямом службової діяльності у двох випадках по перше не рідше одного разу на три роки і по друге перед призначенням на керівну посаду, у тому числі вищу керівну посаду, ніж займана.

Крім можливості одержати відомчу освіту, все більше поліцейських оперативних служб відряджають, або вони самостійно вступають до загальногромадянських університетів, інститутів, коледжів. Почастішали випадки прийому на роботу в поліцію людей, що вже мають одну або навіть дві вищі освіти.

У ряді країн практикується функціонування під патронажем правоохоронних органів професійно орієнтованих ліцеїв, коледжів, курсів, шкіл для молоді, яка планує надалі служити в поліції.

Варто згадати й таку форму освіти, як проведення (під егідою різних поліцейських організацій і освітніх установ) міжнародних і національних конференцій, семінарів, круглих столів, короткострокових курсів з різноманітних науково-практичних проблем поліцейської діяльності, після закінчення яких учасникам видаються сертифікати, що засвідчують проходження навчання.

Висновки. Таким чином, фактично всі співробітники поліцейських департаментів і практичних органів поліції є постійно охопленими тією або іншою формою навчання. Це виправдана реакція на часту зміну законодавства, появу нових видів і способів вчинення злочинів, варіативність соціальних ролей поліцейського, необхідність коректування професійної діяльності співробітників поліції, адаптації їх до виникаючих життєвих реалій і умов службової діяльності. У цьому змісті можна говорити про систему безперервної професійної поліцейської освіти, що складається сьогодні на новому етапі розвитку Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Матюхіна Н.П. Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління: Монографія. — Харків: Консул. 2001.

2. Подготовка высшего руководящего состава полиции в Полицейской Академии управления ФРГ: Научно-аналитические материалы. — М., 2000.

3. Професійна підготовка співробітників поліції в зарубіжних країнах: досвід і можливості його використання: Навчальний посібник / Поліщук О.Д., Біленчук П.Д., Мельник М.Г., Прокопенко Г.І. — К. : УАВС, 1995.

4. Scheme R. 50 Jalire Pohzeisehe Biklungsarbeit in Munster-Hiitrup. — Munster (Germany), 1995.

5. Закон України Про Національну поліцію / Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 580. — Ст. 378.

НАШІ АВТОРИ

- Бараненко Р.В.** професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Херсон, Україна)
- Білорусов С.Г.** директор Херсонського обласного центру перепідготовки та підвищення кваліфікації, працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій, кандидат технічних наук, доцент (м. Херсон, Україна)
- Бондар В.В.** доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Вайда Т.С.** доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Херсон, Україна)
- Галаган Е.Я.** викладач кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Херсон, Україна)
- Дундич Л.В.** доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Жильцов О.Л.** завідувач кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Камінська О.А.** доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент (м. Херсон, Україна)

- Корнієнко М.В.** доцент кафедри адміністративної діяльності ОВС та економічної безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Одеса, Україна)
- Марченко А.О.** доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук (м. Херсон, Україна)
- Мирошникова М.** викладач кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Херсон, Україна)
- Поляков В.С.** старший викладач кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Херсон, Україна)
- Рубан К.П.** старший інспектор Тренінгового Центру ГУНП України в Херсонській області, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Степаненко В.В.** доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Темніков О.В.** доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Федорченко О.В.** доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент (м. Херсон, Україна)
- Черкасов Ю.Є.** професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Дніпро, Україна)
- Шкарапата Я.Є.** доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник (м. Херсон, Україна)

Щирська В.С.

викладач кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)

Юрій І.А.

професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Херсон, Україна)

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ СТАТЕЙ

1. ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Наукова стаття повинна містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальшої розвідки у даному напрямку.

2. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

2.1. Обсяг рукопису публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, анотації, ключові слова) не повинен перевищувати **10–15** сторінок.

2.2. Рукопис публікації має бути набраний у текстовому редакторі **Microsoft Word** та роздрукований у **2-х** прим. на сторінці стандартного аркуша формату **A4** та відповідати таким вимогам:

міжрядковий інтервал – **1,5**; шрифт – **Times New Roman**; розмір (кегель) – **14**, поля: верхнє, нижнє, праве, ліве – **2** см).

2.3. Перший рядок (у лівому куті) – УДК статті. Другий рядок (у правому куті) – ім'я та прізвище автора (співавторів). Третій рядок – науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, посада та місце роботи автора (співавторів). Нижче – назва публікації з жирним шрифтом. Нижче розміщується анотація українською, російською (**500** друкованих знаків) та англійською (**2500–3000** друкованих знаків) мовами. Ключові слова (**3–10** слів). Нижче – текст статті.

2.4. Посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках з зазначенням номеру джерела та конкретних сторінок, а самі назви джерел наводяться в кінці статті у порядку згадування у тексті.

2.5. Список використаних джерел складається із дотриманням всіх бібліографічних вимог (державний стандарт України ДСТУ ГОСТ **7.1:2006** «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила

складання»). На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання. Першоджерела подаються мовою оригіналу.

3. ВИМОГИ ЩОДО НАДАННЯ НАУКОВОЇ СТАТТІ У РЕДАКЦІЮ

3.1. Два роздрукованих примірники наукової статті та її електронний варіант.

3.2. Довідку про автора (співавторів) із зазначенням – ПІБ, посади та місця роботи, контактного номера телефону та електронної пошти.

3.3. Для авторів, які не мають наукові ступені, є обов'язковою наявність рецензії, а також витяг з протоколу засідання кафедри, відділу або лабораторії про рекомендацію статті для опублікування.

3.4. Фото автора (співавторів) у форматі **JPG**.

Контактна інформація:

Телефон головного редактора: **(0552) 49-20-03**.

E-mail: law_bulletin@ukr.net

Наукове видання

Юридичний бюлетень

Науковий журнал

Випуск 3 (3)

Відповідальний за випуск: Предместніков О.Г.

Підписано до друку **20.12.2016**. Формат **60x90/16**. Папір офсетний.
Гарн. «**Times New Roman**» Друк цифровий. Обл. вид. арк. **11,1**. Ум. друк. арк. **10,6**.

Наклад **300** прим.

Видавець Букаєв Вадим Вікторович

Вул. Пантелеймонівська **34**, м. Одеса, **65012**.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № **2783** від **02.03.2007** р.